

Muslimske kvinner sitt medborgarskap i fleirkulturelle og fleirreligiøse samfunn

Ei analyse av partipolitiske representasjonar av bruk av hijab i Noreg og Danmark

Desiré Hopen Standal

Masteroppgåve i statsvitenskap, Institutt for statsvitenskap

UNIVERSITETET I OSLO

November 2007

Takk...

Først og fremst skal Professor Hege Skjeie ved Institutt for Statsvitenskap, UIO, ha ei stor takk for kyndig rettleiing (vår og haust 2007), for engasjement og for konstruktiv kritikk undervegs i arbeidet med oppgåva.

Trude Langvasbråten ved Institutt for Samfunnsforskning skal òg ha ei stor takk for konstruktive innspel ved innspurten av skriveprosessen.

Takk til Rikke Andreassen, som har gjeve meg innsyn i hennar danske bidrag til Veil-prosjektet.

Til Åsolv Solstad ved Likestillings- og diskrimineringsombodet, for hjelp til informasjon om diskrimineringssakene i Noreg.

Til Marianne, for uunnverleg korrekturlesing.

Til alle på lesesal 804, for faglege, og mindre faglege, diskusjonar, og for artige pausar på gangen.

Til vener og familie, og då spesielt til mamma, Jorunn Karin, og Adelheid og Rebecca, for god støtte.

Oslo, november 2007

Desiré Hopen Standal

Ordteljing: 33 247

Innholdsliste

1. INNLEIING	1
1.1 KONTROVERSAR RUNDT BRUK AV HIJAB	1
1.2 PROBLEMSTILLING	2
1.3 HIJAB I EIN NORSK OG DANSK KONTEKST	4
1.4 INTEGRASJON OG MEDBORGARSKAP	4
1.5 MULTIKULTURALISME	6
1.6 STRUKTUR	7
2. TEORETISK RAMMEVERK	9
2.1 MEDBORGARSKAP.....	9
2.2 GRUPPERETTAR OG INDIVIDUELLE RETTAR	10
2.2.1 <i>Multikulturalisme og gruppedifferensiert medborgarskap</i>	10
2.2.2 <i>Er multikulturalisme ein trussel mot muslimske kvinner sitt medborgarskap?</i>	13
2.2.3 <i>Kvar oppstår dilemma?</i>	14
2.3 HIJAB	16
2.3.1 <i>Årsak og symbolikk</i>	17
2.4 KONSTRUKSJONEN AV ”DEI ANDRE”	19
2.5 MEDBORGARSKAP OG BRUK AV HIJAB.....	22
3. RETTSLEG BAKGRUNN – REGULERINGAR AV BRUK AV HIJAB	23
3.1 RELIGIONSFRIDOM OG RELIGIØS OG KULTURELL PLURALISME	23
3.2 ANTIDISKRIMINERINGSLOVER I NOREG OG DANMARK.....	25
3.2.1 <i>Noreg</i>	25
3.2.2 <i>Danmark</i>	26
3.3 DISKRIMINERINGSSAKER I NOREG OG DANMARK	27

3.3.1	Noreg.....	27
3.3.2	Danmark.....	29
3.3.3	Likskapar og skilnader.....	29
3.4	OVERNASJONAL RAMME: STRASBOURG	30
3.4.1	Multikulturell sårbarheit og verdikonflikt?	32
4.	METODE: KORLEIS GJENNOMFØRE ANALYSEN?.....	35
4.1	NORSK OG DANSK PARTIPOLITISK DISKURS	35
4.2	DET TEORETISKE GRUNNLAGET FOR METODEN.....	36
4.3	CAROL LEE BACCHI SI ”KVA ER PROBLEMET? – TILNÆRMING	38
4.4	REPRESENTASJONAR AV BRUK AV HIJAB	39
4.4.1	Årsak	39
4.4.2	Omsyn.....	40
4.4.3	Ansvar	41
4.5	KONSTRUKSJONAR AV MEDBORGARSKAP.....	42
4.5.1	Diskursiv effekt.....	42
4.6	VALIDITET OG RELIABILITET	44
4.6.1	Utfordringar ved analyseskjema.....	45
4.7	ANALYSESKJEMA	46
5.	ANALYSE: FORBOD MOT HIJAB – EI KOMPARATIV STUDIE AV NORSK OG DANSK PARTIPOLITISK DISKURS	47
5.1	POLITISKE PARTI I NOREG OG DANMARK	47
5.2	POLITISKE FORSLAG OM FORBOD MOT BRUK AV HIJAB	48
5.2.1	Noreg: Dokument nr. 8: 93 (2003-2004).....	49
5.2.2	Danmark: Beslutningsforslag nr. B 201	56

5.2.3	<i>Likskapar og skilnader.....</i>	62
5.3	DEN PARTIPOLITISKE DISKURSEN RUNDT FORSLAGA	64
5.3.1	<i>Noreg: Dei partipolitiske haldningane til forslaget frå FrP .....</i>	65
5.3.2	<i>Danmark: Den partipolitiske debatten om forslaget frå DF .....</i>	74
5.3.3	<i>Likskapar og skilnader.....</i>	84
6.	REPRESENTASJONAR AV HIJAB OG KONSTRUKSJONAR AV MEDBORGARSKAP	87
6.1	HIJAB SOM INNFALLSVINKEL TIL Å STUDERE MEDBORGARSKAP.....	87
6.1.1	<i>Eit kritisk blick på val av metode og gjennomføring av analyse.....</i>	87
6.2	FELLESTREKK OG FORSKJELLAR – NØREG OG DANMARK	89
6.2.1	<i>Integrasjon: Ulikt fokus på "oss" og "dei" .....</i>	89
6.2.2	<i>Likestilling: Muslimske kvinner må "reddast" .....</i>	90
6.2.3	<i>Religion: motstridande representasjonar og ulike "pakkar" .....</i>	91
6.2.4	<i>Politiske representasjonar avgjerande for DF .....</i>	92
6.3	RETTAR I KONFLIKT?.....	92
6.4	EIT BREIARE POLITISK BILETE	93
6.5	AVSLUTTING	95
	KJELDER	97

1. Innleiing

1.1 Kontroversar rundt bruk av hijab

Bruk av hijab har ført til kontroversar over heile Europa, og myndigheitene må finne måtar å handtere konflikhtar som har kome opp på grunn av det muslimske hovudplagget. Ulike tilnærmingar har vore brukt, frå å tillate religiøs manifestering i det offentlege rom, til statlege reguleringar. Bruk av hijab, og årsakene og symbolikken bak dette, vert i dag debattert av aktørar med ulik fagleg bakgrunn. Eg vil ta tak i den partipolitiske diskursen i Noreg og Danmark, for å undersøke kva haldningar dei politiske partia har til det dagsaktuelle temaet. I sentrum for kontroversane står muslimske kvinner. Den partipolitiske diskursen omkring hijab vil vidare verte brukt som innfallsvinkel til å studere synet på muslimske kvinner sitt medborgarskap i Noreg og Danmark.

Eg hentar inspirasjon for oppgåva hjå eit komparativt forskingsprosjekt som går føre seg innanfor rammene av den Europeiske Union, Veil-prosjektet. Utgangspunktet for forskingsprosjektet er at europeiske statar har valt ulike tilnærmingar til religiøse og kulturelle manifesteringar i det offentlege rom, med hovudfokus på reguleringar av bruk av hijab. Gjennom prosjektet ynskjer ein å forklare desse skilnadene i Austerrike, Danmark, Frankrike, Tyskland, Hellas, Nederland, Tyrkia og Storbritannia. Hypotesane som ligg bak forskingsprosjektet, er at likskapar og skilnader i innvandrings- og integrasjonsregime, korleis det historiske forholdet mellom kyrkje og stat er, kva godkjenning religiøse grupper har, og til slutt likestilingsregime og institusjonelle politiske forhold, vil påverke statar sin politikk i forhold til bruk av hijab. I tillegg vil den diskursive innramminga av bruk av hijab verte analysert, og korleis denne kan bidra til å strukturere dei politiske avgjerslene. Målet med Veil-prosjektet er å vise korleis “[...] constructions of gender at the intersection with ethnicity, nationality and religion are part of these European

negotiation processes” (Veil-project). Prosjektet ynskjer å vise korleis kjønnsforhold vert brukt for å konstruere identitetar i forhandlingsprosessane rundt bruk av hijab.

Eg vil rette søkelys mot integrasjon, likestilling og religion i denne oppgåva. Eg vil ikkje eksplisitt undersøke korleis desse faktorane påverkar politikken på området, men heller analysere korleis dei vert brukt i argumentasjonen i den partipolitiske diskursen om bruk av hijab, og korleis dei medverkar til å forme synet på medborgarskapet til muslimske kvinner i denne diskursen.

Veil-prosjektet ynskjer å medverka til å skape ei betre forståing av spesifikke konflikhtar i forhold til religiøse og kulturelle manifestasjonar i det offentlege rom i europeiske samfunn. Dette vert gjort ved å undersøkje verdiane og normene som ligg til grunn for, og strukturerar, politiske prosessar og offentleg debatt knytt til slike konflikhtar. Målet med denne oppgåva er å medverka i den faglege debatten som går føre seg i Europa gjennom å vise kva haldningar sentrale partipolitiske aktørar i Noreg og Danmark har til bruk av hijab, og korleis synet på medborgarskapet til muslimske kvinner kan verte påverka av desse haldningane.

1.2 Problemstilling

Utgangspunktet for oppgåva er eit forslag som er sett fram i Noreg og Danmark, av Framstegspartiet (FrP) og Dansk Folkeparti (DF), om forbod mot bruk av hijab. Forslaga vart behandla i parlamenta i dei to landa, men gjekk ikkje igjennom. Til tross for at forslaga ikkje gjekk igjennom, er dei viktige kjelder til kunnskap om haldningar til bruk av hijab spesielt og medborgarskap generelt. Den partipolitiske diskursen rundt bruk av hijab som skal analyserast, er avgrensa til å gjelde dei offentlege dokumenta knytt til desse forslaga.

Eg skal diskutere følgjande todelte problemstilling:

Korleis vert bruk av hijab *representert* i den partipolitiske diskursen i Noreg og Danmark?

Korleis vert medborgarskapet til muslimske kvinner med hijab *konstruert* i den partipolitiske diskursen i Noreg og Danmark?

For å kunne svare på dette treng eg ein metodisk innfallsvinkel til å studere representasjonar av hijab og konstruksjonar av medborgarskap. Eg baserer meg på Carol Lee Bacchi si bok *"Women, Policy and Politics. The Construction of Policy Problems"* (1999), der det vert sett fram ein metode for å studere problemrepresentasjonar. Problemrepresentasjonar viser til politiske forslag sine implisitte og eksplisitte diagnosar av det "problemet" forslaget er retta mot. Tilnærminga til å analysere problemrepresentasjonar kallar Bacchi "What's the problem represented to be?". Eg utarbeidar eit analyseskjema basert på Bacchi si tilnærming, fordi denne metoden eignar seg til å studere konkurrerande haldningar til eit tema. Ved å spørje kva eit problem er representert å vere, i staden for å spørje kva problemet er, vil ein kunne analysere konkurrerande forståingar av det. Ettersom det ikkje er semje om at bruk av hijab er eit problem, eller eventuelt kva type problem det er, vil ei slik tilnærming vere hensiktsmessig. Bacchi har ei sosialkonstruktivistisk tilnærming til analyser av problemrepresentasjonar. Det kjem av at eit problem ikkje er noko som eksisterar ute i den sosiale verda og ventar på å bli løyst. Problem vert skapte, mellom anna av partipolitiske aktørar. Det er ikkje mogeleg å få direkte tilgang til desse forholda, og ein må difor rette merksemda mot konkurrerande representasjonar av dei (Bacchi 1999: 199). Måten eit tema vert representert på, er med på å konstruere dette temaet som eit "problem", eller eventuelt ikkje som eit problem.

Eg vel å opprette eit analytisk skilje mellom representasjonar og konstruksjonar for å studere bruk av hijab og medborgarskap. Den partipolitiske diskursen som vert studert er direkte retta mot hijab, og eg vil analysere dei representasjonane som vert sett fram der, samstundes som eg vil analysere korleis dei same aktørane ser på medborgarskapet til muslimske kvinner i diskursen. Medborgarskapet vert ikkje eksplisitt debattert i den partipolitiske diskursen, og eg brukar difor nemninga "korleis blir medborgarskapet konstruert", når eg analyserer dette. Eg skal analysere

representasjonar av hijab og konstruksjonar av medborgarskap i forslaga og i dei parlamentariske debattane om dei.

1.3 Hijab i ein norsk og dansk kontekst

Det finst verken i Noreg eller Danmark offentlege reguleringar for bruk av hijab eller andre religiøse og kulturelle symbol i det offentlege rom. Men forslag om forbod mot hijab har vorte debattert i parlamenta. I tillegg har muslimske kvinner vorte nekta å bruke hijab på arbeidsplassar og skular. Dei første diskrimineringssakene som vart klaga inn for Likestillings- og diskrimineringsombodet i Noreg av kvinner som hadde blitt nekta å bruke hijab på skule eller arbeid, kom i 1999. I 2000 fall den første dommen, om retten til å bruke hijab i arbeidslivet, i Danmark. Fleire saker har vore oppe i nemndsordningar i Noreg og i rettssystemet i Danmark i ettertid. Retten til å bruke hijab har vore oppe i rettssystemet i fleire europeiske land, samt i Den europeiske menneskerettsdomstolen i Strasbourg.

Diskrimineringssaker om retten til å bruke hijab i det offentlege rom har vorte handtert ulikt i europeiske land, Veil-prosjektet ynskjer å kartleggje desse skilnadene. Eg vil i kapittel 3 gje ei kort oversikt over korleis bruk av hijab vert handtert i Noreg og Danmark. Nemnds- eller rettsavgjersler vil kunne leggje føringar på korleis partipolitiske aktørar forstår bruk av hijab, og dei representasjonane som vert sett fram. Eg brukar hovudsakeleg nemninga hijab i oppgåva, samt hovudplagg eller muslimsk hovudplagg. I norsk offentleg diskurs er hijab den vanlege nemninga, medan ein i Danmark brukar nemninga ”tørklæde”, eller det muslimske tørkleidet.

1.4 Integrasjon og medborgarskap

Innvandringa frå ikkje-vestlege land til Skandinavia skaut fart på 1960-talet. Det som karakteriserte ”den nye innvandringa”, som denne blir kalla, var at innvandrarane som kom skilde seg frå busetnaden, kulturelt og religiøst. Innvandringa har difor medverka til at det har vorte vanlegare å referere til Noreg og Danmark som

fleirkulturelle og fleirreligiøse samfunn. Deskriptivt refererer dette til eit samfunn som er sett saman av menneske med ulike kulturell bakgrunn og religiøs identitet. Å karakterisere eit samfunn som fleirkulturelt eller fleirreligiøst, seier noko om menneska som bur i eit land, men ikkje nødvendigvis noko om forholdet mellom dei. Korleis desse samfunna fungerer, er avhengig av samspelet mellom eit land sine styresmakter og etniske grupper i landet, det vil seie ulike innvandrargrupper og den etniske busetnaden (Djuve og Friberg 2004: 5). Den integrasjonspolitikken som ein stat fører, er retta mot innvandrarak som har fått opphald og er busett i landet. Ulike integrasjonsregime har dominert i Europa sidan 1960-talet, og sentralt for dei ulike tilnærmingane er kva for rettar og plikter innvandrarakane skal ha. Haldningane har endra seg frå assimileringspolitikken mange statar tidlegare førte, til politiske mål om kulturelt og religiøst mangfald. Assimilering kan definerast som inkorporering av innvandrarak som ein einsidig prosess der innvandrarak vert forventa å gje opp sitt eige språk, sin kultur og religion. Det vert forventa at innvandrarakane ikkje skal skilje seg frå majoritetsbefolkninga. I dei fleste tilfelle har ein teke avstand frå assimileringspolitikken, og erstatta denne med ein meir fleksibel integrasjonspolitikk (Castles og Miller 2003: 250). Integrasjon som strategi for å inkorporere innvandrarak legg vekt på at innvandrarak skal kunne bevare sin kulturelle og religiøse bakgrunn (Brochmann 2002b: 30).

Knytt til politiske mål om kulturelt og religiøst mangfald, vert det lagt vekt på at innvandrarak og minoritetar må verte behandla som likeverdige med majoritetsbefolkninga. Det som er interessant er korleis dette fungerer i praksis, om etnisitet og religiøs tilhøyrslar får betyding for korleis det vert lagt til rette for integrasjon og medborgarskap (Brochmann et.al 2002: 10). Medborgarskap i ein stat handlar i stor grad om å vere ein del eit samfunn. Mykje av diskusjonen rundt tilrettelegging for medborgarskap er knytt til samfunnet som heilskap, og ikkje spesielt til innvandrarak (Brochmann 2002a: 57). På grunn av krav om godkjenning av kulturelt og religiøst mangfald, har medborgarskap rett nok fått auka merksemd i forhold til ein stat sine minoritetsgrupper. Muslimske kvinner sitt medborgarskap vil, på lik linje med bruk av hijab, verte tematisert rundt integrasjon, likestilling og

religion. Desse tre områda står sentralt i debattar om korleis fleirkulturelle og fleirreligiøse samfunn bør sjå ut, og i diskusjonar om utfordringar og konflikhtar ein kan møte på i slike samfunn. Nemningane som vert brukt for å omtale innbyggjarane i ein stat er òg viktig. Det ligg makt i definisjonar av kva gode medborgarskap inneber.

1.5 Multikulturalisme

Auka innvandring og kulturelt og religiøst mangfald fører til press for å godkjenne kulturelle og religiøse rettar, og for å forhindre sosial eksklusjon. Samstundes kan medlemmar av den dominerande etniske og/eller religiøse gruppa sjå på dette som ein trussel mot sin eigen kultur og/eller religion. Multikulturalisme dekkjer ulike formar for kulturell pluralisme, og kva ein legg i nemninga kan variera. Som integrasjonsstrategi inneber multikulturalisme at det skal leggjast til rette for mangfald i samfunnet. Innvandrarar skal inkorporerast, utan at dei må gje opp eigne verdiar og levesett (Castles og Miller 2003: 251-252). I nokre tilfelle vert det i tillegg argumentert for at innvandrarar og minoritetsgrupper bør gjevast særskilde rettar for å likestillast med majoritetsbefolkninga.

Korleis vert medborgarskapet til menneske påverka av staten sin integrasjonspolitik? Betrar ein medborgarskapet gjennom ein multikulturell politikk, eller kan ein slik politikk svekke det? Bør innvandrarar løyvast særskilde grupperettar for at dei skal verte likeverdige medborgarar? Og kva uventa konsekvensar kan dette føre til? Dei teoretiske bidraga som vert presentert i kapittel 2, er knytte til debatten om multikulturalisme og godkjenning av minoritetsgrupper, og dilemma ein slik politikk kan føre til. Muslimske kvinner sitt medborgarskap og deira rett til å bruke hijab vil ramme inn diskusjonen. Det er ikkje semje om kva plass bruk av hijab skal ha i ein slik normativ diskusjon. Det kjem mellom anna av at det ikkje er semje om kva som er årsaka til at muslimske kvinner brukar hijab, kva deira motivasjon er, og kva dette symboliserar.

1.6 Struktur

Oppgåva er delt inn i seks kapittel. I kapittel 2 vert det teoretiske rammeverket presentert med fokus på medborgarskap generelt, og hijab spesielt. I kapittel 3, rettslege bakgrunn, drøftar eg reguleringar av bruk av hijab i Europa med eit spesielt fokus på Noreg og Danmark. I kapittel 4 vert den metodiske tilnærminga for å analysere representasjonar av hijab og konstruksjonar av medborgarskap skissert. Eg utarbeidar eit analyseskjema som eg seinare brukar i kapittel 5, i analysen av den partipolitiske diskursen rundt reguleringar av bruk av hijab. I kapittel 6 gjev eg ei oppsummering av representasjonar av hijab og konstruksjonar av medborgarskap i Noreg og Danmark ut i frå den rettslege drøftinga og analysen av den politiske diskursen. Eg kjem i tillegg til å trekkja trådar til dei teoretiske bidraga frå kapittel 2.

2. Teoretisk rammeverk

2.1 Medborgarskap

Det engelske ordet "citizenship" rommar både ein person sitt statsborgarskap og medborgarskap. Ei tilsvarende nemning der denne doble tydinga kjem fram, finst verken på norsk eller dansk. Ordet samfunnsborgarskap er rett nok vorte introdusert på norsk, men bruken av dette er ikkje utbreidd. Styresmaktene har inkluderande og ekskluderande makt i forhold til begge dimensjonane. Gjennom styresmaktene si løyving av statsborgarskap og tilrettelegging for medborgarskap og tilhøyrsløyving, medverkar dei til å forme fleirkulturelle samfunn (Brochmann 2002a: 56).

Politikken i forhold til løyving av statsborgarskap, gjerne referert til som statens naturaliseringsregime, føl konkrete lover og reglar. Desse varierar mellom land, der nokon har strengare reglar for løyving av statsborgarskap enn andre. Statsborgarskap er knytt til dei formelle rettane og pliktane borgarane i ein stat har. Rettane vert delt inn i sivile, politiske og sosiale rettar, medan pliktane kan knytast til å overhalde lova, betale skatt og liknande. Medborgarskap-dimensjonen er mindre handfast. Medan statsborgarskap viser til den formelle sida av samfunnsborgarskapet, viser medborgarskap til den substansielle. Denne sosiale dimensjonen handlar om å vere ein del av samfunnet. Identitet og tilhøyrsløyving står sentralt, og medverkar til å danne grunnlaget for "eit godt liv". I tillegg til den subjektive kjensla av tilhøyrsløyving og identitet, står ein kombinasjon av pliktar og rettar sentralt i eit idealtypisk medborgarskap. Det er ikkje snakk om formelle pliktar og rettar slik som for statsborgarskapet, rettane og pliktane er langt mindre presise for medborgarskapet. Skiljet mellom statsborgar og medborgar har fått stigande relevans den siste tida på grunn av den auka innvandringa europeiske land har opplevd. Innvandringa har medverka til å utvide det tradisjonelle samfunnsborgarskapet gjennom eit ynskje om å integrere innvandrane i samfunna. Det kjem av at eit svakt medborgarskap kan

føre til inndeling av første og annanrangs borgarar, og marginalisering og utestenging av innvandrarar (Brochmann 2002a: 57-59).

Det er ikkje semje om korleis forholdet er mellom rettighetssfæra og medborgarar si tilhøyrse og identitet. Nokre teoretikarar hevdar at formelle rettar kan fungere som verkemiddel for at ei minoritetsbefolkning skal bli medborgarar på lik linje med majoriteten (Brochmann 2002a: 59).

2.2 Grupperettar og individuelle rettar

Både individuelle rettar og grupperettar er avgjerande i moderne demokrati, og er fastlagde i internasjonale menneskerettskonvensjonar. Begge sett av rettar er avgjerande for medborgarskap i mangfaldige samfunn, men desse rettane kan kome i konflikt. Spenningar mellom respekt og tilrettelegging for kulturelt og religiøst mangfald, og ulike målsetjingar om likestilling, har ført til debattar dei seinare år. Utgangspunktet er ei frykt for at innvandrar fører med seg praksisar som bryt med lovene og normene i liberale, demokratiske samfunn (Jacobsen og Gressgård 2002: 189). Eg skal her presentere nokre normative bidrag i debatten om multikulturalisme og likestilling.

2.2.1 Multikulturalisme og gruppedifferensiert medborgarskap

Kulturelt og religiøst mangfald kan føre til konflikhtar mellom majoritet og minoritet i eit samfunn. Will Kymlicka medverkar i denne samanhengen med ei tilnærming for å handtere slike typar konflikhtar. Eg legg vekt på hans normative medverking i debatten om multikulturalisme, hovudsakeleg på grunn av at han set fram ulike premisser for eit godt medborgarskap. "Citizenship" er ikkje berre ein rettsleg status, definert gjennom eit sett av rettar og plikter, men òg ein identitet, eit uttrykk for medlemskap i eit politisk samfunn (Kymlicka 1995: 192).

Multikulturalisme dekkar mange former for kulturell pluralisme og kva ein konkret legg i nemninga vil variere i ulike kontekstar. Det som kjenneteiknar teoriar om multikulturalisme er eit fokus på forholdet mellom majoritet og minoritet, og eit

positivt syn på religiøst og kulturelt mangfold. Multikulturalisme var i utgangspunktet eit angrep på universalisme og liberal teori, på grunn av retningane sitt fokus på individet og universelle rettar. Men Kymlicka utfordrar dette, og set fram ein liberal teori om multikulturalisme, der han kombinerer individuelle og gruppedifferensierte rettar. Han seier at i ein multikulturell stat må det finnast både universelle rettar som gjeld alle uavhengig av gruppedlemskap, og gruppedifferensierte rettar for minoritetsgrupper. I eit samfunn som godkjenner gruppedifferensierte rettar, er medlemmar av visse grupper inkorporert i det politiske samfunn, ikkje berre som individ, men òg gjennom gruppa, og deira rettar er på den måten delvis avhengig av deira gruppedlemskap (Kymlicka 1995: 6, 174). Kymlicka skil mellom to minoritetsgrupper som fører til kulturell diversitet i eit samfunn: nasjonale minoritetar og etniske grupper. Kulturell diversitet oppstår på den måten gjennom inkorporering av tidlegare sjølvstyrte grupper i ein stat, eller gjennom innvandring (Kymlicka 1995: 10).

Kymlicka skildrar, i tråd med Iris Young, dei gruppedifferensierte rettane som ei form for gruppedifferensiert medborgarskap. Han argumenterar for at ein må utvide det universelle medborgarskapet gjennom tildeling av gruppedifferensierte rettar, og på den måten leggje til rette for gruppedifferensiert medborgarskap. Ein kan skilje mellom tre formar for gruppedifferensiert medborgarskap: gjennom tildeling av polyetniske rettar, representasjonsrettar og sjølvstyrerettar. Polyetniske rettar kan til dømes vere unntak frå sivilrettsleg lovverk eller løyving av offentleg finansiell støtte, for å unngå diskriminering av grupper og sikre rettane deira som medborgarar. Som døme viser Kymlicka mellom anna til muslimske jenter i Frankrike som ynskjer fritak frå bruk av skuleuniform for å kunne bruke religiøse klede. Representasjonsrettar skal løyvast for å utjamne ein eventuell underrepresentasjon av bestemte grupper, medan sjølvstyre skal innførast for å gje gruppene formell makt i samfunnet. Gruppa sin karakteristikk avgjer kva for gruppedifferensierte rettar den har krav på. Sjølvstyre kan berre løyvast nasjonale minoritetar, medan etniske grupper har rett på polyetniske rettar og representasjonsrettar (Kymlicka 1995: 26-33). Kravet frå etniske grupper om polyetniske rettar og representasjonsrettar er først og fremst eit krav om inkludering,

eit ynskje om fullt medlemskap i samfunnet. Å vurdere dette som ein trussel mot staten sin stabilitet og borgarane sin solidaritet er ikkje hensiktsmessig, og reflekterer ofte majoriteten si intoleranse i forhold til desse gruppene (Kymlicka 1995: 192).

Kvar grensene for dei gruppedifferensierte rettane skal trekkjast, forklarar Kymlicka med utgangspunkt i skiljet mellom *interne restriksjonar* og *eksternt vern*.

Førstnemnde går på gruppa sin rett til å innføre restriksjonar på eigne medlemmar, medan sistnemnde går på gruppa sin rett til å verne seg mot majoritetssamfunnets økonomiske og politiske makt. Berre eksternt vern er eit legitimt krav gruppa kan stille, fordi dette handlar om forholdet mellom grupper der målet er å redusere makta til majoritetsbefolkninga. Interne restriksjonar går derimot på å avgrense gruppemedlemane sine politiske og sivile rettar, og kan difor ikkje foreinast med liberalt demokrati (Kymlicka 1995: 35-37).

Verda er, i fylgje Kymlicka, delt inn i ulike "samfunnskulturar" der medlemskap og tilhøyrse i ein "samfunnskultur" er avgjerande for individuell fridom. Fridom inneber å ta sjølvstendige val, og "samfunnskulturen" legg ikkje berre til rette for dette, men gjer òg desse vala meningsfulle. Menneske har sterke band til sin eigen kultur, og kulturelt medlemskap i denne er av stor verdi (Kymlicka 1995: 75-76). Nasjonale minoritetar bør ha tilgong til deira eigen kultur, men gjeld det same for etniske grupper? Skal innvandrarar ha rett til å utvikle sin eigen "samfunnskultur" i sine nye heimland? Kymlicka svarar nei til dette fordi dei fleste migrantar, men ikkje flyktningar, frivillig har forlate sin opphavlege "samfunnskultur". Men dei etniske gruppene må likevel tildelast polyetniske rettar og representasjonsrettar. Utan desse vil dei på fleire område stilla dårlegare enn majoritetsbefolkninga. Sjølv om innvandrarane ikkje har rett til å opprette sin eigen "samfunnskultur", har dei rett til å halde på delar av si religiøse og kulturelle arv (Kymlicka 1995: 94-97). Dei gruppedifferensierte rettane er difor meint å likestille dei etniske gruppene med resten av folkesetnaden, og på den måten utjamne asymmetrien som finst mellom ulike grupper.

2.2.2 Er multikulturalisme ein trussel mot muslimske kvinner sitt medborgarskap?

Kymlicka sin multikulturelle teori vert kritisert av Susan Moller Okin for å vere kjønnsblind, fordi vektlegginga av forholdet mellom grupper overser forholdet mellom medlemmar innanfor same gruppe. Gjennom eit fokus på grupperettar, overser Kymlicka kvinner sine individuelle rettार, hevdar Okin (Okin 1999: 20). Spenningane som kan oppstå mellom grupperettar og individuelle rettार, er eit gjennomgåande problem i teoriar om multikulturalisme (Borchgrevink 2007: 40-41). Okin stiller spørsmål om kva ein bør gjere når minoritetskulturar eller minoritetsreligionar sine krav kolliderar med normer for likestilling i liberale samfunn. Okin argumenterer for at det finst eit spenningsforhold mellom feminisme og multikulturalisme i forhold til vern av mangfald og diversitet, i det at minoritetsgrupper sin kultur eller religion kan kome i konflikt med individuelle rettार, og då først og fremst kvinner sine rettार (Okin 1999: 9-10).

Okin hevdar at multikulturalistar i for liten grad problematiserer korleis grupperettar kan skade kvinner sine rettार. Årsakene til dette er at dei handterar kulturar og kulturelle grupper som einskaplege størrelsar, i tillegg til at dei legg for lita vekt på den private sfære. Ved å rette fokus mot dette, er det spesielt to forhold mellom kultur og kjønn som ein må merke seg. For det første vil kulturelle skikkar ha størst påverknad på kvinner sine liv ettersom personlege og reproduktive forhold er viktige for dei fleste kulturar, og det er kvinner som brukar mest tid og energi på dette. For det andre har dei fleste kulturar menn sin kontroll over kvinna som sitt hovudmål. Sjølv om målet om kontroll over kvinner i gruppa ikkje er framtrudande i reformerte versjonar av jødedom, kristendom og islam, finn ein det framleis i dei ortodokse og fundamentalistiske versjonane. Fleire tradisjonar og kulturar, og då hovudsakeleg i den ikkje-vestlege verda, er sterkt patriarkalske. Omskjering av kvinner, polygami og barneekteskap blir trekt fram som eksempel (Okin 1999: 12-14).

Kulturelle minoritetar som krev grupperettar er meir patriarkalske enn andre kulturar, hevdar Okin. Ved å ikkje verne kvinner og born i minoritetskulturar, bryt vernet om den kulturelle gruppa med kvinner og born sine rettार. Når ei kvinne frå ein meir

patriarkalsk kultur kjem til eit vestleg land, kvifor skal ho då ikkje ha rett til det same vernet mot menn sine overgrep som andre kvinner har? (Okin 1999: 19-20).

Kymlicka seier at grupper som har som mål å kontrollere egne medlemmar, ikkje skal løyvast grupperettar, og at dei ikkje skal kunne innføre restriksjonar på egne medlemmar. Kravet om at grupper er internt liberale utelukkar på den måten at politiske og religiøse fundamentalistar vert løyvd grupperettar. Okin er kritisk til dette, då kjønnsdiskriminering ikkje alltid er tydeleg, den finn til dømes ofte stad i den private sfære. Om ikkje kvinner, og då spesielt unge kvinner, er fullt ut representert i forhandlingar om grupperettar, kan deira interesser oftare verte skada enn fremja av slike rettार (Okin 1999: 20-21,24).

Ayelet Shachar argumenterer for at medborgarskap i multikulturelle statar må studerast i lys av forholdet mellom individ, gruppe og stat. Shachar hevdar, i tråd med Okin, at multikulturalisme kan utgjere ein trussel for medborgarskapet til kvinner i minoritetsgrupper. Det kjem av at eit gruppemedlem sine individuelle rettार kan krenkast som ein konsekvens av tildeling av grupperettar. I sin diskusjon av familielovgjeving refererar ho til dette som "the paradox of multicultural vulnerability". Ho seier at dersom tildeling av grupperettar for å utjamne skilnadene mellom grupper går på kostnad av rettane til kvinner internt i grupper, vil dette svekke, og kanskje til og med kunne oppheve, kvinner sin status som medborgarar. Problemet er å avgjere kven som skal ha definisjonsmakt til å bestemme kva gruppa sine essensielle tradisjonar er. Den multikulturelle modellen må vere merksam på interne stemmer i gruppa, og kvinnestemmer innan gruppene må bli høyrd (Shachar 1999: 87-88, 100).

2.2.3 Kvar oppstår dilemma?

Anne Phillips diskuterar også dilemma som kan oppstå i forhold til anerkjenningspolitikk, der tildeling av rettार til ei minoritetsgruppe kan bryte med rettane til sub-grupper innan minoriteten, ofte referert til som dilemma knytt til "minoritetar innan minoritetar". Handlingar som vert utført for å betre forholda til kulturelle og religiøse minoritetar kan gå ut over minoritetar, og då hovudsakeleg

kvinner, innan minoritetsgrupper. Dette har til tider ført til eit spent forhold mellom multikulturalistar og feministar, jamfør diskusjonen mellom Kymlicka og Okin. Dei strategiane som teoretikarar nyttar for å handtere dilemma som kan kome opp, kan grovt delast inn i to retningar: ei juridisk tilnærming og ei demokratisk deliberativ retning. Den juridiske tilnærminga rangerer og balanserer rettar som står mot kvarandre ved å opprette eit hierarki mellom dei. Døme på rettar som vert rangert mot kvarandre er religionsfridomen og kjønnslikestilling. I den demokratisk deliberative tilnærminga vert det argumentert for at interkulturell dialog vil kunne føre til meir kulturelt sensitive løysingar. Dialog mellom individ frå ulike kulturelle grupper vil kunne føre til kompromiss i situasjonar der ei konflikt allereie har kome opp (Phillips 2005: 113-116).

Den juridiske tilnærminga vert kritisert for å appellere til rettsprinsipp som er avleia frå ein dominerande kultur. Den demokratisk deliberative tilnærminga korrigerer dette, men sjølv om den oppfordrar til løysing og kompromiss, kan ein hevde at den likevel legg vekt på omfanget av verdikonfliktar. Hovudpoenget til Phillips er at politiske teoretikarar ofte overdriv konfliktar som er knytte til "minoritetar innan minoritetar". Dei har ein tendens til å overdrive verdikonfliktane som kan oppstå på grunn av kulturell pluralisme, medan dei undervurderar dei politiske konfliktane. Politiske teoretikarar gjer samtidig sakene "hardare" enn dei er for å framheve løysingar. Phillips hevdar at i mange saker finn ein ikkje djup usemje: ein finn med andre ord ikkje motstridande rettsforståingar som må vegast mot kvarandre, eller som må løysast ved hjelp av den demokratisk deliberative modellen. "What we face, rather, are complex matters of political judgement and strategy that derive their complexity from the specificities of historical context, and are often agonizing gap between the message we intend to send out and the ones those around us receive" (Phillips 2005: 116). Når det vert sett fram krav om minoritetsrettar eller likestilling, vert desse sett fram på ein arena som allereie er forma av andre aktørar, og ein må difor forstå dilemma med "minoritetar innan minoritetar" i ein politisk og historisk kontekst. Den rettslege og den demokratisk deliberative tilnærminga gjev oss to modellar for å handtere dilemma knytt til kjønn og kultur, men ettersom ei konflikt

må sjåast i lys av ein historisk kontekst, må ein bevege seg ut over desse modellane og inkludere perspektivet til "the political activist". Ut i frå dette perspektivet argumenterar Phillips for at djupe verdikonfliktar oppstår sjeldnare enn det kan verke som. Ho argumenterer for at ein må finne løysingar med utgangspunkt i likskap, og at sjølv om kjønnslikestilling og multikulturalisme vert drive av spørsmål om likskap, bør ein ikkje setje dei opp mot kvarandre som konkurrerande likskapskrav. Å setje likestilling opp som motsatsen til kultur vil føre til at meir kontekstuelle, politiske dilemma kan verte oversette (Phillips 2005: 118-122). Phillips nyttar "the political activist"-tilnærminga på tre politiske dilemma for å undersøke kvar konfliktene ligg. I dei eksempla ho undersøker, oppstår dilemmaet i den politiske konteksten. Hovudproblema i forhold til "minoritetar innan minoritetar"-dilemma, er dei som oppstår frå perspektivet til "the political activist", gjennom politisk handling, hevdar ho (Phillips 2005: 134).

2.3 Hijab

Kontroversar rundt bruk av hijab er døme på at fleirkulturelle og fleirreligiøse problemstillingar knytte til likestilling kan føre til debatt og usemje. Det arabiske ordet hijab, som kan oversetjast med "å skjule" eller "å gøyme" vert i Koranen brukt om segregasjon mellom kjønna. Det er i nyare tid at det vert brukt om hovudplagg eller klesdrakt (Vogt 2004: 26-27). Kva er det med hijaben som gjer den så kontroversiell? Kvifor bruk av hijab har ført til oppheta debattar må sjåast i samanheng med dei mange tydingane som kan lesast ut av hovudplagget. Årsakene til at bruk av hijab har skapt så store debattar i Europa, hevder den danske sosiologiprofessoren Jytte Klausen, har å gjere med at den oppsummerar så mange av dei bekymringane europearar har i forhold til den muslimske minoriteten i landa. Alt frå patriarkalske trekk ved islam og statusen til muslimske kvinner, til religionsfridom og nasjonal identitet kan nemnast i denne samanhengen (Klausen 2005: 171). Det har vore gjort forsøk på å nedtone hijabdebatten ved å seie at hijben berre er eit tøyestykke, medan kjelda til konflikt har vorte plassert på ein oversensitiv og anti-pluralistisk majoritet. Problemet med dette argumentet er at dei kvinnene som krev å

16

få bruke hijab i det offentlege rom, sjølv argumenterer ut i frå religion og deira rettar som medborgarar (Borchgrevink 2007: 40). Hijaben er ikkje berre eit tøyestykke, men også eit kraftig symbol (Thorbjørnsrud 2004: 26). Det er difor viktig å vere merksam på årsakene til at kvinner brukar hijab, og kva desse kan symbolisere.

2.3.1 Årsak og symbolikk

Bruk av hovudplagg blir i dag knytt til islam, men bruk av slør er inga islamsk oppfinning. Kjønnss segregasjonen vert sett i samanheng med åkerbrukskulturen i Midtausten som var prega av klart definerte sosiale hierarki, der kvinner si tildekking vart vevd saman med førestillingar om ære og skam, som igjen styrka behovet for kontroll over kvinner. Skikken med å dekke til håret var vanleg praksis blant kristne og jødar på same måte som mellom muslimar (Vogt 2004: 23-26). Bruk av hovudplagg har difor ikkje tidlegare fungert som religiøs markør for menneske som tilhøyrer islam på same måten som det gjer i dag (Thorbjørnsrud 2004: 46).

Koranen gjev ingen klåre retningslinjer for korleis kvinner skal kle seg, men både menn og kvinner vert oppfordra til å kle seg anstendig. Muslimske kvinner kan difor ut i frå tekstane i Koranen argumentere for at dei brukar hijab fordi Koranen påbyr det, eller argumentere for at dei ikkje brukar hijab fordi koranen ikkje påbyr det. Dette illustrerer korleis tekstane kan tolkast ulikt. Det religiøse påbodet om å kle seg anstendig, vert knytt til utsegner i Koranen som til dømes sure 33,59: ”Du profet, si til dine hustruer og døtre og de troende kvinner at de skal svøpe om seg kledningen”. Utsegner av denne typen vert rett nok ofte knytt opp mot det tradisjonelle kravet om segregasjon mellom kjønna innan islam, og ikkje direkte til bruk av hijab (sitert i Vogt 1995: 144-145).

På grunn av at Koranen ikkje gjev klåre svar på korleis kvinner bør kle seg, har lærde opp igjennom historia argumentert for at ein må ta i bruk andre tekstar for å søkje svar på dette. Ei kjelde er hadith-litteraturen, tekstane om korleis Muhammed og tilgjengarane hans handla. Men det er ikkje semje om hadith tekstane si truverd, gyldigheit eller korleis dei skal brukast i praksis (Hjärpe 2005: 24, 55-56). Forsøket på å skilje dei kulturelle tradisjonane frå det genuint islamske har vore eit debattert

tema gjennom heile historia til islam. Men religionar må tolkast i lys av dei kulturelle tradisjonane dei utspelar seg innanfor, og eit absolutt skilje mellom religion og kultur er difor vanskeleg å trekkje (Jacobsen 2002: 219-220).

Bruk av hijab kan også bli oppfatta som eit politisk signal. Sløret vart tillagt ei politisk tyding på 1970-talet då sløret var islamisert og kvinnelege studentar som kjempa for oppretting av eit islamsk samfunn brukte hovudplagget. Hijab har difor vorte, og kan framleis i dag, verte tolka som eit symbol på islamisme og støtte til sharia-lovgjeving (Thorbjørnsrud 2004: 46). Tordis Borchgrevink hevdar rett nok at tolkinga av hijaben som støtte til sharia-lovgjeving ikkje er haldbar. Ein må hugse på, seiar ho, at dei kvinnene som krev å få bruke hijab i det offentlege rom i Europa i dag, argumenterar ut i frå sekulær, ikkje religiøs lov. Dei viser til religionsfridomen og til deira rett til utdanning og arbeid, og studentar og arbeidskvinner med hijab kan ikkje foreinast med støtte til islamsk familielov. Er det noko ulike retningar innan islam er einige om, er det at kvinner ikkje skal ha utdanning eller ta del i arbeidslivet (Borchgrevink 2007: 45).

Borchgrevink seier at forsøket på å forstå årsakane og intensjonane bak bruk av hijab fører til at ein overser det viktigaste aspektet, tvetydigheita som kan liggje bak bruk av hijab. "Ambiguity is the message", skriv ho (Borchgrevink 2007: 46). Den europeiske majoritetsbefolkninga har gjerne ikkje den same oppfatning av dei mangfaldige årsakene og symbolikken bak bruk av hijab som det muslimske kvinner har. Ei utfordring er at muslimske kvinner berre kan vurdere det symbolske uttrykket i forhold til seg sjølv og si eiga motivasjon for å bruke hijab. Muslimske kvinner kan difor lett oversjå at dei sjølv ikkje kontrollerer kjenslene og kreftene som er i omløp, både i den muslimske minoriteten og i europeiske majoritetssamfunn. "It is in this sence that I find the *hijab* not quite innocent", skriv Borchgrevink (Borchgrevink 2007: 49, original kursivering).

2.4 Konstruksjonen av "dei andre"

Ei av hovudutfordringane ved einkvar diskusjon om kultur og kulturelle skikkar er å unngå det Uma Narayan kallar "package picture of culture". Det vil seie antakinga om at kulturar eksisterer som heile "pakkar" som er skilde frå kvarandre, og som kan identifiserast av nokre kjerneverdiar og praksisar som skil dei frå andre kulturar.

Anne Phillips argumenterer for at dersom ein til dømes set opp likestilling som motsatsen til kultur, fremjar ein eit syn om at det finst eit kulturnøytralt sett av verdiar som dannar utgangspunkt for likestilling mellom menn og kvinner. Og det vert oppretta eit skilje der "dei" har kulturelle tradisjonar, medan "vi" har moralske verdiar (Phillips 2005: 124).

Korleis "vi" framstiller "dei andre", og kva for nemningar vi brukar i framstillinga, er med på å forme den verkelegheita vi ynskjer å skildre (Jacobsen 2002: 17). Berit Thorbjørnsrud kritiserer framstillinga av muslimske kvinner i norsk diskurs.

Muslimske kvinner vert framstilt som undertrykte Askepott-figurar som må reddast av den norske majoritetsbefolkninga. Muslimske kvinner vert i diskursen konstruert som objekt ein må synast synd på, og som må reddast av norske likestillingsideal. Majoriteten sine tårer for muslimske kvinner fungerer som eit våpen for majoriteten, hevdar ho. Tårene fører til det som kan synast som velmeinande, men dårleg utarbeida forslag for å redde kvinner, som til dømes forbod mot arrangert ekteskap og heving av aldersgrensa for ekteskap der ein av partane ikkje er norsk. Desse forslaga synest å vere eit resultat av antakinga om at "whatever I do because I weep for you must be good", utan å vurdere dei faktiske konsekvensane dette kan føre til. I realiteten kan desse forslaga om å redde kvinner sin personlege fridom, føre til at muslimske kvinner føler seg mindreverdige og framandgjorte i samfunnet (Thorbjørnsrud 2003: 133-135).

Uma Narayan åtvarar mot denne tendensen til å framstille kvinner frå ikkje-vestlege kontekstar som offer for kulturelle praksisar. Førestillinga om kvinner som "fangar av patriarket", som offer for patriarkalsk undertrykking, dukkar ofte opp når kulturelle praksisar som bruk av hijab eller arrangerte ekteskap vert diskutert. Dette er eit

resultat av at majoriteten tenkjer seg at dei vert utsett for desse skikkane, og reflekterer over korleis dei, frå deira ståstad, ville reagert på dette. Når ein vidare vurderer at minoritetskvinner kan ha ei anna haldning til desse skikkane enn det majoritetsbefolkninga har, oppstår eit anna problem. ”Dei” er forma gjennom kulturen til ikkje å stille spørsmål ved skikkane, og er på den måten ikkje i stand til å kritisk vurdere dei, noko som av Narayan vert karakterisert som ”the dupe of patriarchy”. Desse to syna på ”dei andre” går igjen når kulturelle praksisar vert diskutert, og reflekterer eit imperialistisk syn hjå majoriteten. Begge perspektiva ser på ”dei andre” som monolittiske størrelsar, og ein ser ikkje mangfaldet i haldningar til korleis kulturelle praksisar formar liva deira. Narayan ser på kvifor muslimske kvinner brukar hijab i lys av dei to modellane. I den første brukar kvinner hijab fordi dei vert tvinga til det, dei har ikkje noko val. I den andre brukar kvinner hijab fordi dei ukritisk støttar alle aspekta ved skikken. Realiteten er ein annan, seiar Narayan. I hennar diskusjonar med kvinner som brukar hijab skil, deira haldningar seg frå begge modellane, samstundes som at kvinnene sine haldningar skil seg frå kvarandre (Narayan 2002: 418-419). Dei to modellane kan tolkast som uttrykk for majoriteten sin etnosentrisme og ikkje som reelle bilete av situasjonen.

Okin har, for argumenta presentert over, vorte kritisert for etnosentrisme. Etnosentrisme inneber, i fylgje Jacobsen og Gressgård, å universalisere ei dominerande gruppe sine kulturelle normer, og på den måten etablere desse normene som ein allmenn og legitim målestokk. I kjønnsamanheng inneber etnosentrisme at ikkje-vestlege kvinner berre kan verte frigjorte og likestilte gjennom ”våre” verdier og ideal. Problemet med Okin er, skriv dei, at i konstruksjonen av ”dei andre”, av innvandrankvinner, blir minoritetskvinner stereotypisert på ein slik måte at mangfaldet ikkje kjem fram. Kvinner vert kulturalisert ut i frå at deira verdier vert representert som kulturspesifikke og avgrensa, medan Okin sjølv framstiller seg som av-kulturalisert, i det hennar syn blir fremja som kulturuavhengig og universelt. Konstruksjonen av ”dei andre” som undertrykte, konstruerar samstundes eit problematisk ”vi”. ”Vi” synes å referere til eit ideal, men utan at ”dei andre” vert framstilt med alternative ideal. ”Dei andre” sine kvinneundertrykkjande praksisar vert

på den måten samanlikna med Okin sitt likestillingsideal. Dette vert av Jacobsen og Gressgård karakterisert som ein komparativ glipp, i det "våre ideal" vert samanlikna med "deira verkelegheit" (Jacobsen og Gressgård 2002: 199-202).

I tråd med dette hevdar Kristin Eng Førde at antakinga om muslimske kvinner si avmakt står sentralt i majoriteten sin konstruksjon av "oss"- "dei"- skiljet i Noreg. Ho tolkar skuldinga mot hijaben som eit døme på dette. Det er eit eksempel på korleis muslimske kvinner sin fridom og autonomi, eller rettare sagt, mangel på det, står sentralt i majoriteten sin konstruksjon av skiljet mellom "oss" og "dei", der "vi" står fram som moralsk overlegne. "Vi" er autonome og likestilte subjekt, medan "dei" er undertrykte objekt. Men denne opposisjonen og skuldinga mot hijaben kan ein også tolka som ein komparativ glipp, hevdar Førde i tråd med Jacobsen og Gressgård si drøfting rundt Okin. Førde studerer om bruk av hijab er eit eige val for jentene i undersøkinga hennar, eller om det er eit uttrykk for tvang. Men tvang og frivilligheit vert meningslause kategoriar for å diskutere hijabpraksisen, seier ho, og hevdar at handlingar kan vere sterkt strukturerte av makt og subjektivt motivert på same tid (Førde 2006: 88-90).

"Vår" framstilling av "dei" kan på den måten bidra til å konstruere muslimske kvinner som eit framandelement i samfunnet, samstundes som det kan bidra til å forme korleis muslimske kvinner identifiserer seg sjølve. Og ein majoritet sin konstruksjon av "dei andre" kan i tillegg vere med på å forme "oss". Rikke Andreassen har studert mediedebatten i Danmark, og skriv at minoritetskvinner vert annleis framstilte enn danske kvinner. Muslimske kvinner vert framstilt som passive valds ofre, som objekt i staden for sjølvstendige subjekt. Hijab har i media vorte eit symbol på undertrykking, og i følgje Andreassen er framstillinga av minoritetskvinner som brukar hijab viktig for forminga av identiteten til etniske danske kvinner, som likestilte og som likeverdige med menn. Media si einsidige framstilling av minoritetskvinner som undertrykte, medverkar på den måten til å oppretthalde myten om at det er likestilling mellom kvinner og menn i Danmark (Andreassen 2005: 1-3, 13).

2.5 Medborgarskap og bruk av hijab

Kva kan bruk av hijab ha å seie for muslimske kvinner sitt medborgarskap? Kymlicka knyter bruk av religiøse klede til det han omtalar som polyetniske rettar, det vil seia rettar som etniske grupper har krav på, og som vil kunne fremje inkludering og fullt medlemskap i eit samfunn. Sjølv om innvandrargrupper ikkje har rett til å opprette ein eigen ”samfunnskultur”, har dei rett til å halde på delar av si religiøse og kulturelle arv, og det må derfor leggjast til rette for ei form for gruppedifferensiert medborgarskap. Problema oppstår dersom bruk av hijab ikkje er eit eige val for muslimske kvinner, men i staden vert tvunge på dei av patriarkalske religiøse eller kulturelle tradisjonar. Jamfør Okin sine argument om at multikulturalisme kan vere ein trussel mot muslimske kvinner sitt medborgarskap. For å nærme seg denne typen ”minoritetar innan minoritetar”-dilemma må ein studere konflikhtar som oppstår i konkrete politiske og historiske kontekstar, hevdar Phillips. Årsakene til at muslimske kvinner brukar hijab vil då stå sentralt. Korleis den europeiske majoritetsbefolkninga forstår og tolkar desse årsakene, vil kunne påverke korleis ein framstiller muslimske kvinner som gruppe. Hijab som eige val versus tvang, eller hijab som eit religiøst, kulturelt og politisk uttrykk, vil kunne forme diskusjonar rundt bruk av hovudplagget. I forhold til rettslege reguleringar og muslimske kvinner sin rett til å bruke hijab står religionsfridom sentralt, og retten til å bruke hijab vert knytt til religiøse manifesteringar i det offentlege rom.

3. Rettsleg bakgrunn – Reguleringar av bruk av hijab

3.1 Religionsfridom og religiøs og kulturell pluralisme

Har muslimske kvinner rett til å bruke hijab i det offentlege rom i Noreg og Danmark? Ei kort oversikt over det rettslege landskapet er nødvendig. Kva rett muslimske kvinner har til å bruke hijab vil kunne leggje føringar på korleis temaet vert diskutert av partipolitiske aktørar. Samstundes vil ein ved å sjå på konkrete diskrimineringssaker kunne avdekkje korleis bruk av hijab vert forstått i ein konkret kontekst.

Religionsfridomen, som er grunnlovsfesta i både Noreg og Danmark, gjeld når menneske er åleine og når dei er saman med andre, både i det private og i det offentlege rom. Religionsfridomen vert gjerne skildra som ein subjektiv rett, i det den i stor grad handlar om kva det enkelte individ ser på som religiøse ytringar. Utøving av religiøse ritual og skikkar som gudsteneste, undervisning og bruk av klesdrakter eller smykke er verna (Høstmælingen 2005b: 52). Nesten alle europeiske statar har implementert religionsfridomen, slik den kjem til uttrykk i Den europeiske menneskerettskonvensjonen (EMK) eller andre internasjonale konvensjonar.

I Den europeiske menneskerettskonvensjonen av 1950, artikkel 9, første ledd, står det:

“Enhver har rett til tankefrihet, samvittighetsfrihet og religionsfrihet; denne rett omfatter frihet til å skifte sin religion eller overbevisning, og frihet til enten alene eller sammen med andre og så vel offentlig som privat å gi uttrykk for sin religion eller overbevisning, ved tilbedelse, undervisning, praksis og etterlevelse” (Den europeiske menneskerettighetskonvensjonen).

Religionsfridomen er sterkt forankra i Europa. Men religionsfridomen er ikkje absolutt, og i andre ledd i artikkel 9 vert religionsfridomens innskrenkingar spesifisert:

”Frihet til å gi uttrykk for sin religion eller overbevisning skal bare bli undergitt slike begrensninger som er foreskrevet ved lov og er nødvendige i et demokratisk samfunn av

hensyn til den offentlige trygghet, for å beskytte den offentlige orden, helse eller moral, eller for å beskytte andres rettigheter og friheter” (Den europeiske menneskerettskonvensjonen).

Religionsfridomen er knytt til forhold som vert handtert særst ulikt i ulike land. I Noreg og Danmark har ein statskyrkjeordningar, medan ein til dømes i Frankrike trekkjer eit nær sagt absolutt skilje mellom stat og religion. Ei tredje løysing finn ein i Iran, der religion vert sett over verdsleg makt (Høstmælingen 2005b: 52). På grunn av desse skilnadane har europeiske statar ulike tilnærmingar til handtering av religion i det offentlege rom. Det lovfesta sekularitetsprinsippet i Frankrike fører til at ein der kan tolke religionsfridomen som fridom *frå* religion. I statar der banda mellom kyrkje og stat er nære, som i Noreg og Danmark, kan religionsfridomen derimot tolkast som fridom *til* religionsutøving (Borchgrevink 2007: 50). Til tross for ulike modellar for organiseringa av forholdet mellom stat og religion, har bruk av hijab skapt debattar frå det katolske Sør-Europa til det protestantiske Nord, i det pluralistiske Nederland og i det sekulære Frankrike. Til og med i Noreg og Danmark, der ein kan tolke religionsfridomen som fridom *til* religionsutøving, har bruk av hijab i det offentlege rom ført til kontroversar.

Eit tilbakevendande tema når det handlar om religionsfridom og religiøs pluralisme, er forholdet til kulturell pluralisme. Kirsten Ketscher gir eit juridisk bidrag i debatten, i det ho diskuterar om det rettslege vernet av religion er betre verna gjennom menneskerettane enn vernet for kultur. Kulturelle og religiøse rettar har eit felles fokus på gruppeidentitet, i tillegg deler dei gjerne før-moderne patriarkalske trekk ved at likestilling mellom kvinner og menn ikkje er ein integrert del av kulturen eller religionen (Ketscher 2007: 219-220). Å skilje mellom religiøse og kulturelle ytringar kan vere problematisk. Når det gjeld gruppekrav, er det rettslege spørsmålet kva som er ein del av kulturen og difor verna som det, og kva som er ein del av religionen og verna som det. Religiøse krav knytt til bruk av spesielle klede passar inn i ei skildring av kulturelle rettar, og muslimske plagg kan ikkje skiljast frå kulturelle plagg, hevdar Ketscher. Vektlegginga av religion kan vere eit forsøk på å styrkje den rettslege statusen til denne typen klede. Retten til å ha ein spesiell kultur har ikkje ført til kontroversar på same måte som religionsfridomen. Dette illustrerar, hevdar ho, at

behovet for å verne resten av samfunnet mot religiøse ytringar er sterkt.

Demokratiske samfunn har ei plikt til å verne menneske som kan føle seg trua eller pressa, blant anna andre religiøse innan same religion som tolkar skriftene på ein annan måte. Men i forhold til påstanden om at religiøse rettar er betre verna enn kulturelle, seier Ketscher at dette ikkje stemmer (Ketscher 2007: 228, 237). I forhold til ein breiare multikulturell politikk, skriv Hege Skjeie, at det er ein generell trend i Europa at religiøs pluralisme blir støtta i større grad enn ethno-kulturelle rettar (Skjeie 2007: 132). Dette kan bidra til å forklare ei eventuell vektlegging av religion.

3.2 Antidiskrimineringslover i Noreg og Danmark

I verken Noreg eller Danmark finst det nasjonale forbod mot bruk av hijab. Betyr det at muslimske kvinner har rett til å bruke hijab i det offentlege rom ? I tillegg til det grunnlovsfesta religionsvernet og inkorporering av Den europeiske menneskerettskonvensjonen som vernar religionsfridomen, må Noreg og Danmark utarbeide nasjonale diskrimineringsvern som vernar staten sine borgarar. Korleis er muslimske kvinner som ynskjer å bruke hijab verna gjennom det nasjonale lovverket i dei to landa?

3.2.1 Noreg

I Noreg er kvinner sin rett til å bruke religiøse hovudplagg verna både av Likestillingslova av 1978 og av Diskrimineringslova av 2005. Det vil seie gjennom vernet mot kjønnsdiskriminering og gjennom vernet mot etnisk og religiøs diskriminering. I lys av desse lovene kan forbod mot bruk av hovudplagg og andre religiøse symbol tolkast som direkte diskriminering, medan eit generelt forbod mot bruk av hovudplagg kan tolkast som indirekte diskriminering fordi det hovudsakeleg rammar muslimske kvinner (Likestillings- og diskrimineringsombodet, 12.03.2007).

Diskrimineringslova sin §4, forbod mot diskriminering, forbyr direkte og indirekte diskriminering på grunn av etnisitet, nasjonalt opphav, avstamming, hudfarge, språk, religion eller livssyn. Forskjellsbehandling som er naudsynt for å nå eit sakleg

formål, og som ikkje er uforholdsmessig inngripande overfor dei som vert forskjellsbehandla, vert ikkje rekna som diskriminering (Diskrimineringslova). Likestillingslova sin §3 forbyr direkte eller indirekte forskjellsbehandling av kvinner og menn. I særskilde tilfelle kan indirekte forskjellsbehandling vere tillate, dersom forskjellsbehandlinga er av sakleg formål uavhengig av kjønn, og det middelet som er valt er egna, nødvendig og ikkje uforholdsmessig inngripande i forhold til formålet. Likestillingslovas § 4 andre ledd, jamfør §3, forbyr forskjellsbehandling av kvinner og menn ved tilsetjing, forfremming, oppseiing eller permittering. (Likestillingslova). Lovene vert handheva av Likestillings- og diskrimineringsombodet. Dette ombodet erstatta Likestillingsombodet i januar 2006. Ombodet arbeidar for likestilling og mot diskriminering, og har ei tilhøyrande Klagenemnd (Likestillings- og diskrimineringsombodet, 12.03.2007).

Til tross for at desse lovene vernar muslimske kvinner som ynskjer å bruke hijab, kan arbeidsgjevar setje visse krav eller restriksjonar til bruk av hijab, for eksempel at den skal ha same farge som ein eventuell uniform. Forbod mot bruk av hijab kan også innførast. Et forbod kan vere lovleg i enkelte arbeidssituasjonar så lenge arbeidsgjevar oppgjer ein sakleg grunn til forbodet. Dette kan vere av omsyn til helse og tryggleik, av omsyn til gjenkjenningseffekten og ein einskapleg presentasjon av dei tilsette eller på grunn av eit behov for å signalisere verdinøytralitet. I tillegg må forbodet vere eit egna og nødvendig tiltak og ikkje uforholdsmessig inngripande i forhold til formålet (Likestillings- og diskrimineringsombodet, 12.03.2007). Forbod kan dermed innførast, men mogeligheita for å gripe inn i kvinner sin rett til å bruke hijab i arbeidslivet er tolka svært restriktivt i Noreg (Craig 2004: 243).

3.2.2 Danmark

I Danmark er tre nasjonale diskrimineringslover aktuelle i forhold til kvinner sin rett til å bruke hijab. "Lov om forbud mod forskelsbehandling på grund af race m.v.", som forbyr diskriminering på grunn av rase, hudfarge, nasjonalt eller etnisk opphav, tru eller seksuell orientering. "Lov om forbud mod forskelsbehandling på arbejdsmarkedet m.v.", som forbyr diskriminering på grunn av rase, hudfarge, etnisk

opphav, religion eller tru, seksuell orientering, alder og handikap. Og ”Love om etnisk ligestilling”, som vart innført i 2003 for å promotere lik behandling av alle menneske, uavhengig av rase og etnisk opphav. Sistnemnde lov forbyr diskriminering i alle private og offentlege sektorar, og ”Klagekomitéen for Etnisk Ligestilling” vart oppretta saman med lova. Lova inkluderar ikkje diskriminering på grunnlag av religion, og i situasjonar der forbod mot hijab er tolka som religiøs diskriminering er det ikkje inkludert her. Diskrimineringssaker kan behandlas og handhevast i ulike fora i Danmark, blant anna ved dei alminnelege domstolane, i det fagrettslege systemet, eller i ”Klagekomitéen for Etnisk Ligestilling” (Andreassen 2007: 24-25).

3.3 Diskrimineringssaker i Noreg og Danmark

Statar sine diskrimineringsvern er til for å verne borgarane mot diskriminering. Eg skal no ta for meg nokre diskrimineringssaker i Noreg og Danmark og sjå korleis antidiskrimineringslovene har vorte brukt i praksis i forhold til muslimske kvinner sin rett til å bruke hijab.

3.3.1 Noreg

Likestillingsombodet og Likestillings- og diskrimineringsombodet har motteke fleire klagar frå muslimske kvinner som har følt seg diskriminert på grunn av forbod mot hijab. Eg skal ta for meg tre saker. Den første er frå 2000, medan den siste er i frå i år (2007). I dei to første sakene vendte kvinnene som følte seg diskriminerte til det tidlegare Likestillingsombodet. I begge sakene hadde det vorte innført forbod mot hovudplagg, grunngjeve høvesvis ut i frå profilerings- og marknadsføringsomsyn og av omsyn til tryggleik i den første saka, og av omsyn til verdinøytralitet i den andre saka. Likestillingsombodet konkluderte med at dei tilsynelatande kjønnsnøytrale forboda mot bruk av hovudplagg var indirekte kjønnsdiskriminerande fordi dei førte til at kvinner vart stilt dårlegare enn menn, og då hovudsakeleg muslimske kvinner som brukte hijab. Arbeidstakarane sine grunngjevingar for forbod vart ikkje teke til etterretning, og sakene enda med at dei måtte tillate bruk av hijab i arbeidstida.

Forbod mot hijab vart rekna som eit brot på likestillingslova, fordi eit slikt forbod er eit brot på kvinner sin individuelle rett til ikkje-diskriminering på arbeidsplassen (Mile 2004: 223-227). Saka frå i år vart klaga inn til det nye Likestillings- og diskrimineringsombodet. Grunngevinga til arbeidsgjevar for oppseiinga var at hovudplagg ikkje var tillate fordi det ikkje kunne foreinast med arbeidsgjevaren og kjøparane sin eksklusive profil. Ombodet handterte klagen i forhold til likestillingslova og den nye diskrimineringslova. I lys av diskrimineringslovas § 4, andre ledd, måtte Ombodet ta stilling til om vernet mot diskriminering på grunnlag av religion òg omfatta bruk av hijab. Det følgjer av Den europeiske menneskerettsdomstolen si avgjersle i saka Sahin versus Tyrkia at ein må leggje til grunn den enkelte si personlege grunngeving for bruk av hijab. Kvinna hevda ho brukte hijab av religiøse årsaker, og Ombodet meiner derfor at bruk av hijab går under religionsvernet i diskrimineringslova. Ein må vidare vurdere om det er grunnlag for å tru at det blei lagt vekt på at kvinna brukte hijab ut i frå religiøse årsaker ved oppseiinga. Det blei det i fylgje Ombodet som konkluderte med at kvinna vart utsett for direkte diskriminering på grunnlag av religion då ho vart sagt opp. Oppseiinga var i tillegg eit uttrykk for indirekte kjønnsdiskriminering, jamfør dei tidlegare diskrimineringssakene (Likestillings- og diskrimineringsombodet, 12.06.2007).

I Noreg har ein i tillegg til desse sakene som har vore handtert av ombudsordningane, hatt ei sak om bruk av ansiktssløret niqab. Hausten 2006 dukka to jenter opp i niqab på ein Osloskule. Det resulterte i at skulen innførte forbod mot niqab med Oslo kommune og Kunnskapsdepartementet si støtte. Dette inneber at òg andre skular kan innføre forbod mot ansiktsslør. Likestillings- og diskrimineringsombodet har ikkje teke stilling til om eit forbod mot å bruke meir dekkjande plagg som niqab eller burqa på skular, vil vere i strid med diskrimineringslova (Likestillings- og diskrimineringsombodet 12.03.2007). Dei har, per juni 2007, ikkje motteke klagar i forhold til denne typen drakter (Solstad 2007).

3.3.2 Danmark

I Danmark finn ein fire rettssaker frå arbeidslivet som gjeld bruk av hijab.

Rettssakene har kome opp fordi danske arbeidsgjevarar har nekta kvinnelege tilsette å bruke hijab og derfor blitt saksøkt for diskriminering. Det er ikkje semje om saksforholdet i alle sakene, men i to av sakene vart grunngjevingane for forbod knytt til høvesvis hygiene og verdinøytralitet. Alle sakene har vorte klaga inn som diskriminering på grunnlag av religion i forhold til ”Lov om forbud mod forskelsbehandling på arbejdsmarkedet” og vorte handtert i det danske rettssystemet. I den første saka vart ei butikkjede dømd for indirekte diskriminering på grunnlag av religion og måtte derfor gje opp forbodet mot hijab. Dei to neste sakene enda i forlik, og det falt dermed inga dom. Den siste saka, Føtexsaka, resulterte i at forbod mot bruk av hijab vart tillatt. Saka enda opp i Høgsterett, som godtok butikkjeda sitt argument om verdinøytralitet for kvifor dei hadde innført forbod mot hijab. Vidare blei det sagt at dette ikkje var å rekne som ei diskrimineringssak, men heller ei sak som galdt krav om arbeidsuniform. Ein finn på den måten motstridande dommar, i lys av same lov, i diskrimineringssakene i Danmark (Andreassen 2007: 48-54). Bruk av niqab har så vidt eg har kjennskap til ikkje vore oppe i retten i Danmark.

3.3.3 Likskapar og skilnader

Diskrimineringssakene har vorte klaga inn til ulike organ i Noreg og Danmark.

Skilnadene i handteringa av diskrimineringssakene i dei to landa er at dei har blitt handtert av ombudsordningar i Noreg, medan dei har vorte handtert av rettssystemet i Danmark. Sakene i Noreg har dermed vorte avgjort på eit lågare rettsleg nivå enn dei danske sakene. Krav om verdinøytralitet har vorte sett fram som argument for forbod i både Noreg og Danmark. I Danmark vart dette i Føtexsaka, av dansk Høgsterett, sett på som eit legitimt argument for forbod mot bruk av hijab. I kontrast til dette vart verdinøytralitet vurdert som tilstrekkeleg argument av Likestillingsombodet i ei av sakene som har vore oppe i Noreg fordi Ombodet meinte arbeidet som vart utført i butikken ikkje sette krav til dette.

Diskrimineringsgrunnlaget for sakene skil seg òg frå kvarandre. Dei to første sakene i Noreg vart klaga inn for Likestillingsombodet som diskriminering på grunnlag av kjønn. Den siste saka var klaga inn for Likestillings- og diskrimineringsombodet som diskriminering på grunnlag av kjønn og religion. Forbod mot hovudplagg er etter dei første vurderingane rekna å vere indirekte kjønnsdiskriminering. Etter den siste saka, der oppseiinga vart rekna som direkte diskriminering på grunnlag av religion, kan ein tenkje seg at det religiøse aspektet også i framtida vil verte teke med i avgjersler. Diskrimineringssakene i Danmark vart klaga inn som diskriminering på grunnlag av religion i forhold til "Lov om forbud mod forskelsbehandling på arbejdsmarkedet". Diskrimineringssakene i Noreg og Danmark har dermed vorte klaga inn på ulikt grunnlag og difor er det også ulike diskrimineringsprinsipp som har vorte prøvd i dei to landa. Likestillingsprinsipp er avgjerande for sakene i Noreg, medan dette ikkje har vore noko tema i Danmark. Ombodet i Noreg har i alle sakene halde med dei muslimske kvinnene, medan høgsterett i Danmark heldt med butikkjeda Føtex i den siste saka.

3.4 Overnasjonal ramme: Strasbourg

Den europeiske menneskerettsdomstolen (EMD) i Strasbourg har rett til å gjera tolkingar av det som vert bestemt i Den europeiske menneskerettsskonvensjonen (EMK), det viktigaste menneskerettsinstrumentet i Europas. Nasjonale avgjersler i saker som har vore oppe i høgsterett kan ankast inn for Domstolen (Lindholm 2004: 179).

Eg skal drøfte to saker som har vore oppe i Den europeiske menneskerettsdomstolen, Dahlab versus Sveits (2001) og Sahin versus Tyrkia (2004/2005), der Domstolen konkluderte med at bruk av hijab i det offentlege rom kan innskrenkast av staten sine myndigheiter. Dahlab-saka handla om ein lærar sin rett til å bruk hijab når ho underviste, medan Sahin-saka handla om ein student sin rett til å bruke hijab på universitetet. Av dei to dommane føl det at europeiske statar står forholdsvis fritt til å innføre innskrenkingar i bruk av hijab (Høstmælingen 2005a: 20). Tolkinga av

hovudplagget sin status vil kunne påverke utfallet i juridiske saker. I begge sakene i Strasbourg vart statane sitt forbod rekna som brot på religionsfridomen, ettersom hijab er akseptert som ein del av ei religiøs klesdrakt, og på den måten er verna gjennom religionsfridomen. Men inngrep i denne fridomen vart rekna som legitimt. Ein stat kan gripe inn i religionsfridomen dersom bestemte forhold er til stades. Inngrepet må ha heimel i lov, det må vere nødvendig i eit demokratisk samfunn for å verne offentleg tryggleik, eller for å verne andre menneske sine rettar og fridomar, jamfør artikkel 9,2 i EMK. Dersom hovudplagget vert sett på som et politisk, og ikkje et religiøst, uttrykk er bruken ikkje beskytta gjennom konvensjonar som vernar religionsfridomen (Klausen 2005: 186).

Dei sveitsiske styresmaktene prioriterte borns rett til å få undervisning i ein religiøs nøytral samanheng framfor Dahlab sin rett til å manifestere sin religion. Domstolen støtta dei sveitsiske styresmaktene, og aksepterte i tillegg staten sine argument om forholdet mellom islamske religiøse klede og likestillingsprinsippet. Ettersom hovudplagget er tvinga på kvinner, kan bruken av dette vanskeleg foreinast med signal om toleranse og respekt for andre menneske. Forbodet i Tyrkia vart grunngjeve ut i frå prinsipp om sekularisme og likskap. Grunngjevinga frå staten gjekk ut på å verne andre sine rettar, og oppretthalde sosial orden. Domstolen var einige med styresmaktene om at det kan vere behov for å verne sekulariteten, for på den måten å verne det demokratiske systemet i Tyrkia. Det muslimske hovudplagget har fått ei auka politisk tyding i Tyrkia dei siste åra, noko som kan tolkast som eit resultat av tilslutnaden til ekstremistiske politiske rørsler (Klausen 2005: 180).

Ei av årsakene til at Domstolen har halde med medlemslanda er at etter ein gjennomgang av reguleringar av bruk av hijab i medlemsstatane, dette vart gjort i Sahin-saka, konkluderar dei med at dei ikkje finst noko felles europeisk tilnærming på området. Dette har vorte kritisert av mellom anna Njål Høstmælingen, som seier at praksisen i Europa tvert imot trekkjer i retning av at forbod på universitet berre skjer heilt unntaksvis. Domstolen oppsummerar sjølv at det berre er Tyrkia, Aserbajdsjan og Albania som har innført reguleringar av hijab på universitet (Høstmælingen 2005a: 7). Dette vert støtta av Hege Skjeie. Skjeie skriv at domstolen sin påstand om

at reguleringar av religiøse klede varierar over heile Europa, noko som er ei av årsakene til at statane sjølve bør ta desse avgjerslene, ikkje kan seiast å vere riktig. Når det gjeld elevar og studentar, er standarden i Europa å tillate hovudplagg. Berre fire land har innført forbod på skular, skriv Skjeie i sin kritikk av domstolen sine avgjersler. Ho tek med Frankrike, i tillegg til Tyrkia, Albania og Aserbajdsjan. Eit par andre land har drege ei linje ved ansiktsslør og heildekkande drakter, medan resten av dei europeiske landa ikkje har nokon form for restriksjonar for religiøse drakter for elevar og studentar (Skjeie 2007: 138).

3.4.1 Multikulturell sårbarheit og verdikonflikt?

Er det som i teorikapittelet vart omtala som "the paradox of multicultural vulnerability" også til stades i hijabsakene? Er konflikter som kan oppstå i tilknytning til religiøs familielovgjeving, det kvinner kan verte stilt i sårbare situasjonar, også til stades i hijabsakene? Vil tilrettelegging av bruk av hijab kunne frårøve muslimske kvinner grunnleggjande rettar, og på den måten svekke kvinner sitt medborgarskap? Domstolen i Strasbourg sine avgjersler kan tolkast inn i ein slik tankegang. Hijab vert sett på som eit symbol på kvinneundertrykking, samtidig som det vert lagt vekt på at, om nokre kvinner brukar hijab kan det setje press på andre kvinner til å gjere det same (Skjeie 2007: 134). Tordis Borchgrevink hevdar på den andre sida at det finst sterke argument i forsvar for å sjå på muslimske kvinner sine krav om å få bruke hijab, ikkje som eit dilemma, men som ei løysing på det liberale dilemma. Bruk av hijab kan ikkje einsidig tolkast som støtte til islamsk familielovgjeving. Blant anna fordi muslimske kvinner som kjempar for å få bruke hijab, gjer dette innan rammene av sekulær lov. Samtidig vil forbod mot hijab i sekulære institusjonar verke mot si hensikt, hevdar Borchgrevink. Det fungerer som ei støtte til konservative retningar innan islam, ved at kvinner må returnere til heimen, utan utdanning eller inntekt (Borchgrevink 2007: 44-47).

I følge Skjeie framstiller Domstolen i Strasbourg hijabsakene også som ei verdikonflikt mellom ulike sett av rettar. Domstolen ser på hijabsakene som ein kollisjon mellom motstridande verdisyn, som ein kollisjon mellom religion og

likestilling. Religionsfridom og likestilling vert konstruert som rettar i konflikt av Domstolen, men ikkje av klagarane sjølve. Det religiøse kjønnshierarkiet innan islam og sekulære likestillingsrettar vert sett opp mot kvarandre som konkurrerende verdiar. Hijab synest å vere tvungen på kvinnene av ei religiøs rettesnor som vanskeleg kan foreinast med likestillingsprinsipp, i følgje Domstolen. Forbod mot hijab vert ofte grunngjeve ut i frå eit ynskje om å beskytte muslimske kvinner sine rettar, og dømme på at feministar støttar forbod mot hijab, finn ein mellom anna i Frankrike. Eit forbod er naudsynt for å verne kvinner sine rettar, laud parolen i debatten før det nasjonale forbodet vart innført (Klausen 2005: 171). Men til tross for at domstolen hevdar at hijab bryt med kjønnslikestilling, har fleire europeiske land med sterke forpliktingar til likestilling, ikkje identifisert hijaben på same måte, det vil seie som ei verdikonflikt. Skjeie trekk fram Noreg som eit døme på dette (Skjeie 2007: 129-130). Domstolen i Strasbourg gjer hijabsakene ”hardare” enn dei er ved å framstille hijab som eit uttrykk for motstridande verdisystem. Domstolen konstruerar ein situasjon der retten til religiøs manifestasjon vert sett i kontrast til retten til likestilling. Samstundes vert saka endra frå å gjelde individuelle rettar, til å gjelde kollektive religiøse ambisjonar (Skjeie 2007: 135).

Ei av effektane ved Domstolen si haldning i hijabsakene, som ein kollisjon av motstridande verdisyn, er at avgjerslene frårøvar kvinner mogelegheita for individuelle val og autonomi (Skjeie 2007: 145). Over heile Europa har kvinner kravd sin rett til å få bruke hijab i ein sekulær kontekst. Korleis skal ein tolke det faktum at dei som av majoriteten ofte vert sett på som dei mest sårbare, dannar fortroppen for desse krava? I følgje Borchgrevink hevdar dei kvinnene som har fremja sine krav i Europa, at hijaben er eit uttrykk for individualisme, fri vilje og autonomi (Borchgrevink 2007: 45). I Noreg har, jamfør diskrimineringssakene, fleire kvinner kontakta Likestillingsombodet og Diskrimineringsombodet fordi dei har vorte nekta å bruke hijab på skule og jobb. Om dette skriv Borchgrevink: ”Hva er det for slags muslimar som melder saken til likestillingsombudet når de blir avvist på arbeidsmarkedet? Hvis det er retten til å

være undertrykt det står om, er dette en underlig adresse for en klage” (Borchgrevink 2002: 167).

Anne Phillips si tilnærming til dilemma som kan oppstå i forhold til ”minoritetar innan minoritetar”, kan vere ein konstruktiv måte å vurdere hijabsakene på. Ved å anvende Phillips si ”political activist”-tilnærming må ein sjå dei konkrete diskrimineringssakene som har kome opp om retten til å bruke hijab, i ein politisk kontekst. Ved å definere problem som verdikonflikhtar undervurderar ein dei meir kontekstuelle politiske dilemma, hevdar Phillips. Det er i desse kontekstuelle situasjonane at mange problem eigentleg ligg (Phillips 2005: 125). Diskursen rundt eit tema er blant anna viktig. For å forstå diskursen er det avgjerande å avdekke og å vere merksam på korleis til dømes krav om kjønnslikestilling er ein del av andre diskursar. Eit større problem enn eventuelle verdikonflikhtar, seier Phillips, er at likestillingskrav ofte er ein del av og innbakt i andre diskursar, som i ein anti-innvandringsdiskurs eller ein anti-muslimdiskurs. (Phillips 2005: 133). I neste kapittel skal eg skissere ein metode for å analysere korleis blant anna likestilling, samt integrasjon og religion, vert sett fram som argument i den partipolitiske diskursen om bruk av hijab i Noreg og Danmark.

4. Metode: Korleis gjennomføre analysen?

4.1 Norsk og dansk partipolitisk diskurs

Den partipolitiske diskursen i Noreg og Danmark vil kunne vere påverka av rettslege vurderingar og avgjersler, nasjonalt og internasjonalt. Argumentasjonen som vert brukt i rettslege avgjersler kan blant anna verte tatt opp og ført vidare av aktørar i den partipolitiske diskursen om reguleringar av bruk av hijab. Tema for oppgåva, bruk av hijab og muslimske kvinner sitt medborgarskap, vil verte studert i Noreg og Danmark. Analysen vil ta form som ei komparativ studie av den partipolitiske diskursen om reguleringar av bruk av hijab i dei to landa. Veil-prosjektet, som eg hentar inspirasjon frå, har òg ein komparativ innfallsvinkel. Prosjektet ynskjer å finne likskapar og skilnader i handteringa av religiøse manifestasjonar i det offentlege rom i dei 8 landa som blir studert. Utgangspunktet for Veil-prosjektet er at europeiske land har velt ulike tilnærmingar til bruk av hijab. Forskarane ynskjer gjennom den komparative studien å forklare dei nasjonale skilnadane. Diskursane som eg skal analysere er henta frå Noreg og Danmark fordi reguleringar av bruk av hijab har vore diskutert i parlamenta i begge land. Noreg og Danmark er i grove trekk særst like når det kjem til integrasjon, likestilling og reguleringar av religion. Samstundes finn ein også skilnader mellom dei to landa på akkurat desse områda.

Verken forslaget frå Framstegspartiet eller frå Dansk Folkeparti gjekk igjennom. Kvifor er det då interessant å samanlikne den partipolitiske diskursen i dei to landa? Målet med oppgåva er, gjennom ei analyse av representasjonane av bruk av hijab i forslaga og i debatten rundt desse, å vise korleis dei ulike politiske partia forstår bruk av hijab, og korleis dei konstruerar medborgarskapet til muslimske kvinner gjennom diskursen. Sjølv om resultatet er det same i dei to landa, ut i frå at forslaga ikkje gjekk igjennom, kan diskursen likevel skilje seg frå kvarandre. Eg ynskjer å undersøke om forståingane av bruk av hijab og grunngjevingane for forbod er dei same hos Framstegspartiet og Dansk Folkeparti, og om grunngjevingane og

forståingane til dei andre politiske partia er dei same eller om dei skil seg frå kvarandre. Korleis dei ulike partia stiller seg til integrasjon, likestilling og religion vil stå sentralt. Drøftinga kring det rettslege biletet i Noreg og Danmark viste at vektlegginga av desse faktorane er ulik i dei rettslege vurderingane i dei to landa.

For å undersøkje korleis dei politiske partia stiller seg til desse områda må eg gå i djupna i den aktuelle diskursen. Eg må nytte meg av ein kvalitativ innfallsvinkel, det vil seie at eg skal gjennomføre ei undersøking der data tek form av tekstar, i dette tilfellet forslaga og handteringa av desse. Tekst refererar her til både politiske dokument og politisk debatt, som til saman utgjer diskursen som skal analyserast. Det er ikkje semje om kva diskurs eller diskursanalyse konkret inneber, men diskursanalyse handlar om å analysere tekstar eller språkbruk, betrakta som samfunnsmessig verksemd og i sin samfunnsmessige kontekst. I denne typen analyser ligg det ei antaking om at språket ikkje er nøytralt. Språket gjev ikkje ei objektiv og passiv spegling av verkelegheita. Ein kan seie at diskursanalyse er "[...] analyse av språket i en samfunnsmessig kontekst, med fokus på hvordan de ideer og begreper som produseres i denne teksten tolker og er med på å forme (et visst utsnitt av) den samfunnsmessige virkeligheten" (Mathisen 1997: 3).

4.2 Det teoretiske grunnlaget for metoden

Definisjonen av diskursanalyse over opnar for at diskurs kan ha effektar. Diskurs kan bidra til å forme verkelegheita, om så berre eit visst utsnitt av den. For å konkretisere diskursanalysen vil den partipolitiske diskursen i Noreg og Danmark blir studert ut i frå ei analyse av representasjonar i tekstane. Stuart Hall sin definisjon av diskurs illustrerar forbindinga mellom diskurs og representasjonar. Hall definerar diskurs som: "a group of statements which provide a language for talking about – i.e. a way of representing – a particular type of knowlwdge about a topic" (Bacchi 1999: 199). Tilnærminga til å studere representasjonar som eg nyttar kallar Carol Lee Bacchi "What's the problem represented to be?", forkorta "What's the problem?". Eg vil bruke dei norske oversetjingane "Kva er problemet representert å vere?" og "Kva er

problemet?”. Det finst ulike teoretiske tilnærmingar til å analysere diskurs. Bacchi har ei sosialkonstruktivistisk tilnærming til analyser av representasjonar av politiske problem og deira effektar. Sosialkonstruktivisme er ein posisjon der verkelegheita er tinga av dei sosiale forholda som blir uttrykt i og gjennom språkleg åtferd (Statsvitenskapelig Leksikon 1997: 130). Det finst ulike posisjonar innan sosialkonstruktivisme, frå reine post-strukturalistar til meir moderate retningar. Utgangspunktet for det sosialkonstruktivistiske perspektiv knyter Bacchi til Murray Edelman som påpeikar at ei rekkje problematiske sosiale forhold opp gjennom tidene ikkje har lykkast i å oppnå status som eit ”sosialt problem”. Dette synet vart vidareutvikla, og fokuset vart lagt på kva som skulle til for at eit sosialt problem vart anerkjent i samfunnet. Vidare kom det fram at identifisering eller godkjenning av eit sosialt problem ikkje eigna seg til å beskrive prosessen, fordi dei som jobba for å oppnå dette allereie då hadde sett sitt preg på det. Bacchi refererer heilt bevisst til konstruksjonen av policy problem og ikkje til konstruksjonen av sosiale problem. Dette for å skilje seg frå dominerande sosiologiske tilnærmingar til sosiale problem, som ho er kritisk til fordi ein ikkje objektivt kan ramme inn eit sosialt problem utan å påverke kva form problemet får (Bacchi 1999: 58).

Bacchi sitt poeng er at det å kalle (eller snakke om) noko som eit ”problem”, har ei heil rekkje implikasjonar som ein må tenkje over. Heilt innlysande er det, at å kalle noko for eit ”problem”, fører til at ”problemet” får ein eigen eksistens. ”Problem” blir då noko som eksisterer ”der ute”, som politikarar eller sosialarbeidarar skal fikse. Bacchi utfordrar denne tankegangen gjennom å argumentere for at problem er konstruert gjennom diskurs (Bacchi 1999: 5). Eit problem er ikkje noko som eksisterer ute i den sosiale verda og som ventar på å verte løyst. Problem er skapt, blant anna av partipolitiske aktørar gjennom lovforslag. Det er ikkje mogeleg å få direkte tilgang til desse forholda og ein må derfor rette merksemda mot konkurrerande representasjonar av dei. Ut i frå dette utleiar Bacchi nemninga problemrepresentasjonar. ”Kva er problemet?”-tilnærminga rettar seg mot problematiseringar snarare enn mot problem, ettersom problema er utilgjengelege utanfor måten dei blir problematisert på (Bacchi 1999: 199).

4.3 Carol Lee Bacchi si "kva er problemet? – tilnærming

Bacchi brukar nemninga "Kva er problemet representert å vere?" for å illustrere at analysane må byrje med å stille dette spørsmålet for å kunne analysere konkurrerende forståingar av ei sak eller eit tema. Bacchi identifiserar i sine analyser det ho kallar problemrepresentasjonar fordi kvart politiske forslag inneheld ein implisitt eller eksplisitt diagnose av det "problem" forslaget er retta mot. Ein må difor spørje "Kva er problemet representert å vere?" i akkurat dette forslaget. Den diagnosen som blir gjeve er med på å konstruere det politiske problemet. Ulike problemrepresentasjonar, eller diagnoser, fører på den måten til ulike konstruksjonar av problem, og ei "Kva er problemet?" - tilnærming ser på konkurrerende konstruksjonar av problem. Bacchi seier ikkje at ein tidlegare har oversett at det finst konkurrerende måtar å forstå saker på, men at ein tidlegare ikkje har blitt oppfordra til å reflektere over korleis saker tek form innan desse diskusjonane (Bacchi 1999: 2-3). Ettersom det ikkje er semje om bruk av hijab er eit problem, vel eg å bruke nemninga representasjonar, og ikkje problemrepresentasjonar, som Bacchi.

Den todelte problemstillinga fører til at eg opprettar eit analytisk skilje mellom representasjonar og konstruksjonar. Som eg har vore inne på, kjem dette av at diskursen som eg skal analysere er knytt til bruk av hijab, medan eg også ynskjer å analysere korleis dei partipolitiske aktørane ser på muslimske kvinner sitt medborgarskap. Ettersom medborgarskapet til muslimske kvinner ikkje eksplisitt vert diskutert seier eg at aktørane konstruerar dette i diskursen. Eg kunne ha valt å bruke nemninga representert om både bruk av hijab og medborgarskap, men for å illustrere at diskursen kan ha effektar vel eg å bruke ei anna nemning om medborgarskapet. Eg kunne òg ha valt å snakke om korleis bruk av hijab blir konstruert som problem på grunnlag av dei representasjonane som vert sett fram. Men for å tydeleggjere det analytiske skiljet mellom representasjonar og konstruksjonar vil eg skilje mellom representasjonar av bruk av hijab og konstruksjonar av medborgarskap. Første del av problemstillinga er knytt til representasjonar av bruk av hijab. Desse vil verte analysert i lys av representasjonar av årsak, omsyn og ansvar. Andre del av

problemstillinga er knytt til korleis dei partipolitiske aktørane konstruerar medborgarskapet til muslimske kvinner i diskursen.

4.4 Representasjonar av bruk av hijab

For å gjere analysen meir nøyaktig, for på den måten å kunne svare på første del av problemstillinga: korleis blir bruk av hijab representert i den partipolitiske diskursen i Noreg og Danmark? må nemningane i analysen definerast og operasjonaliserast. Bak eit forslag om lovendring ligg det eksplisitte og implisitte haldningar til kvifor noko treng ei rettsleg regulering. Eit problem kan ikkje skiljast frå den løysinga som blir sett fram, og det er representasjonane av problemet og effektane av dei ein må analysere (Bacchi 1999: 21). Det er avgjerande å reflektere over representasjonane som blir gitt av både av dei som beskriv noko som eit problem, og av dei som meiner temaet ikkje skal ha ein problemstatus. Ved å analysere representasjonar opnar det seg eit rom der ein kan reflektere over konkurrerande forståingar av eit tema. Difor vert både forslaga og haldningane til forslaga analysert.

Representasjonar viser til den diagnosen eit ”problem” vert gitt. For at diagnosen av eit ”problem” skal kunne identifiserast og analyserast må nemninga representasjonar operasjonaliserast. Dette er avgjerande for nøyaktigheita til analysen av representasjonar. Det må vere klart korleis ein konkret skal identifisere og analysere representasjonane, og dette blir gjort gjennom å identifisere underrepresentasjonar av årsaker, omsyn og ansvar i diskursen. Desse tre dimensjonane er valt fordi eg meiner dei vil gje eit dekkjande bilete av korleis bruk av hijab vert forstått av dei partipolitiske aktørane. Kvifor eg har valt akkurat desse tre vil synleggjerast under. Korleis skal ein identifisere representasjonar av årsak, omsyn og ansvar? Desse nemningane må òg operasjonaliserast for at dei skal kunne identifiserast i diskursen.

4.4.1 Årsak

Eg vel å knyte årsakene til at kvinner brukar hijab til tre forklaringsfaktorar, basert på dei årsakene som vart sett fram i kapittel 2, religion, kultur og politikk. I analysen vil

eg sjå korleis desse årsakene vert forstått og framstilt av dei politiske aktørane, som hovudsakeleg er ikkje-muslimar. Eg skal analysere representasjonar av årsaker, der det sentrale spørsmålet er: *Kvifor er det/er det ikkje eit problem at kvinner brukar hijab?* Kva som skal tolererast av religiøse manifestasjonar i det offentlege rom, må sjåast i lys av om bruk av hijab vert rekna som eit religiøse uttrykk, og om religionsfridomen vernar dette. Vert bruk av hijab rekna å vere ei kulturelt klesplagg med opphav i tradisjon, og ikkje religion, er bruken ikkje verna gjennom religionsfridomen, men gjennom andre menneskerettar. Etter ein har vurdert kva rettार som vernar dei som ynskjer å bruke hijab, må ein vurdere kva for årsaker som må liggje til grunn for å gjere inngrep i desse rettane. Representasjonar av tvang vil kunne stå sentralt, både i forhold til religion og kultur. Er hijab for eksempel eit uttrykk for ein patriarkalsk religion eller kultur der kvinner ikkje oppnår same rettार som menn? Eller, på den andre sida, blir bruk av hijab sett på som eit eige val for muslimske kvinner? Brukar dei hijab for å markere religiøs eller kulturell tilhøyrighet? I forhold til kvinner sin motivasjon for å bruke hijab er det politiske perspektivet òg sentralt. Årsaksforklaringar i lys av politiske forhold vil kunne vere knytt til politisk islam og sharia-lovgjeving. Vert bruk av hijab representert som eit symbol på støtte til dette? Eller kan det ikkje setjast likskapsteikn mellom bruk av hijab og støtte til politisk islam? Det eg har sett fram her er ikkje hypotesar som skal testast i analysen, men eit bilete av korleis årsaksfaktoren kan fungere i analysen. Eg må vere merksam på at skiljet mellom dei ulike årsakene ikkje alltid er klart og at dei vil kunne gli over i kvarandre.

4.4.2 Omsyn

Om bruk av hijab er eit problem som treng ei offentleg løysing vil vera avhengig av korleis ulike omsyn vert representert. Det sentrale spørsmålet i analyser av representasjonar av omsyn er: *Kvifor treng/treng ikkje "problemet" ei offentleg løysing?* Eg antek i tråd med Veil-prosjektet at integrasjon, likestilling og religion vil påverke representasjonen av omsyn i analysen. Dei tre omsyna som eg vel å fokusere på kan vere knytt opp mot majoritets- og minoritetsrettar. Med det meiner eg at

løysinga som blir sett fram kan vere meint å verne majoriteten og deira rettar, eller minoriteten og deira rettar. Dersom løysingsforslaget vert kritisert, kan argumentasjonen òg vere knytt til enten majoritets- eller minoritetomsyn. Dette gjeld i forhold til alle dei tre omsyna. Representasjonar av andre omsyn enn integrasjon, likestilling og religion vil òg vere interessant å avdekke. Samt representasjonar av kvifor temaet er viktig, kva omsyn som veg tyngst, og om det er noko som ikkje vert problematisert i diskursen.

4.4.3 Ansvar

Ansvarsdimensjonen er todelt for å kunne analysere både representasjonar av kven som står bak ”problemet” og kven som har ansvar for å løyse det. Det sentrale spørsmålet er: *Kvar blir ansvaret for ”problemet” plassert?* Den første delen kan oppsummerast i spørsmålet: Kven er ansvarleg for at bruk av hijab er eit ”problem”? Det vil seie ansvarleg for problemet sin eksistens. Vert ansvaret plassert hjå enkeltindivid eller hjå ei gruppe? Hjå majoritet eller minoritet? Den andre delen av ansvarsdimensjonen kan oppsummerast med spørsmålet: Kven har ansvar for å gjere noko med ”problemet”? Kven har ansvar for å setje fram ei løysing på problemet og handheve dei reguleringane som vert innført? Denne dimensjonen er knytt til kven som vert representert å ha ansvar for å løyse problemet som vert sett fram (Verloo 2005: 30-31).

Ut i frå dette analytiske rammeverket vil ein kunne danne eit bilete av korleis bruk av hijab vert representert i den partipolitiske diskursen i Noreg og Danmark. Kvifor bør ein studere representasjonar? Representasjonane av bruk av hijab er viktige i seg sjølv. Dei gjer det klart kva haldningar dei politiske partia har til det muslimske hovudplagget. I tillegg produserar representasjonane effektar. Dette kjem av at ei interesse for diskurs inneber ei interesse for effektar (Bacchi 1999: 41-42). Eg skal analyserer representasjonane eg identifiserar i forhold til korleis dei partipolitiske aktørane ser på muslimske kvinner sitt medborgarskap, det vil seie ut i frå korleis muslimske kvinner sitt medborgarskap vert konstruert i diskursen.

4.5 Konstruksjonar av medborgarskap

For å kunne svare på andre del av problemstillinga: korleis blir medborgarskapet til muslimske kvinner konstruert i den partipolitiske diskursen i Noreg og Danmark? må også nemninga konstruksjon definerast og operasjonaliserast. Analyser av konstruksjonar av medborgarskap er meint å illustrere at den partipolitiske diskursen kan ha effektar. Bacchi fokuserar på effektar og eit fokus på effektar inneber at diskurs ikkje berre refererar til idear eller måtar ein formulerar seg på, men til konsekvensar av stor verdi. Forståinga av eit ”problem” vil påverke løysingsforslaga som vert satt fram. Altså – korleis ein oppfattar eller ser på ei sak eller eit tema vil påverke kva ein meiner bør gjerast med det. Utgangspunktet til ”Kva er problemet?”-tilnærminga er ei nærare analyse av saker som faktisk når den politiske agenda for å undersøkje korleis representasjonar og konstruksjonar av desse sakene avgrensar kva som diskuterast som mogeleg og ynskjeleg, eller som umogeleg og ikkje ynskjeleg (Bacchi 1999: 2-3). Bacchi viser til Deborah Stone, som seier at kampar over kausale definisjonar av problem er avgjerande for korleis samfunnet er sosialt organisert. Ein må spørje seg kva føresetnader som vert implisert eller teke for gitt i representasjonane som vert sett fram, og kva effektar dette kan føre til. Vidare må ein undersøke om effektane vil kunne vere annleis viss ”problem” var representert på ein annan måte (Bacchi 1999: 1-4). Bacchi trekk fram to typar effektar ein må vurdere: korleis subjekt og subjektivitet vert konstruert gjennom diskurs og det ho kallar ”the lived effects”. I analysane av konstruksjonar av medborgarskap vert det retta søkelys mot det eg vel å kalle diskursive effektar.

4.5.1 Diskursiv effekt

Effektane av korleis bruk av hijab vert representert i diskursen vil bli diskutert i lys av korleis muslimske kvinner sitt medborgarskap vert konstruert, det vil seie korleis dei partipolitiske aktørane ser på medborgarskapet til muslimske kvinner. Det sentrale spørsmålet i forhold til diskursive effektar er lik formuleringa i problemstillinga: *Korleis blir medborgarskapet til muslimske kvinner med hijab konstruert i diskursen?* Korleis skal ein konkret gå fram for å analysere muslimske

kvinner sitt medborgarskap i lys av diskursive effektar? Dei diskursive effektane er ein del av den overordna representasjonen av hijab, medan diskursive effektar samtidig er ein effekt av underrepresentasjonane, det vil seie av representasjonane av årsak, omsyn og ansvar. Ved å kritisk analysere representasjonane av hijab, heilt konkret, representasjonar av årsak, omsyn og ansvar, vil medborgarskapet i lys av dei diskursive effektane kome til syne.

Dei teoretiske bidraga knytt til medborgarskap illustrerar at det ikkje er klart kva som ligg i denne nemninga, eller kva føresetnader som legg til rette for gode medborgarskap. Analyser av dette vil difor vere avhengig av ei klargjering av kva som konkret skal analyserast. Eg vil fokusere på medborgarskap som ein sosial dimensjon, der identitet og tilhøyrgheit står sentralt. Eg vil sjå konstruksjonen av medborgarskap i lys av dei representasjonane av hijab som vart sett fram i diskursen. I forhold til representasjonar av årsaker, kvifor muslimske kvinner brukar hijab, vil representasjonar av hijab som eige val versus representasjonar av hijab som tvang stå sentralt når eg analyserer konstruksjonar av medborgarskap. Representasjonar av val og tvang vert knytt til kva aktørstatus muslimske kvinner vert tildelt. Vert dei konstruert som sjølvstendige subjekt eller som undertrykte objekt? Religiøse, kulturelle og politiske årsaksforklaringar vil òg stå sentralt i analysane av tildeling av aktørstatus. Vert muslimske kvinner med hijab til dømes konstruert som religiøse individ? Tildeling av aktørstatus vil vidare stå sentralt i forhold til effektane av representasjonar av omsyn. Blir muslimske kvinner sett på som subjekt eller objekt i forhold til integrasjon, likestilling og religion? Dette vil kunne overlappet måten muslimske kvinner sitt medborgarskap vert konstruert i forhold til årsakene til at dei brukar hijab. I forhold til dei tre faktorane vil muslimske kvinner som rettighetsberarar versus muslimske kvinner som pliktberarar stå sentralt. Representasjonar av ansvar blir i forhold til medborgarskapet til muslimske kvinner sett i lys av om dei vert tillagt ei rolle som rettighetsberarar eller pliktberarar, jamfør representasjonane av omsyn. Konstruksjonen av muslimske kvinner sitt medborgarskap blir diskutert rundt desse dimensjonane, der det sentrale er, aktørstatus og deira rolle som rettighetsberarar versus pliktberarar.

4.6 Validitet og reliabilitet

Kva analytisk verdi har det metodiske verktøyet som har vorte skissert over? Denne typen spørsmål vert ofte diskutert i lys av nemningane validitet og reliabilitet. Men validitet og reliabilitet er ofte knytt til kvantitative analyser der data som vert samla inn må behandlast før ein kan ta fatt på analysen, for eksempel ved å lage ei datafil der data vert framstilt med talkodar. I slike analyser er det viktig å unngå tilfeldige og systematiske målefeil i behandlinga av datamaterialet. Validitet refererar til kva som er målt, og om dette er dei eigenskapane problemstillinga gjeld. Det vil seie kor relevante data er for problemstillinga. Reliabilitet er knytt til korleis målingane er gjennomført, til nøyaktigheita av undersøkinga (Hellevik 2002: 183). I

diskursanalyse, der data består av tekstar, er ikkje desse nemningane relevante på same måte som for kvantitative studium. Likevel er det viktig å vurdere om tekstane ein har valt gir eit godt bilete av det ein ynskjer å studere, om dei eignar seg til å svare på problemstillinga. Samt om framgangsmåten for å studere dei er hensiktsmessig.

Tekstane som eg analyserar er valt fordi eg meiner dei vil kunne gje eit bilete av kva haldningar til hijab som dominerar i den partipolitiske diskursen på det tidspunktet eg studerar. Så vidt eg har kjennskap til, har ikkje hijab vore oppe til liknande detaljert diskusjon i parlamenta i Noreg og Danmark på noko anna tidspunkt. Tekstane har heller ikkje, ut i frå det eg har kjennskap til, vore igjennom denne typen analyser tidlegare. Den danske parlamentsdebatten vert diskutert av Rikke Andreassen som ein del av Veil-prosjektet, men ikkje ut i frå same analysemønster som eg brukar.

I diskursanalysen baserar eg meg på Bacchi si ”Kva er problemet?”-tilnærming. Som nemnd i innleiinga, brukar eg denne då den gjev ein innfallsvinkel til å studere representasjonar av bruk av hijab og konstruksjonar av medborgarskap. Men nemningane representasjonar og konstruksjonar måtte operasjonaliserast for at analysen skulle bli meir nøyaktig. Det som ein gjerne refererer til som validitetsproblem oppstår fordi ein i analyser beveger seg mellom to plan, teoriplanet og empiriplanet. Det må vere samsvar mellom dei teoretiske og dei operasjonelle definisjonane i analysen. Den definisjonsmessige validiteten uttrykkjer kor godt

samsvaret er. Dette vil i stor grad vera avhengig av operasjonaliseringane som vert gjort (Hellevik 2002: 51). Eg har grunngjeve dei vala eg har teke undervegs i kapittelet, og vil difor ikkje gå nærare inn på dei her. Men det er viktig å merke seg at om operasjonaliseringane hadde vore utført på ein annan måte, ville analysane av representasjonar og konstruksjonar også vorte annleis.

Eg argumenterar for at kritiske analyser av representasjonar av bruk av hijab vil gje eit bilete av korleis medborgarskapet til dei muslimske kvinnene blir konstruert i diskursen. Har eg dekning for hevde dette? Eg støttar meg til Bacchi, som seier at diskurs ikkje berre refererar til idear eller måtar ein formulerar seg på, men også til faktiske konsekvensar. Det er ikkje berre myndigheitene som har makt i forhold til dei muslimske kvinnene sitt medborgarskap. Men eg har valt å fokusere på den partipolitiske diskursen fordi politikarar har makt, ikkje berre til å forme og vedta lover, men òg i form av definisjonsmakt gjennom det språket dei brukar i diskursen.

4.6.1 Utfordringar ved analyseskjema

Ut i frå analysane av representasjonar og konstruksjonar i den partipolitiske diskursen ynskjer eg å seie noko om ulike måtar å forstå fenomen på. Den første utfordringa for å danne eit verktøy for å gjere dette var å opprette eit analytisk skilje mellom konstruksjon og representasjon. Som diskutert over kan dette skiljet bli forstått på ulike måtar. Eg vel likevel å opprette eit slikt skilje for å kunne svare på den todelte problemstillinga, og for klart å illustrere analysens to nivå.

Vidare kan skiljet mellom årsak, omsyn og effekt by på problem. Det kjem av at dei ulike representasjonane skiljer over i kvarandre og det vil derfor kunne vere problematisk å kategorisere eit utsegn som enten det eine eller det andre. Dette er kanskje mest problematisk i forhold til analysane av konstruksjonar av medborgarskap. Desse analysane tar utgangspunkt i dei ulike representasjonane og er ikkje desse klare, vil heller ikkje analysen av konstruksjonar av medborgarskap verte tydeleg. Ved å halde fokus på tildeling av aktørstatus og om muslimske kvinner vert konstruert som rettigheitsberarar eller pliktberarar ynskjer eg å kompensere for dette. Substansielt vil alle nemningane i analysen henge tett saman, men ein må gjere denne

typen metodiske grep og skilje dei frå kvarandre for at analysen skal vere mogeleg å gjennomføre. Det viktigaste vil vere å søkje etter mønster i diskursen ut i frå dette rammeverket.

4.7 Analyseeskjema

Analyser av representasjonar tek alltid form innan eit rammeverk som er definert på førehand. Det rammeverket som eg har skissert i kapitlet blir nedanfor oppsummert i eit analyseeskjema.

(PROBLEM)REPRESENTASJONAR: Kva er ”problemet” representert å vere?
1. Årsak: Kvifor er det/er det ikkje eit problem at kvinner brukar hijab?
2. Omsyn: Kvifor treng/treng ikkje ”problemet” ei offentleg løysing?
3. Ansvar: Kvar blir ansvaret for ”problemet” plassert?
4. Effektar: Korleis blir medborgarskapet til dei muslimske kvinnene med hijab konstruert i diskursen?

5. Analyse: Forbod mot hijab – Ei komparativ studie av norsk og dansk partipolitisk diskurs

5.1 Politiske parti i Noreg og Danmark

Dei største partia på høgresida i norsk og dansk politikk er i dag Framstegspartiet (FrP) og Dansk Folkeparti (DF). Begge partia er godt etablerte og har dei siste åra nådd høge valresultat (Bjørklund og Andersen 2007: 1). Framstegspartiet (FrP), som tidlegare gjekk under namnet "Anders Langes parti til sterk nedsettelse av skatter, avgifter og offentlige inngrep" vart etablert i 1973 og fekk sitt gjennomslag ved kommunevalet i 1987. Eit kraftig fokus på innvandring førte til at partiet opplevde ein stor vekst ved kommunevalet i 1995, og ved stortingsvalet i 1997 gjorde FrP sitt beste val nokon sinne og vart, ut i frå veljaroppslutninga, det nest største partiet (Heidar og Berntsen 1998: 52-53). Dansk Folkeparti vart grunnlagt i 1995, og sprang ut av Fremskridtpartiet som hadde vore representert i Folketinget sidan "jordskjelvvalet" i 1973. Det danske Fremskridtpartiet var, på lik linje med det norske, eit antiskatt-, antiregulerings- og antistatsparti. Dansk Folkeparti på den andre sida, fokuserar, som FrP i Noreg i dag, i stor grad på saker knytt til innvandring. Innvandring vart eit politisk tema i Noreg og Danmark på slutten av 1980-talet som eit resultat av at talet på asylsøkjjarar auka. Framstegspartiet og Dansk Folkeparti sin suksess kan knytast til deira fokus på ein streng innvandringspolitikk. Dei vert rekna å vere dei fremste anti- innvandringspartia i dei to landa, og har vorte skulda for å spele på framandfrykt i befolkninga for å tiltrekkje seg veljarar (Bjørklund og Andersen 2007: 3-4).

I partipolitisk samanheng er FrP og DF nye parti. I Noreg vart Høgre (H) og Venstre (V) danna i 1884 som eit resultat av kampen om parlamentarismen. Arbeidarpartiet (DNA) vart danna i 1887 som eit parti for arbeidarbevegelsen, og etter ein radikal periode etter første verdskrig gjekk partiet tilbake til sin sosialdemokratiske posisjon på 1930-talet. Bondepartiet, som seinare tok namnet Senterpartiet (SP), vart danna i

1921 og utvikla seg til å bli eit generelt distriktparti og har vore aktive på nei-sida i EU-kampen i Noreg. Sosialistisk Folkeparti, som seinare tok namnet Sosialistisk Venstreparti (SV), vart danna i 1961 og forsøkte tidleg å markere seg som eit miljøparti. For Kristeleg Folkeparti (KrF) har kristendom og avhaldssaka dominert som sentrale saker. Kystpartiet, med fokus på fiskeripolitikk, har òg i dei seinare år kome inn på Stortinget (Heidar og Berntsen 1998: 50-53).

Kring 1910 var fire parti etablert i Danmark, høvesvis Vestre (V), Højre, som i dag går under namnet Det Konservative Folkeparti (KF), Socialdemokratiet (S) og Radikale Venstre (RV), som er ei utbrytargruppe av Venstre. Desse partia skulle kome til å dominere dansk politikk heilt opp til 1970-talet. Partia er framleis sentrale aktørar, men på 1970-talet skjedde eit gjennombrut for ei rekkje nye parti i Danmark. Etter valet i 1974 kom Danmarks Kommunistiske Parti (DKP) og Retsforbundet, som òg tidlegare hadde vore representert, inn på Folketinget, i tillegg til dei nye partia Fremskridtpartiet (FP), Centrum-Demokratene (CD) og Kristlig Folkeparti (KrF) (Heidar og Berntsen 1998: 50-54). Dei seinare år har Enhedslisten (De Rød-Grønne) (EL), som er eit sosialistisk samarbeid kome til. I tillegg venstre-radikale Sosialistisk Folkeparti (SF), som er eit utbrytarparti frå det gamle kommunistpartiet, og Dansk Folkeparti, som nemnd over (Heidar og Berntsen 1998: 50-53).

Innvandring var ei av hovudsakene i valkampen i Danmark i 2001 og førte til regjeringsskifte. Poul Nyrup Rasmussen frå Socialdemokratiet hadde fram til dette leia fire regjeringar frå 1993 til 2001. Endringa til ei liberal-konservativ regjering, der Det Konservative Folkeparti og Venstre danna regjering med støtte frå Dansk Folkeparti, har blant anna ført til at Danmark no fører ein strengare asylpolitikk og har innført nye integrasjonsprinsipp for innvandrarar i landet. I Noreg har, sidan 2005, Arbeidarpartiet, Sosialistisk Venstreparti og Senterpartiet dannar regjering.

5.2 Politiske forslag om forbod mot bruk av hijab

Dei to forslaga som skal analyserast har vorte sett fram som forslag på korleis eit på førehand definert problem kan løysast gjennom offentleg intervensjon. Det er dette

problemet eg ynskjer å ta tak i og analysere. Forslaga kan gje eit bilete av forslagsstillarane sine politiske ambisjonar og samfunnsmessige målsetjingar. Analysen vil fokusere på dei representasjonane og konstruksjonane i forhold til muslimske kvinner sitt medborgarskap som vert sett fram. Antakinga er at Framstegspartiet og Dansk Folkeparti representerar bruk av hijab som eit problem. Dette kjem av at dei har sett fram forslag for å forby nettopp dette. Eg skal difor undersøkje kva type problem bruk av hijab er representert å vere hjå dei to partia, og korleis dei gjennom representasjonane av bruk av hijab konstruerar medborgarskapet til muslimske kvinner.

5.2.1 Noreg: Dokument nr. 8: 93 (2003-2004)

I Noreg vart forslaget, "Forslag fra stortingsrepresentantene Carl I. Hagen, Per Sandberg, Arne Sortevik og Karin S. Woldseth om tiltak for å fremme integrering", sett fram 18.06.2004. Representantane bak forslaget kjem alle frå Framstegspartiet. Kva slags "problem" er hijab representert å vere i forslaget frå FrP? Forslaget er ikkje berre knytt til bruk av hovudplagg, men forbodet mot hovudplagg er ein del av ein tredelt "integrasjonspakke" som er retta mot innvandrarar og representert som eit middel for å fremje integrasjon i det norske samfunnet. Bakgrunnen for forslaget er difor knytt til alle dei tre områda, der del 1 og 3 går på bruk av hovudplagg på høvesvis skule og arbeid, medan del 2 går på norskopplæring og særrettar for innvandrarar. Forslagsstillarane si haldning til integrasjon er difor avgjerdande for representasjonane av hijab, både i forhold til årsaker, omsyn og ansvar. Kva fortel forslaget oss om kva det inneber at innvandrarar er integrert i det norske samfunn?

"Forslagsstillerne viser til at Fremskrittspartiet (FrP) lenge har advart mot en utvikling der innvandrene krever at det norske samfunn skal tilpasse seg dem, og ikke omvendt. Forslagsstillerne mener at et grunnleggende prinsipp i integreringspolitikken må være at innvandrene som kommer til Norge, skal være innforstått med at de må tilpasse seg de generelle leveregler og samfunnsnormer som er gjeldende i landet. Det blir galt dersom stadig nye særkrav fra innvandregrupper skal presse frem endringer som objektivt sett ikke er tjenlige eller ønskelige" (Dokument nr. 8:93 (2003-2004): 1).

Integrasjon vert av forslagsstillarane einsidig representert som tilpassing frå innvandrarar si side. Norske levereglar og norske samfunnsnormer er avgjerande i integrasjonsprosessen. Innvandrarar har ikkje rett til å krevje at det norsk samfunn

skal tilpasse seg dei. Forslagsstillarane sin representasjon av kva som ”objektivt sett” er tenleg og ynskjeleg, impliserer at dei snakkar på vegen av ein majoritet, og at innvandrargrupper sine krav og ynskjer ikkje er tenlege eller ynskjelege for ”oss” nordmenn. FrP representerar forslaget som ei sjølvfølgje, som logisk og naturleg. Men denne førestillinga om føresetnadane for integrasjon er ikkje allmenngyldige, men heller eit subjektivt skjønnsspørsmål. Føresetnadane for eit fleirkulturelt fellesskap blir utdjupa vidare i dokumentet:

”I de senere år har dogmatiske innvandringstilhengere sterkt fremhevet fordelene ved det flerkulturelle fellesskap. Forslagsstillerne aksepterer imidlertid ikke uten videre at det blir et fellesskap når flere kulturer lever side om side, og ikke nødvendigvis i harmoni med hverandre. Hvis man ønsker et reelt fellesskap må det også skje en integrering, noe som innebærer at innvandrerne må akseptere de grunnleggende verdier som det norske samfunn er tuftet på” (Dokument nr. 8:93 (2003-2004): 1).

Det fleirkulturelle fellesskapet er ikkje reelt i Noreg, i følgje sitatet over, dette fordi integrasjonen av innvandrarar ikkje er god nok. Majoritet og minoritet kan ikkje leve saman om ikkje det skjer ei integrering der innvandrarar som har kome til Noreg tek til seg norske verdier. Den snevre framstillinga av fleirkultur, kan tolkast som om det forslagsstillarane snakkar om er ein ”tokultur”, der ”vi” og ”dei” blir danna som to store samlekategoriar. Dei skriv rett nok at ”flere kulturer lever side om side”, men dette er vanskeleg å finne igjen i argumentasjonen. Til tross for at det blir snakka om ”kulturar” i fleirtal, får ein inntrykk av at alle innvandrarar høyrer til same kultur, ein kultur som ikkje delar dei verdiane ein finn i det norske samfunn. ”Dei” refererar på den måten til innvandrarar som éi gruppe. Som ei forlenging av skiljet mellom to kulturar vert det oppretta eit skilje mellom ”våre” og ”deira” verdier, der ”våre” verdier er gode og må takast vare på, medan ”deira” verdier ikkje kan bli ein del av den norske kulturen. Det fleirkulturelle fellesskapet må difor byggjast på dei norske verdiane. For å gjennomføre dette må det stilast krav til innvandrarar som kjem til landet:

”Forslagsstillerne ønsker å sette fokus på at det må stilles strengere krav til innvandrerne som kommer til Norge. Det må stilles krav om at alle skikker som bryter med grunnleggende menneskerettigheter må opphøre. Ingen skal med religion eller kulturell egenart i hånd kunne påberope seg en adferd som bryter med grunnleggende menneskerettigheter, og derigjennom norsk lov, og elles gjeldende samfunnsnormer.

Det norske samfunn kan ikke tolerere at kvinner systematisk blir undertrykt, eller at barn blir fratatt retten til å bestemme over sin egen kropp.

Et eksempel på nødvendigheten av å forby manifestering av enkelte kulturelle sætrekk, fikk man i Sverige i 2003. Det svenske skoleverket forbød bruk av burqa i undervisningstiden” (Dokument nr. 8:93 (2003-2004): 1).

Det må stillast krav til innvandrarak fordi dei tek med seg skikkar som bryt med menneskerettane inn i det norske samfunn, mellom anna gjennom systematisk undertrykking av kvinner. Skikkane FrP refererar til, vert eksplisitt knytt til klede ved at dei viser til forbod mot burqa i Sverige. Problemet med skikkane vert årsaksforklart ut i frå religion og kultur, og det vert lagt vekt på at verken religion eller kultur kan brukast som argument for å legitimere brot på menneskerettane. Ansaret for at kvinner vert undertrykt, vert på denne måten tillagt både religion og kultur. Ein må betre integrasjonen av innvandrarak, ved at undertrykkjande religiøse og kulturelle skikkar må forbys, fordi ein må ta likestillingsomsyn i samfunnet. Det norske samfunn, her representert ved FrP, har ansvar for å beskytte kvinner gjennom å betre integrasjonen av innvandrarak.

Skulen si rolle i integrasjonsprosessen blir vektlagt i forslaget:

”Skolen har en rekke funksjoner utover sin pedagogiske rolle, og er blant annet et sentralt verktøy i integreringsprosessen. På skolen skal barn av ulike kulturer møtes i forståelse for blant annet å bryte ned barrierer. Det blir galt dersom en gruppe elever med en bestemt bakgrunn ikke deltar i denne prosessen på grunn av ytre sætrekk som bestemte typer klesplagg, noe som for øvrig også bryter med ideologien bak enhetsskolen.

Særlig ille er det dersom barn helt ned i 6-årsalderen ikles plagg som virker stigmatiserende, og som gjør at de vil kunne defineres ut av det inkluderende fellesskapet. I realiteten er det dette som skjer når små jenter ikles den muslimske hijaben. Forslagsstillerne mener at det må reageres når noen bevisst eller ubevisst forsøker å sabotere den integreringsprosessen som skolen har ansvar for” (Dokument nr. 8:93 (2003-2004): 1-2).

Integrasjon vert eksplisitt knytt til bruk av hovudplagg, meir bestemt hijab.

Representasjonen av hijab som eit hinder for integrasjon vert årsaksforklart ut i frå at hovudplagget fører til at jenter ikkje tek del i den integrasjonsprosessen som går føre seg på skulen. Muslimske jenter vert definert ut av det inkluderande fellesskapet fordi dei ikkje kan vere ein del av dette fellesskapet dersom dei brukar hovudplagg.

Gjennom formuleringa born ”vil kunne defineres ut av”, vert ansaret for den mangelfulle integrasjonen tillagt på dei som brukar hovudplagg, som sjølve må ta ansvar for at dei blir definert ut av fellesskapet. Det ”inkluderande fellesskap” blir på denne måten representert som eit fellesskap det ingen brukar nokon form for

hovudplagg. Nemninga ”små jenter ikles”, impliserar tvang, at bruken av hovudplagget ikkje er eit sjølvstendig val for jenter. Bruk av hijab vert vidare representert som ei sabotasje av integrasjonsprosessen.

Når det gjeld kva slags typar plagg det skal innførast forbod mot, varierar terminologien. Forslagsstillarane vil forby utprega religiøse plagg i grunnskulen, inkludert ungdomsskulen, burqa og liknande heildekkjande plagg på vidaregåande skular, og religiøse hovudplagg på arbeidsplassar dersom arbeidsgjevar ynskjer det. Andre terminologiar vert òg bruk undervegs, mellom anna *stigmatiserande* og *prangande* klesplagg. Den muslimske hijaben vart nemnd i sitatet over, men dei skriv vidare at: ”Forslagsstillerne ønsker å presisere at lovforslaget ikke må innskrenkes til å dreie seg om hijab, men må også omfatte andre klesplagg i skolen som kan virke stigmatiserende for det enkelte barn” (Dokument nr. 8:93 (2003-2004): 2).

Representasjonane av kva plagg som skal verte forbode, vert i sitatet samanfatta ved at dei har det til felles at dei er stigmatiserande. Eit forbod mot ”stigmatiserande plagg” fører ikkje til brot på andre rettar hevdar forslagsstillarane:

”Forslagsstillerne vil avvise at et slikt forbud vil bryte med religionsfrihet eller ytringsfrihet. Begge deler er lovfestede rettigheter i Norge. Forslagsstillerne vil heller påpeke at vern om friheter innebærer en kamp mot stigmatisering, diskriminering eller manglende inkludering i samfunnet” (Dokument nr. 8:93 (2003-2004): 2).

Fleire representasjonar av årsaker kan lesast ut av dette. Hovudplagg er eit problem fordi det fører til stigmatisering, det fører til diskriminering og det er eit hinder for integrasjon. Det vert referert til inkludering og ikkje integrasjon, men det er ikkje klårt kva som ligg bak dette. Framstillinga av årsakene utleiar representasjonar av omsyn knytt til likestilling. Forbod mot hovudplagg vil hjelpe kvinnene i forhold til dei tre årsakene som vart sett fram.

Forslagsstillarane ynskjer generelle forbod på skular, medan arbeidsgjevars styringsrett bør styrkast slik at det kan innførast forbod på arbeidsplassar. Det vert ikkje skilt mellom offentleg og privat sektor. Ansvarsdimensjonen vert lagt til skuleleiinga og arbeidsgjevar, og forbodet skal rettast både mot muslimske jenter som gruppe, og muslimske kvinner som individ. I forhold til forbod på arbeidsplassar vert det vist til ”en pågående rettsstrid mellom Dansk Supermarked og en muslimsk

kvinne” (Dokument nr. 8:93 (2003-2004): 3). Dette er Føtetsaka i Danmark som eg diskuterte i kapittel 3. Det vert lagt vekt på at muslimske kvinner sjølve er ansvarlege dersom dei ikkje får ein jobb dei ynskjer på grunn av at dei brukar hovudplagg:

”Dersom ens religionsutøvelse gjennom prangende klesplagg er så vidt viktig at man ikke kan akseptere å ta det av seg, bør dette få konsekvenser for ens valg av arbeid” (Dokument nr. 8:93 (2003-2004): 3).

Forslagets del 1 og 3 er avslutningsvis formulert på følgjande måte:

”I. Stortinget ber Regjeringen fremme forslag om å forby bruk av plagg som kan virke stigmatiserende, inviterer til diskriminering og/eller som hindrer etniske og religiøse minoritetsgrupperings inkludering i det norske samfunn. [...].

III. Stortinget ber Regjeringen fremme forslag om en styrking av arbeidsgivers styringsrett vedrørende krav til uniform og bekledning” (Dokument nr. 8:93(2003-2004): 3).

Del 3 gir ikkje rom for tolkingar. Formuleringa er forholdsvis nøytral, sjølv om det er tydeleg at arbeidsgjevars ynskje om ein spesifikk uniform bør vege tyngre enn muslimske kvinner sitt ynskje om å bruke hovudplagg. Del 1 er likevel meir problematisk. Korleis desse formuleringane, og dei andre representasjonane eg har utleia av teksten, bidreg til å konstruere medborgarskapet til muslimske kvinner som brukar hijab vil bli diskutert under. Først skal eg gje ei kort oppsummering av representasjonane så langt.

Oppsummering av representasjonane av bruk av hijab i Dokument nr 8: 93 (3003-2004):

Årsak:	Omsyn:	Ansvar:
Hijab eit problem fordi det er eit hinder for integrasjon. Ekskluderer kvinner frå fellesskapet fordi bruk av hijab ikkje kan foreinast med norske verdiar. Fører til stigmatisering av kvinner.	Integrasjonsomsyn: for å integrere kvinner med hijab. Hindre stigmatisering.	Integrasjon: Innvandrarak ansvarlege for dårleg integrasjon ved at kvinner brukar hijab. Innvandrarak ansvarlege for å betre integrasjonen ved å tilpasse seg norske levereglar og samfunnsnormer. I tillegg er styresmaktene, representert ved FrP, ansvarlege for løysinga, gjennom å innføre forbod.
Hijab eit problem fordi det undertrykkjer kvinner. Tvang i religionen og kulturen.	Likestillingsomsyn: for å beskytte kvinner med hijab. Hindre diskriminering.	Likestilling: religiøse og/eller kulturelle skikkar undertrykkjer kvinner. Det norske samfunn, representert ved FrP er ansvarlege for å løyse problemet.
Hijab eit problem fordi det inviterar til diskriminering.	Religion/kultur: beskytte kvinner frå undertrykkjande religiøse/kulturelle skikkar.	Lovgjeving: Myndigheitene skal leggje ned eit rettsleg forbod på skular. Handhevast av skuleleiing. Tillate rettslege forbod på arbeidsplassar. Handhevast av arbeidsgjevar.

Over har eg diskutert representasjonar av årsaker, omsyn og ansvar i forslaget. Korleis konstruerar FrP medborgarskapet til muslimske kvinner gjennom desse representasjonane av bruk av hijab? Dei diskursive effektane føl av forslagsstillarane sine representasjonar av hijab i teksten. Det vil vera avgjerande om dei muslimske kvinnene vert tillagt subjekt- eller objektstatus i forhold til integrasjon, likestilling og religion. Kva for ordlyd som vert brukt i lovforslag og lover, kan ha effektar på korleis forholdet mellom grupper i samfunnet produserast. I forhold til likestillingsspørsmål vil for eksempel ”vern” mot, eller ”forbod” mot, ei handling kunne bidra til ulik meiningsdanning. Eit lovmessig vern konstruerar den som skal hjelpast som eit offer, i staden for å fokusere på uakseptable handlingar (Tenden 2001: 23).

Lovforslaget som er sett fram av FrP er retta mot innvandrarar i Noreg. Det er dei som må endre si åtferd, ikkje den etnisk norske majoritetsbefolkninga. Ordbruken til forslagsstillarane i avsluttinga av del 1, kan fungera som ein illustrasjon. Eg skal gripe fatt i alle dei 3 delane. Forslaget skal forby plagg som, a) kan verke stigmatiserande, b) inviterar til diskriminering, og c) hindrar etniske og religiøse minoritetsgrupperingar si inkludering i det norske samfunnet. Eg skal her setje desse tre delane i kontrast til alternative framgangsmåtar for å fremje integrering, som lovforslaget er meint å gjere. For det første, lovforslaget skal forby plagg som kan verke stigmatiserande for kvinner som brukar det. Eit alternativ vil vere eit lovforslag som hindrar stigmatiserande handlingar frå majoriteten si side. Lovforslaget skal forby plagg som inviterar til diskriminering. Eit alternativ vil vere å forby dei diskriminerande handlingane. Og til slutt skal lovforslaget forby plagg som hindrar inkludering. Alternativt kunne ein styrkje anti-diskrimineringsvernet slik at kvinner med hovudplagg har rett til å delta på alle samfunnsarenaer, eller arbeide for å endre haldningane i majoritetssamfunnet.

Befolkninga sine plikter og rettar i forhold til integrasjon, kan ut i frå dette synast å vere tydeleg. Ut i frå formuleringane i lovforslaget kan ein tolke forslagsstillarane si haldning til muslimske kvinner sitt medborgarskap slik at pliktene ligg på skuldrene deira. I det første sitatet som blei trekt fram, åtvarar FrP mot ei utvikling der innvandrarar krev at det norske samfunn skal tilpasse seg dei, og ikkje omvendt. Dette tolkar eg som at den etnisk norske befolkninga vert konstruert som rettigheitsberarar, medan dei muslimske kvinnene vert konstruert som pliktberarar. I lys av argumentasjonen knytt til integrasjon, identifiserar eg samtidig ei pendling mellom å gje muslimske kvinner objekt- og subjektstatus. Dei blir framstilte som objekt i den forstand at dei treng hjelp for å bli integrerte, men samstundes er dei sjølve ansvarlege dersom dei ikkje får jobb om dei brukar hijab. Det er spesielt unge jenter som vert framstilte som objekt, i det dei vert kledde i hijaben, medan det blir erkjent at spesielle klede kan vere viktig for vaksne kvinner. Muslimske kvinner som hjelpelause objekt er klårast i forhold til likestillingsfaktoren, sjølv om denne ikkje klårt kan skilja seg frå integrasjonsfaktoren. Kvinner vert framstilt som offer for

undertrykkjande religiøse og kulturelle skikkar. Men igjen blir dette nyansert ved at nokre kvinner synest klede er så viktige at dei ikkje aksepterar å ta dei av seg under arbeid, som impliserar at dei sjølv har eit val. Vektlegging av religion og kultur som undertrykkjande faktorar fører til at ein må spørje om FrP framstiller dette valet som reelt. I forhold til religion er statusen heller ikkje heilt klår. Kvinner er offer for undertrykkjande religiøse skikkar, men igjen må ein trekkje inn argumentet om at nokre kvinner finn bruk av særskilte plagg viktig. Muslimske kvinner som religiøse individ blir rett nok ikkje gjeve mykje plass i forslaget.

5.2.2 Danmark: Beslutningsforslag nr. B 201

Lovforslaget i Danmark vart sett fram 29.04.2004, to månader før det norske, av Louise Frevert, Kristian Thulesen Dahl, Jette Jespersen, Pia Kjærsgaard, Poul Nødgaard og Peter Skaarup, alle frå Dansk Folkeparti. Lovforslaget som har namnet "Forslag til folketingsbeslutning om forbud mod at bære kulturbestemt hovedbeklædning", er berre retta mot det ein her refererar til som "kulturbestemt hovudplagg" i motsetnad til det norske, der forbodet mot hovudplagg var ein del av eit meir samansett forslag for å fremje integrering. Kva slags "problem" er hijab representert å vere i forslaget frå DF? Forslagsstillarane innleiar forslaget med å skrive: "Forslagsstillerne er af den opfattelse, at der ikke skal være tilladt at bære kulturbestemt hovedbeklædning, hvis man er offentligt ansat og har kontakt med borgerne" (Beslutningsforslag nr. B 201: 2). Forslagsstillarane trekkjer i denne setninga inn fleire forhold som påverkar representasjonen av hijab. For det første refererar dei eksplisitt til kulturbestemte hovudplagg. Kultur vert på den måten brukt som årsaksforklaring på at bruk av hijab er eit problem. Dei skil bevisst mellom offentlig og privat sfære, samstundes som at definisjonen av kven som er danske borgarar vert representert som svært ekskluderande. Det at ein ikkje skal kunne bruke hovudplagg dersom ein har kontakt med borgarane, tolkar eg som at "borgarane" ikkje brukar hovudplagg. Det blir på denne måten oppretta eit skilje mellom dei danske borgarane på ei side, og dei som bruker hovudplagg på den andre. Dei som

brukar kulturelle hovudplagg vert på denne måten ikkje inkludert i ”borgar”-kategorien. Forslagsstillarane skriv vidare:

”Beslutningsforslaget er fremsat på baggrund af, at hovedbeklædning, specielt tørklæder, er blevet et stigende problem, der virker stødende på mange almindelige mennesker. Hovedbeklædningen fastholder unge muslimske piger i et kulturmønster, som mange selv helst er fri for. Et forbud mod tørklæder vil derfor være en hjælp og en håndsrækning til de mange muslimske piger, der ønsker at blive velintegrerede i det danske samfund” (Beslutningsforslag nr. B 201: 2).

Her finn ein fleire representasjonar av årsakene til at kulturbestemte hovudplagg er eit problem for DF, samtidig som det òg eksplisitt vert kalla eit problem. For det første er hovudplagg støytande på det DF refererar til som alminnelege menneske. Det blir ikkje spesifisert kven desse alminnelege menneska er, men eg tolkar det som at det er dei som ikkje brukar hovudplagg, med andre ord den etnisk danske befolkninga. Det blir på denne måten oppretta eit skilje mellom alminnelege menneske, etniske danskar, og ”ikkje alminnelege” menneske, kvinner med kulturelt hovudplagg. Samstundes vert det ”kulturelle hovudplagget” knytt til religion, nærare bestemt islam, ved at det vert referert til muslimske jenter. Religion vert med dette brukt som årsaksforklaring på kvifor bruk av hijab er eit problem. Hovudplagg held muslimske jenter fast i eit kulturmønster som dei helst vil vere fri for. Det vert ikkje spesifisert kvifor dei vil vere fri dette kulturmønsteret, men eit forbod vil vere til hjelp for dei muslimske jentene då hovudplagget vert representert å vere eit hinder for integrasjon. Ut i frå dette kan ein utleia representasjonar av omsyn DF meiner ein må ta i forhold til hovudplagget. Problemet treng ei offentlig løysing fordi ein må ta integrasjonsomsyn i samfunnet. I representasjonen av hovudplagg som eit hinder for integrasjon, ligg det at ein ikkje kan blir integrert i det danske samfunnet, eller i borgar-kategorien, om ein brukar hovudplagg. Denne representasjonen vert forsterka i forslagsstillaranes spesifisering av kva som eigentleg skal vera forbode:

”Med kulturbestemt tørklæde menes enhver form for tørklæde eller hovedbeklædning, der falder uden for den kristne-jødiske kultur, der historisk har rod her i landet. Det vil sige, at hovedbeklædningsgenstande, der bæres af f.eks. jøder og katolikker, ikke skal være omfattet af forbuddet. Forbuddet skal heller ikke gælde for mindre smykker, såfremt disse ikke virker stødende på andre” (Beslutningsforslag nr. B 201: 2).

Det blir reperert at hovudplagget det er snakk om er ein kulturell skikk. Men til tross for at ein snakkar om kultur, knyter DF kultur eksplisitt til religion. Skikken er noko

som fell utanfor den religiøse kulturen som har røter i Danmark. Ein skil dermed mellom det som fell innanfor og det som fell utanfor ”den danske religiøse kulturen”, der kulturelt hovudplagg fell utanfor, jamfør representasjonen knytt til borgarar i førre sitat. Borgarane vert knytte til den kristen-jødiske kulturen. Det vert referert til den kristen-jødiske kulturen, og ettersom muslimske jenter vart peika ut som berarane av hovudplagget i førre sitat, vert det samstundes oppretta eit skilje mellom den kristen-jødiske og den muslimske kultur. Ein lagar på denne måten eit skilje mellom ”vår religion” og ”deira religion”, der det er skikkar knytt til ”deira religion”, islam, som skal vere omfatta av forbodet. Det blir danna eit skilje mellom ”det kjende” og ”det ukjende”, eller ”framande”, ut i frå kva som vert definert som å høyre til ”det danske”. Dette vert igjen forsterka i den vidare spesifiseringa av forbodet:

”Forbuddet skal derimod omfatte tørklæder, der i de seneste årtier har fundet udbredelse i Danmark, og som har oprindelse i kulturer, der ligger fjernt fra kulturopfattelsen i Danmark. Tørklæder, der bæres af f.eks. tyrkiske kvinder af traditions hensyn, palæstinensiske kvinder af politiske hensyn, somaliske kvinder af religiøse hensyn, skal alle være omfattet af forbuddet” (Beslutningsforslag nr. B 201: 2).

Biletet av ”det framande” vert forsterka ved at ein peikar på at skikken som er oppe til diskusjon ligg fjernt frå kulturoppfattinga i Danmark. Samstundes vert det trekt fram fleire årsaker til at kvinner brukar hovudplagg: som tradisjon, politikk og religion. Alle tre årsakene til å bruke hovudplagg er representert å vere ein del av ”det framande” og skal derfor ikkje tillatast. Kulturomgrepet vert opna opp i det ein skil mellom fleire kulturar som den tyrkiske, den palestinske og den somaliske. Ein erkjenner med dette at innvandrarar kjem frå ulike kulturelle bakgrunnar, og at dei difor ikkje kan reknast som ei homogen gruppe.

I forhold til religionsfridom og religionens plass i det danske samfunn, skriv forslagsstillarane:

”Forbuddet er ikke en krænkelse af retten til at have en bestemt religion. Enhver kan frit og uden indskrænkninger udøve sin religion under alle de lovlige former, det enkelte menneske vælger. Men det er helt naturligt, at loven forlanger, at mennesker, der er ansat af det offentlige, og som repræsenterer det offentlige i forhold til borgerne, ikke samtidig med udførelsen af arbejdet kan praktisere religioner, der er stærkt afvigende fra de traditioner, der gælder i vores del af verden. Religionsdyrkelse, forkyndelse m.v. må i sådanne tilfælde ske uden for arbejdstiden” (Beslutningsforslag nr. B 201: 2).

Forbodet bryt ikkje med religionsfridomen, men denne fridomen er avgrensa til å gjelde i det private rom. Framstillinga av ”borgarane” er i tråd med tolkinga over, ein

skil mellom borgarar og kvinner med hovudplagg. Det vert vidare skilt mellom ”våre” og ”deira” tradisjonar, og der det ikkje er rom for deira religiøse tradisjonar i den offentlege sfære i Danmark.

Eit av omsyna som står sterkt i representasjonen er knytt til kva medlemmane av det danske samfunnet har krav på: ”Alle i det danske samfund har krav på at kunne få en neutral betjening hos det offentlige” (Beslutningsforslag nr. B 201: 2).

Representasjonen i dette sitatet kan tolkast som eit integrasjonsomsyn, med fokus på den etnisk danske befolkninga sine rettar. Ut i frå ei slik forståing refererer ”alle” til den etnisk danske befolkninga der dei danske verdiane blir sett på som ”nøytrale”.

Den muslimske minoriteten bli då definert ut av fellesskapet og dei muslimske verdiane blir rekna som ”unøytrale”. Denne tolkinga kan riktig nok modifierast ved at det faktisk står ”alle i det danske samfunn”. Definisjonen av ”nøytral” er ikkje klår, men ettersom forslagsstillarane ynskjer å forby hovudplagg, kan ein utan for stor risiko hevde at dette ikkje vert rekna som nøytralt. Grunnlaget for tolkinga kan forsterkast ut i frå forslagsstillarane si utdjuping av argumentet:

”På samme måde er det et rimelig ønske, at borgerne kan forvente, at de ikke bliver mødt med stærke religiøse signaler, der for mange kan virke stødende, når de betjenes af en person, der optræder på det offentlige vegne” (Beslutningsforslag nr. B 201: 2).

Det er borgarane som ikkje skal verte møtt med sterke religiøse signal, noko som kan tolkast som at ”borgarane” er den etnisk danske befolkninga som ikkje brukar hovudplagg. Representasjonen av hovudplagget signaliserer at det kan tolkast som eit religiøst signal, noko som gjer at forslagsstillarane også her går noko vekk frå den tidlegare vektlegginga av at det er ein kulturell skikk.

I utforminga av reglane som skal forby hovudplagg, vert det vist til Føtetsaka og kriteria for uniformsreglement som vart sett fram i den. Ut i frå dette vert ansvarsdimensjonen i forhold til å løyse ”problemet” aktivisert. Arbeidsgjevarar på offentlege arbeidsplassar skal ha hovudansvaret for at arbeidstakarane ikkje ber hovudplagg:

”Forbuddet skal udformes på en sådan måde, at det skal påhvile arbejdsgiverne for offentlige arbejdspladser at udforme regler, der sikrer, at ansatte ikke bærer tørklede eller anden påklædning, der udsender stærkt religiøse signaler eller kan opfattes som religiøs propaganda” (Beslutningsforslag nr. B 201: 2).

I forhold til forbod på skular vert ikkje ansvaret spesifisert, men ein kan gå ut i frå at det er skuleleiinga som skal ha hovudansvaret. Om forbod på skular skriv DF:

”Det skal tages hensyn til de andre elever i klassen og på skolen. Forældre til skolesøgende børn har et berettiget krav på, at deres børn ikke udsættes for indoktrinering eller urimelig påvirkning ved, at læreren eller andre skolebørn bærer tørklæde. Skolerne skal derfor være frie for såvel religiøse som politiske symboler” (Beslutningsforslag nr. B 201: 2).

Representasjonar av omsyn kjem tydeleg fram. Ein skal forhindre bruk av religiøse signal i det offentlege rom, og på skular må jenter med hovudplagg ta omsyn til andre born, dette har etnisk danske born krav på. I desse to sitata vert representasjonen av hovudplagget som eit religiøst plagg forsterka, samstundes som det vert tillagt ein politisk dimensjon i det siste sitatet.

I forslaget sine avsluttande merknadar finn ein representasjonar knytt til integrasjon:

”Det er for forslagsstillerne afgørende, at et forbud mod at bære kulturbestemte tørklæder kan sikre, at alle borgere i det danske samfunn vil føle, at de modtager den samme neutrale service hos det offentlige, sådan som alle har krav på. Derved vil en lovgivning kunne bidrage til, at den enkelte oplever samfundet som mere samlet, end tilfældet er i dag. Kulturbestemt hovedbeklædning kan ikkje undgå at føre til en problematisk opdeling, opsplitning og polarisering av samfundet, som det er i alles interesse at undgå” (Beslutningsforslag nr. B 201: 2).

Eit forbod vil føre til at samfunnet vert meir samla på grunn av at bruk av hovudplagg fører til ei problematisk oppdeling, oppsplitting og polarisering av samfunnet. Dette kan tolkast som at hovudplagg fører til at muslimar og etniske danskar lever side om side i parallelle samfunn og ikkje saman i eit fellesskap. Representasjonane av omsyn signaliserer at DF ynskjer at det danske samfunnet skal vere eit meir samla fellesskap, men at det er ikkje er rom for bruk av hovudplagg i dette fellesskapet. Det er i alle si interesse å hindre eit oppsplitta samfunn, skriv forslagsstillarane, men tolkinga som vart sett fram over om at ”alle” refererar til den etnisk danske majoriteten, vert forsterka. Dei muslimske kvinnene sine ynskje og behov vert ikkje vurdert. Dette kan tolkast som eit krav om assimilasjon, sjølv om dette ordet ikkje eksplisitt vert brukt i teksten. Hovudplagget er avslutningsvis, som i innleiinga, knytt til kultur.

Oppsummering av representasjonane av bruk av hijab i Beslutningsforslag nr.

B 201:

Årsak:	Omsyn:	Ansvar:
Hijab er eit problem fordi det er støytande på alminnelege menneske.	Integrasjonsomsyn: for både minoritet (hjelpe kvinnene å bli integrert), og majoritet (verne om rettane til den etnisk danske befolkninga). Eit forbod mot hijab vil verke samlande på samfunnet.	Det muslimske kulturmønsteret tillagt ansvaret for problemet.
Hijab eit problem fordi det er eit hinder for integrasjon. Det fører til ei oppsplitting og polarisering av samfunnet. Held muslimske jenter fast i eit uheldig kulturmønster.	Likestillingsomsyn: likestilling er ikkje eit omsyn i forslaget.	Den etnisk danske majoriteten, representert ved DF, har ansvar for å gripe inn for å hjelpe kvinner, og samtidig verne rettane til den danske befolkninga.
Hijab er eit problem fordi det er ei religiøs markering i den offentlege sfære.	Religiøse omsyn: for den etnisk danske majoriteten som har rett på ei sekulær offentlegheit.	Lovgjeving: Arbeidsgjevarane skal utforme generelle forbod på offentlege arbeidsplassar. Generelle forbod på skular som skal handhevast av skuleleiinga.
Hijab er eit problem fordi det ikkje er ein del av den kristen-jødiske kultur.		
Hijab er eit problem fordi det er eit politisk symbol.		

Over har eg diskutert representasjonar av årsaker, omsyn og ansvar i forslaget. På lik linje med analysen av forslaget frå FrP er spørsmålet: Korleis konstruerar DF medborgarskapet til muslimske kvinner gjennom representasjonane av bruk av hijab? Forslaget frå DF er, som forslaget frå FrP, retta mot dei som brukar hovudplagg. Det er dei som må endre åtferd, ikkje den etniske danske majoritetsbefolkninga.

Konsekvensane av eit slikt fokus vart diskutert over, under analysen av FrP.

Representasjonane av bruk av hijab hjå DF fører til eit liknande skilje mellom rettighetsberarar og pliktberarar som eg fann i representasjonane hos FrP, men dei har eit anna fokus enn FrP.

Fokuset i forslaget frå DF er retta mot den etnisk danske majoritetsbefolkninga sine rettar, og det er deira status som rettighetsberarar, og korleis desse rettane vert krenka ved at muslimske jenter og kvinner brukar hijab, som er det sentrale i forslaget. Fokuset på den etnisk danske befolkninga gjer at konstruksjonen av

medborgarskapet til dei muslimske kvinnene ikkje er så tydeleg i dette forslaget. Eg skal likevel freista å gi ei tolking av korleis det vert konstruert gjennom dei representasjonane som vert gjeve. Får dei muslimske kvinnene eit objekt- eller subjektstatus i forhold til integrasjon, likestilling og religion? Eit forbod mot hovudplagg vil vere ei handsrekning til muslimske jenter som ynskjer å bli integrert i det danske samfunnet, skriv DF. På den måten vert muslimske jenter og kvinner gjeve objektstatus i forhold til integrasjon, i det dei treng hjelp til å bli integrert i samfunnet. Ettersom likestilling ikkje er avgjerande i argumentasjonen i forslaget, er dette heller ikkje ein faktor i DF sin konstruksjon av medborgarskapet til muslimske kvinner. Forbod må innførast fordi hovudplagg held muslimske jenter fast i eit kulturmønster dei helst vil vere fri frå. Dette kulturmønsteret vert eksplisitt knytt til islam som vil seie at kvinner vert tillagt objektstatus i forhold til kultur og religion. Dei må reddast frå kulturmønsteret.

5.2.3 Likskapar og skilnader

Kva likskapar og forskjellar finn ein i forslaga frå FrP og DF? Det første ein ser er det eg var inne på tidlegare, at FrP sitt forslag om forbod mot hovudplagg er ein del av ein tredelt integrasjonspakke, medan DF sitt forslag er retta eksplisitt mot hovudplagg. Terminologien til kva plagg FrP vil forby varierar, men det dei ulike plagg har til felles er at dei er stigmatiserande. DF refererar konkret til kulturelle hovudplagg. Begge partia vil innføre forbod både for elevar og for arbeidstakarar. FrP vil styrkje arbeidsgjevars styringsrett slik at forbod kan innførast. Ein skil ikkje mellom privat og offentleg sektor. DF brukar eit sterkare språk i det dei skriv at arbeidsgjevar skal sikre at arbeidstakar ikkje brukar hovudplagg, medan dei skil mellom tilsette i offentleg og privat sektor, der forbod skal innførast på offentlege arbeidsplassar. Dette fører til at forslaget i Danmark er meir avgrensa enn det norske, ved at det berre gjeld på offentlege arbeidsplassar. Samstundes er det meir omfattande, fordi arbeidstakar skal sikre at hovudplagg ikkje vert innført, medan arbeidsgjevar i Noreg skal ha moglegheit til å innføre forbod. Begge partia viser til

Føtessaka i Danmark. Varehuset vart frifunne for diskriminering i lagmannsretten i desember 2003, før forslaga vart lagt fram.

Er årsakene til at hijab er eit problem representert å vere det same i forslaga? Hijab som hinder for integrasjon er viktig i begge forslaga, men der FrP i tillegg trekkjer inn undertrykking av kvinner, fokuserer DF på religiøse markeringar i det offentlege rom. Begge partia seier at forslaga ikkje bryt med religionsfridomen. FrP grunnjev dette ut i frå at vern om fridomar inneber ein kamp mot diskriminering, medan DF opprettar eit skilje mellom privat og offentlig sfære. Men religion er rett nok berre noko privat for muslimar, då dei som høyrer til den kristen-jødiske kultur har rett til å manifestere sin religion i det offentlege. FrP trekk i tillegg inn at eit forbod ikkje bryt med ytringsfridomen, denne retten refererar ikkje DF til. Kva likskapar og skilnader fører representasjonane av bruk av hijab til? I forslaget frå FrP identifiserte eg eit skilje mellom korleis ”vi” blir framstilt i forhold til ”dei” på grunnlag av kultur, der FrP skil mellom to kulturar, ”vår” kultur og ”deira” kultur. I DF sitt forslag derimot, identifiserte eg eit skilje mellom ”oss” og ”dei” ut i frå religion. DF har eit meir mangfaldig syn på kulturar enn FrP, i det dei erkjenner at innvandrarene har ulik kulturell bakgrunn, men DF skil på den andre sidan berre mellom to religionar, islam og den kristen-jødiske religion. DF brettar på denne måten ut kulturnemninga, men snevrar inn religionsnemninga. DF sitt fokus på forbod mot kulturbestemt hovudplagg kan vere eit forsøk på å tone ned dei juridiske rettane til dei muslimske kvinnene ved å klassifisere hovudplagget som ein kulturell, og ikkje ein religiøs skikk. Skikken vert rett nok eksplisitt knytt til islam i forslaget. Til tross for eit ulikt fokus på kultur og religion, er begge desse viktige forklaringsfaktorar i forslaga, og viktige i konstruksjonen av skiljet mellom ”oss” og ”dei”, der ”vi” – ”dei” skiljet et kulturelt forankra i Noreg medan det er religiøst forankra i Danmark. Nemningane islam og muslim vert repetert gjennom heile forslaget frå DF, medan islam ikkje blir nemnd av FrP og dei refererar eksplisitt til muslimar berre ein gong i det dei skriv ”den muslimske hijaben”. I tillegg er det ulikt innhald i kategoriane. ”Vi” refererar til det same, høvesvis den etnisk danske og norske busetnaden, medan ”dei”-kategorien

er større hjå FrP enn den er hjå DF. "Dei" refererar til innvandrarak i forslaget frå FrP, medan "dei" refererar til muslimar i forslaget frå DF.

Korleis integrasjon vert brukt i argumentasjonen er noko ulikt i dei to forslaga, og dette kjem delvis av eit ulikt fokus på "oss" versus "dei". For i tillegg til ulikt innhald i kategoriane "oss" og "dei" (høvesvis religion og kultur), finn ein òg eit ulikt fokus på kategoriane. FrP rettar sitt fokus på "dei", kva innvandrarakane må gjere for å tilpasse seg samfunnet, medan DF fokuserar på "oss"-dimensjonen, kva den etnisk danske befolkninga har rett på. Undertrykking av kvinner står sentralt i skiljet mellom "oss" og "dei" i forslaget frå FrP, men er så godt som fråverande i forslaget frå DF. FrP skriv at det norske samfunn ikkje kan tolerere at kvinner blir systematisk undertrykt. DF på den andre sida skriv at hovudplagg held muslimske jenter fast i eit kulturmønster dei helst vil vere fri frå, men dette vert ikkje eksplisitt knytt til kvinneundertrykking.

Skil konstruksjonen av medborgarskapet til muslimske kvinner seg frå kvarandre i forslaga? Begge forslaga er retta mot at det er innvandrarak som må endre åtferd. DF konstruerar den etnisk danske befolkninga i kontrast til muslimske kvinner, medan FrP konstruerar innvandrarakbefolkninga i kontrast til den etnisk norske befolkninga. DF fokuserar på den etnisk danske befolkninga som rettighetsberarak, medan FrP fokuserar på innvandrarakane som pliktberarak. Dei muslimske kvinnene vert konstruert som objekt som må reddast, sjølv om biletet er noko uklart. FrP skal redde kvinnene frå undertrykking og hjelpe dei til å verte integrerte, medan DF skal redde kvinnene frå kulturmønsteret dei er fanga i, og gjennom eit forbod mot hovudplagg vil dei bli integrert i samfunnet.

5.3 Den partipolitiske diskursen rundt forslaga

I denne delen vert dei andre politiske partia i Noreg og Danmark sine representasjonar av hijab analysert. Forslaga frå Framstegspartiet og Dansk Folkeparti gjekk ikkje igjennom, og representasjonane frå dei andre partia vil difor kunne skilje seg frå dei representasjonane som vart sett fram i forslaga. Dei andre

partia kan samstundes støtte representasjonane til FrP og DF, men likevel ikkje vere for lova, eller ha konkurrerande representasjonar og vere for lova. Analysen vil vere open for ulike moglegheiter. Vidare vil eg sjå dei ulike representasjonane i forhold til korleis dei andre partia konstruerar medborgarskapet til muslimske kvinner med hijab.

Etter forslaget vart sett fram i Noreg, vart det handsama av Kommunal- og regionaldepartementet og av Kommunalkomiteen i ei innstilling til Stortinget. I ettertid vart forslaget handsama i Stortinget saman med fleire andre saker, men der går berre nokre få parti direkte inn på lovforslaget frå FrP før voteringa. I Danmark vart forslaget vurdert av Institut for Menneskerettigheder, ut i frå eit rettsleg perspektiv før debatten i Folketinget der dei politiske partia diskuterte forslaget. Ut i frå dette vert dei andre politiske partia sine representasjonar av hijab kommentert slik dei kjem til uttrykk i Innstillinga til Stortinget frå Kommunalkomiteen, samt i stortingsdebatten i Noreg, og i folketingsdebatten i Danmark.

5.3.1 Noreg: Dei partipolitiske haldningane til forlaget frå FrP

Dokument 8:93 (2003-2004) vart behandla i Kommunalkomiteen 13.05.2005 i ”Innstilling fra kommunalkomiteen om forslag fra stortingsrepresentantene Carl I. Hagen, Per Sandberg, Arne Sortevik og Karin S. Woldseth om tiltak for å fremme integrering”. Før instillinga bad Kommunalkomiteen Kommunal- og regionaldepartementet om ei vurdering av forslaget. I eit brev frå departementet ved statsråden vert Kommunalkomiteen råda til å avvise alle dei tre forslaga. Dette brevet vil ikkje verte analysert her, då dei ulike partia sine haldningar ikkje kjem fram, men eg skal likevel kort kommentere innhaldet. Brevet, som er datert 04.11.2004, handsamar forslaget sine tre deler separat. Eg skal, som for forslaget frå FrP, kommentere del 1 og 3, som er knytt til bruk av hovudplagg. Innleiingsvis skriv statsråden at ein må leggje til rette for mangfald i samfunnet, men at ein treng nokre felles køyrereglar for dette, og som eit minimum må alle slutte opp om grunnleggjande rettar og plikter. Det vert trekt fram at religionsfridomen er ein grunnleggjande menneskerett, men at det kan innførast innskrenkingar i denne. Om

eit individ sine rettar vert krenka, er det regjeringa si haldning at omsynet til individet må gå framfor omsynet til gruppa sitt ynskje om å oppretthalde visse tradisjonar. Undertrykking kan ikkje legitimt forsvarast verken ut i frå religion, kultur eller tradisjon. I forhold til den første delen av forslaget, om forbod mot plagg som kan verke stigmatiserande, som inviterar til diskriminering og/eller som hindrar etniske og religiøse minoritetsgrupperingars inkludering i det norske samfunn, legg statsråden vekt på at det er mange årsaker til at muslimske kvinner brukar hovudplagg. Det kan mellom anna vere eit uttrykk for kvinner si religiøse tilhøyrse, identitet, tru eller politiske overbevising. Det vert vist til den kristne formålsparagrafen i opplæringslova, og korleis denne pålegg dei norske myndigheitene eit særskilt ansvar for å vise toleranse for religiøse minoritetar. Statsråden er ikkje einig med forslagsstillarane i at eit forbod mot hovudplagg i Noreg ikkje vil bryte med religionsfridomen eller ytringsfridomen. Det vert vist til saka Sahin versus Tyrkia, som var oppe i Den europeiske menneskerettsdomstolen, der argumenta for å tillate forbod i Tyrkia var sekularitet og spesifikke samfunnsforhold. Dette er forhold som ikkje er til stades i Noreg, skriv statsråden. Så lenge den enkelte sjølv ynskjer det, er vedkommande sin rett til å bruke religiøst hovudplagg verna gjennom menneskerettane, religionsfridomen, retten til ikkje-diskriminering, retten til ytringsfridom og retten til privatliv. Eit forbod mot hovudplagg vil skape avstand, sterkare motsetnader og konflikhtar, og kan styrkje religiøs fundamentalisme. Det vil heller ikkje støtta opp om likestilling, men tvert om hindre jenter og kvinner til å delta i samfunnet. I forhold til forslagets del 3, forslag om å styrkje arbeidsgjevars styringsrett vedrørande krav til uniform og klede, skriv statsråden at både arbeidsmiljølova og likestillingslova set klare grenser for arbeidsgjevars rett til å setje restriksjonar på tilsettes bruk av hovudplagg. Diskrimineringslova som vart kommentert i kapittel 3 hadde ikkje trådd i kraft i november 2004, men statsråden refererer til at det skulle bli fremja forslag om denne lova rundt årsskiftet 2004/2005. Brevet frå Kommunal- og regionaldepartementet ved statsråden til kommunalkomiteen vert avslutta med: "På denne bakgrunn anbefaler jeg Kommunalkomiteen å avvise alle de tre overnevnte forslagene" (Innst. S. nr. 183: 7-10).

Eg skal no ta fatt på analysen av Innstillinga til Stortinget frå kommunalkomiteen. Analysen av innstillinga er strukturert på same måte som for lovforslaga. Sentrale spørsmål er: Korleis vert bruk av hijab representert av dei andre politiske partia i Noreg? Kva representasjonar av årsaker, omsyn og ansvar kan identifiserast? Og avslutningsvis, korleis vert medborgarskapet til muslimske kvinner med hijab konstruert ut i frå representasjonane? Kommunalkomiteen er samansett av medlemmar frå Arbeidarpartiet (A), Høgre (H), Framstegspartiet (FrP), Sosialistisk Venstreparti (SV), Kristeleg Folkeparti (KrF) og Senterpartiet (Sp). Ingen av dei andre partia i kommunalkomiteen, utan om FrP, støttar forslaget. Det vert innleiingsvis referert til forbodet mot "iøynefallende" religiøse symbol som vart innført i Frankrike i 2004. Fleirtalet i komiteen, medlemmane frå alle partia utanom FrP, meiner at forbod mot såkalla "iøynefallende" religiøse symbol ikkje er vegen å gå i Noreg. Ulike representasjonar kan lesast ut av grunngjevingane for dette:

"Komiteen mener at kjernepunktet er i hvilken grad bruken av sløret i Norge er å anse som frivillig av de kvinner som bruker slør. Sløret kan ha ulik symbolikk, i tillegg til den religiøse betydningen. Det er ikke gitt at sløret per definisjon betyr kvinneundertrykking. Noen kvinner opplever et kulturelt og religiøst press om tildekking, mens flere muslimer bruker sløret som et politisk og religiøst uttrykk. Sløret kan også brukes i forhandlinger med foreldregenerasjonen, hvor bruk av slør innbefatter større bevegelsesfrihet for unge jenter. Man kommer likevel ikke bort fra at sløret i islam handler om påbud i Koranen om at muslimer skal kle seg sømmelig. Sløret er imidlertid ikke påbudt, men står sterkt i deler av islamsk tradisjon" (Innst. S. nr. 183: 1-2).

FrP sin representasjon av hijab som uttrykk for kvinneundertrykking vert her nyansert av representantane frå dei andre partia. Kvinner kan bruke hijab på grunn av ulike årsaker som kultur, religion og politikk, og hijab signaliserar ikkje per definisjon undertrykking. Sjølv om fleirtalet i komiteen er einige med FrP om at tvang kan førekome, vert det òg lagt vekt på at bruk av hijab kan vere eit eige val for muslimske kvinner. Kvinner kan ut i frå religion eller politikk sjølv velje å bruke hijab. I forhold til kva omsyn ein bør ta i samfunnet, skil representasjonane seg òg frå dei ein kunne lese ut av lovforslaget. I forhold til integrasjon og likestilling vert bruk av hijab representert, ikkje berre som undertrykkjande, men òg frigjerande for jenter og kvinner, i det hovudplagget kan tillate større handlingsrom for muslimske kvinner. Fleirtalet i komiteen gir ei tolking av Koranen i det dei seier at sløret handlar om påbod om tildekking, men at hovudplagget ikkje er påbode. Det vert ikkje spesifisert

kvar ansvaret er plassert i dei tilfella det er eit problem, men dei skriv at nokre kvinner opplever eit ”kulturelt og religiøst press om tildekking”. Det same fleirtalet skriv vidare:

“Komiteen viser til at slørets eller hijabs funksjon er at man bare skal vise hva som skal være synlig i anstendighetens navn. Dette handler altså mye om seksualitet. Nettopp derfor er det viktig å skille mellom voksne kvinner og barn. Komiteen mener at voksne kvinner selv må bestemme om de vil vise sin identitet og religiøs tilknytning. Barn må derimot beskyttes fra å bli fortolket inn i en seksualisert ramme” (Inst. S. nr. 183: 2).

Årsaksforklaringa til kvifor bruk av hijab kan vere eit problem, vert her knytt til seksualitet. Vaksne kvinner må få handlingsrom til å velja sjølv, medan ein må verne born frå å bli tolka inn i ei seksualisert ramme, og ein må derfor vurdere om ein må ta omsyn for å beskytte born. Fleirtalet skriv vidare, i sitatet under, at klesdrakter som dekkjer heile eller delar av andletet kan vanskeleggjere kommunikasjonen mellom lærar og elev i ein undervisningssituasjon, men at grunnlaget ikkje er til stades for å endre dagens lovgjeving i tråd med forslagsstillaranes ynskje. Men:

”Det forutsettes imidlertid at alle barn deltar i hele bredden av skolens aktivitetstilbud forankret i læreplanen. Derfor bør skolene av pedagogiske grunner ha mulighet til å forby burqa og heldekkende niqab. Men framfor å bidra til en polarisert skyttergravsdebatt for eller mot et lovforbud, bør fokuset retts inn mot andre tiltak som kan fremme integrering og opplutning om humanistiske og demokratiske idealer” (Inst. S. nr. 183: 2).

I ettertid har det vorte avgjort at skuleleiinga kan innføre forbod mot ansiktsslør i Noreg. Dette er eit resultat av niqabsaka i Oslo frå 2006 som vart diskutert i kapittel 3. Omsyna ein må ta er knytt til kommunikasjon, og skuleleiinga har ansvar for å sikre skulen sin pedagogiske funksjon.

Komiteen sine medlemmar frå Arbeidarpartiet spesifiserer at dei meiner det kan vere grunn til å innføre forbod mot hovudplagg: ”Hvis stadig flere jenter i småskolen begynner å bruke hijab, mener disse medlemmer at det er grunn til å vurdere tiltak” (Inst. S. nr. 183: 2). Medlemmane frå Framstegspartiet tek opp att fleire av argumenta som vart sett fram i forslaget. Eg skal ikkje gå inn på desse her, då dei etter mi meining ikkje gir ny informasjon. Eg vil likevel trekke fram eit kort sitat: ”Denne saken stiller etter disse medlemmers syn et svært enkelt spørsmål om vi skal gi barn og ungdom et vern mot å bli påtvunget plagg som virker stigmatiserende og som hindrer integrering” (Inst. S. nr. 183: 2). Ved å omtale saka som eit svært enkelt

spørsmål kan ein argumentere for at representantane frå FrP ikkje ser kompleksiteten rundt spørsmål om bruk av hijab.

Fleirtalet i komiteen, medlemmane frå alle partia utanom FrP, skriv vidare at dei:

”[...] viser til at mange religiøse tradisjoner har bruk av en bestemt kleskode som en del av sin religiøse praksis. Dette gjelder også religiøse tradisjoner som har vært utbredt i Norge lenge” (Inst. S. nr. 183: 2).

Hovudplagg vert her representert som ein del av norsk religiøs tradisjon og kultur. Dette i kontrast til FrP sin representasjon i forslaget der det blei oppretta eit skilje mellom to kulturar, den norske der hovudplagg ikkje er ein integrert del, og innvandrarar sin kultur der kvinner brukar hovudplagg. Dette skiljet mellom ”oss” og ”dei” vert av fleirtalet i komiteen forsøkt nyansert. Eit anna fleirtal, medlemmane frå A, SV og Sp ”[...] mener at et forbud mot slør kan føre til en oppblomstring av private religiøse skoler, som igjen vil føre til segregering” (Inst. S. nr. 183: 2). Dei ynskjer ikkje noko forbod, då det vil kunne opprette eit skilje mellom ulike religionar, mellom kristne og muslimar. Ein bør ikkje innføre forbod fordi ein bør ta religiøse samfunnsomsyn. Set ein dette på spissen, kan ein seie at det religiøse landskapet i Noreg vert representert i ei kristen gruppe og ei muslimsk gruppe, der muslimar vil velje å leve i eit lukka muslimsk samfunn, parallelt med eit norsk og kristent samfunn, dersom dei får mogelegheit til det.

I forhold til forslaget om styrking av arbeidsgjevaren sin styringsrett når det gjeld krav om uniform og klede, er medlemmane frå alle partia utanom FrP i mot dette. Dei er einige i at det gjeldande lovverket i Noreg vernar kvinner som ynskjer å bruke hijab i arbeidstida og slik må det framleis vere. Fleire representasjonar av omsyn kan lesast ut av teksten. Det vert mellom anna støtta opp om Klagenemnda for likestilling sin konklusjon om at forbod mot hovudplagg er indirekte kjønnsdiskriminerande i forhold til likestillingslova:

”Klagenemnda for likestilling har fastslått at et arbeidsreglement som forbød bruk av hodeplagg, var i strid med loven § 3. Et slikt forbud vil i hovedsak ramme muslimske kvinner som benytter hijab” (Inst. S. nr. 183: 5).

Til tross for støtte til Klagenemndas avgjersle, ser komiteen på hijabsaka som ei eventuell verdikonflikt:

”Komiteen ser at balansegangen mellom hensynet til personlig religions- og ytringsfrihet og behovet for å beskytte grupper mot diskriminering og undertrykking i religionens navn må være avgjørende. En rigorøs tolkning med strenge påbud om tildekking kan virke undertrykkende på kvinner og komme på kant med generelle prinsipper i FNs menneskerettighetserklæring, som også Norge har sluttet seg til. Det gjelder spesielt artikkel 2, som fastslår at alle har samme rettigheter, uansett rase, farge, kjønn, språk, religion, politisk eller annen oppfatning” (Inst. S. nr. 183: 5).

Representasjonane av omsyn som kan lesast ut av dette sitatet kan tolkast som om religions- og ytringsfridomen kan kome i konflikt med likestillingsprinsipp, ved at islam kan ha patriarkalske trekk, blant anna strenge reglar for tildekking, som undertrykkjer kvinner. Ein må difor vege ulike rettar mot kvarandre når ein skal vurdere forbod mot hijab. Men komiteen sitt fleirtal konkluderar avslutningsvis med at argumenta mot forbod bør vege tyngst. Ein kan ikkje innføre eit generelt forbod fordi religionsfridomen vernar kvinnene som ynskjer å bruke hijab:

”Samtidig vil et lovforbud kunne komme i konflikt med erklæringen (artikkel 18 og 19) om at alle har rett til tanke-, samvittighets- og religionsfrihet, til menings- og ytringsfrihet. Komiteen mener derfor at hovedmålet må være å styrke det enkelte individs rettigheter” (Inst. S. nr. 183: 5).

Lovforslaget, Dokument 8: 93 (2003-2004), vart teke opp som sak nr. 5 i stortingsdebatten 31.05.2005, men vart nemnt berre eit par gonger. Høgre sin representant, Kari Lise Holmberg, seier at i Høgre meiner ein at eit forbod mot ”såkalt iøynefallende religiøse symboler” ikkje er vegen å gå, men presiserer at det er skilnad på kvinner og born. Vaksne kvinner må sjølv bestemme, medan born må vernast frå å bli tvinga inn i ei seksualisert ramme. Vidare seier Holmberg:

”Flere områder kunne vært nevnt. Jeg skal imidlertid begrense meg til å trekke fram hvor viktig det er at innvanderne får innpass og muligheter i arbeidslivet. Å være økonomisk selvstendig betyr nær sagt alt. Men selv om språkkunnskapene er i orden, merker mange innvandrere at det er vanskelig å komme inn på det norske arbeidsmarkedet. Selv om lovverket forbyr diskriminering, er det fortsatt mye å gjøre på dette området. Men da snakker vi nok først og fremst om å endre holdninger” (Stortingsdebatt 31.05.2005: 2478).

Skilnaden på born og vaksne kvinner, som var eit argument i innstillinga, vert repetert her. Samstundes trekkjer Holmberg fram deltaking på arbeidsmarknaden som føresetnad for integrasjon. Representasjonen kan tolkast som at eit forbod mot hijab vil leggje eit hinder for dette. Bruk av hijab i seg sjølv vert ikkje representert som noko problem, problemet ligg i majoriteten sine haldningar. Den andre representanten

som går direkte inn på lovforslaget, er Ruth Stenersen frå KrF. Stenersen byrjar med å seie at tvangsekteskap og omskjeriing ikkje kan akseptast, og seier i tillegg at det kan òg kan vere anna åtferd og haldningar som det er ynskjeleg å påverke, sjølv om dei ikkje er ulovlege. Om ho her refererer til hijab er ikkje klårt. Vidare seier Stenersen ”Å forby bruk av plagg som virker stigmatiserende, slik som hijab, er ikke veien å gå. Det kan virke mot sin hensikt” (Stortingsdebatt 31.5.2005: 2448). Kva problemforståing som ligg bak denne utsegna er ikkje klårt. Det einaste partiet i debatten som støttar forslaga frå FrP er Kystpartiet, som legg vekt på at dei ynskjer ein streng innvandringspolitikk. I forhold til integrasjon seier dei: ”Kystpartiet mener at uansett bakgrunn må de som får oppholds- og bosettingstillatelse i Norge, også ha et eget ansvar for å tilpasse seg norske normer, lover og regler” (Stortingsdebatt 31.05.2005: 2488).

Eg skal no gje ei kort oppsummering av representasjonane av årsaker, omsyn og ansvar i innstillinga og debatten før dei diskursive effektane i lys av konstruksjonen av muslimske kvinner sitt medborgarskap vert diskutert.

Oppsummering av representasjonene av bruk av hijab i Innstilling S. nr. 183:

Årsak:	Omsyn:	Ansvar:
<p>Fleirtalet i komiteen, medl. frå A, H, SV, KrF og Sp:</p> <p>Bruk av hijab årsaksforklarast ut i frå at det kan vere eit problem, men treng ikkje vere det.</p> <p>Bruk av hijab er eit problem: på grunn av tvang, born vert tolka inn i ei seksualisert ramme.</p> <p>Bruk av hijab er ikkje eit problem: religiøst eller politisk uttrykk for kvinner.</p> <p>Burqa og niqab kan vere eit problem på skular: på grunn av kommunikasjon.</p>	<p>”Problemet” treng ikkje ei offentleg løysing, men ein må beskytte born.</p> <p>På skular må forbod kunne innførast på grunn av kommunikasjonsomsyn.</p>	<p>Ansvaret for problemet, i dei tilfela det er eit problem: ”kulturelt og religiøst press”.</p> <p>Skuleleiinga ansvar for å innføre forbod.</p>
<p>Komiteens medl. frå A:</p> <p>Det kan vere eit problem at jenter på småskulen brukar hijab: inga grunngjeving.</p>		
<p>Eit anna fleirtal, medl. frå A, SV og Sp:</p>	<p>Religiøse omsyn og integrasjonsomsyn: bør ikkje innføre forbod då det vil kunne føre til ei oppblomstring av religiøse skular og segregasjon.</p>	

Oppsummering av representasjonane av bruk av hijab som vart gjeve i debatten i Stortinget:

Årsak:	Omsyn:	Ansvar:
Høgre: Bruk av hijab ikkje eit problem for vaksne kvinner. Bruk av hijab eit problem for born: tolka inn i ei seksualisert ramme.	Integrasjon: deltaking på arbeidsmarknaden avgjerande.	Ansvaret for problemet: Haldningar hjå majoriteten.
Kristeleg Folkeparti:	Forbod mot bruk av hijab vil verke mot si hensikt.	
Kystpartiet:	Integrasjon: innvandrarakar må tilpasse seg norske normer, lover og reglar.	

Over har eg identifisert dei representasjonane av hijab som vart sett fram i instillinga og i debatten i Stortinget av dei andre politiske partia i Noreg. Alle partia meiner bruk av hijab kan vere eit problem, men den reine problemfokuseringa FrP hadde i forslaget vert nyansert. Haldninga er at bruk av hijab er eit problem i dei tilfella der bruk av hovudplagg ikkje er eit eige val for kvinner, samt at det kan vere eit problem at små jenter brukar hijab. Dei andre partia er på den måten delvis einige i FrP si årsaksforklaring at hijab er eit problem fordi det er kvinneundertrykkjande.

Samstundes vert dette nyansert ved at det vert lagt vekt på at det kan vere ei rekkje årsaker til at kvinner brukar hijab, inkludert at det er eit eige val. FrP meiner vidare at bruk av hijab er eit hinder for integrasjon. Dette vert ikkje støtta av noko anna parti. Kystpartiet legg vekt på at innvandrarakane som kjem til Noreg må tilpasse seg norske forhold, men knyter ikkje dette eksplisitt til bruk av hijab. Dei støttar rett nok forslaga frå FrP, men knyter integrasjon i hovudsak til talet på innvandrarakar som kjem til Noreg, og at dette bør avgrensast. Kommunalkomiteens fleirtal seier at bruk av hijab kan føre til større bevegelsesfridom for jentene, ein representasjon som står i kontrast til den som vart sett fram av FrP. Det er Høgre sin representant i stortingsdebatten som i størst grad utfordrar FrP sin representasjon om at bruk av hijab er eit hinder for

integrasjon. Ho legg vekt på kor avgjerande deltaking på arbeidsmarknaden er for innvandarane, og at eit forbod mot hovudplagg vil vere eit hinder for dette for dei muslimske kvinnene. FrP sitt fokus på innvandarbefolkninga som pliktberarar i forhold til integrasjon, blir utfordra av Høgres representant ved at ho legg vekt på at dei norske haldningane må endrast. Kommunalkomiteens fleirtal støttar ikkje FrP si ansvarstildeling. Dei seier ein heller må fokusere på tiltak som fremjar integrasjonen, men set ikkje fram konkrete forslag på dette.

Eg identifiserte eit ”vi”-”dei” – skilje i forslaget frå FrP basert på kultur, der bruk av hovudplagg ikkje var rekna å vere ein del av ”vår” kultur. Dette vert ikkje oppretthalde av kommunalkomiteen sitt fleirtal. Dei skriv at ein finn religiøse klede som ein del av religiøse tradisjonar som har vore utbreidd i Noreg over lengre tid, og hovudplagget vert på den måten ikkje sett i kontrast til den norske kulturen som i representasjonane av hijab i forslaget. I forhold til tildeling av objekt og subjektstatus til muslimske kvinner er kommunalkomiteens fleirtal einige i FrPs objektifisering av unge jenter som brukar hijab, ut i frå at born må vernast. Vaksne kvinner vert både gjeve subjektstatus, i det dei kan ta sjølvstendige val i forhold til bruk av hijab, og objektstatus, i det at hijaben kan vere tvungen på dei. I forhold til integrasjon vert dei gjeve subjektstatus ut i frå at bruk av hijab kan føre til eit større handlingsrom for muslimske kvinner. Kystpartiet støttar opp om FrP sitt fokus på innvandarar som pliktberarar, medan Høgre har eit fokus på deltakande medborgarskap for dei muslimske kvinnene gjennom integrasjon på arbeidsmarknaden. Gjennom støtte til Klagenemnda si avgjersle i ei av diskrimineringssakene, at forbod mot hijab på arbeidsplassar diskriminerer kvinner, legg kommunalkomiteens fleirtal òg vekt på muslimske kvinner sin rett til å vere deltakande medborgarar.

5.3.2 Danmark: Den partipolitiske debatten om forslaget frå DF

Arbeidsministar Henriette Kjær vart av Folketingets Uddannelsesudvalg bedt om å innhente ein kommentar frå Institut for Menneskerettigheder før forslaget, B 201 frå Dansk Folkeparti, skulle debatterast i Folketinget. Det danske menneskerettsinstituttet drøfta forslaget ut i frå tre perspektiv. Eit forbod sett i lys av religionsfridomen, den

diskriminerande effekten fritaket for kristne og jødiske hovudplagg ville ha, og i forhold til forskjellsbehandling på arbeidsmarknaden. Under kvart punkt vart det gjort greie for både dansk rett og menneskerettane. Instituttet avviste forslaget ut i frå alle dei tre punkta. Eg skal ikkje analysere menneskerettsinstituttet sine vurderingar av forslaget, men kort kommentere det på lik linje med brevet frå Kommunal- og regionaldepartementet i Noreg.

Notatet frå Institut for Menneskerettigheder, er datert 25.05.2004 og er, som nemnt over, delt inn i tre deler. Innleiingsvis vert det konkretisert at eit forbod mot hovudplagg vil vere eit inngrep i religionsfridomen som i Danmark er verna gjennom grunnlova, Den europeiske menneskerettskonvensjonen og FNs konvensjon om sivile og politiske rettar. I dansk rett er i tillegg religionsfridomen nedfelt i Lov om forbud mod forskelsbehandling på arbejdsmarkedet. I drøftinga går menneskerettsinstituttet gjennom kva kriterium som må vere tilstades for at inngrep i religionsfridomen legitimt kan innførast. I forhold til religionsfridomen er det instituttet si oppfatning at eit forbod, til tross for at nemninga ”kulturbestemt” vert brukt i forslaget, vil ramme religiøse hovudplagg, særleg innan islam. Eit forbod mot hovudplagg vil difor vere eit inngrep i religionsfridomen. For at eit inngrep i religionsfridomen skal vere legitimt, må dei tre krava som vart skissert i kapittel 3 vere innfridd. Det vert referert til saka Dahlab versus Sveits, og lagt vekt på at dei sveitsiske forholda ikkje kan overførast til Danmark, hovudsakeleg fordi Sveits er ein sekulær stat, noko Danmark ikkje er. På grunn av kristendommen sin status som statsreligion, har menneske lov til å uttrykkje deira religion i både det private og det offentlege rom. Det er difor instituttet si meining at ein på bakgrunn av dansk rett, ikkje kan innføre eit generelt forbod mot å uttrykkje sin religion. Forbod på arbeidsplassar må vurderast i kvart enkelt tilfelle, ut i frå om eit forbod er rimeleg og proporsjonalt. I forhold til fritak av hovudplagg som tilhøyrrer den kristen-jødiske kultur, meiner instituttet at forslaget forskjellsbehandlar borgarane på grunn av deira religion, noko som er eit brot på både grunnlova og menneskerettane. Om ei slik forskjellsbehandling skal vere tillate må det oppfylle eit saklegheitskrav om objektiv og rimeleg grunngjeving, og på den måten framstå som proporsjonalt. DF si grunngjeving for forbodet ut i frå at

hovudplagg verkar støytande på alminnelege menneske og at det vil vere ei hjelp til jenter som ynskjer å bli integrert i samfunnet, oppfyller ikkje dette. Det vert referert til Lov om forbud mod forskelsbehandling på arbejdsmarkedet, som er relevant i denne samanheng fordi eit generelt forbod på offentlege arbeidsplassar vil føre til at ei gruppe menneske vil utelukkast frå desse arbeidsplassane. Det vert vidare vist til Magasinsaka og Føtexsaka. Dei motstridande dommane i desse sakene vart diskutert i kapittel 3. Eit generelt forbod mot å bruke hovudplagg for alle offentleg tilsette vil etter instituttet si meining både føre til direkte forskjellsbehandling etter Lov om forbud mod forskelsbehandling på arbejdsmarkedet og diskriminering i forhold til FNs konvensjon om rasediskriminering, ettersom forbodet er retta mot menneske med ein annan etnisk bakgrunn enn den danske (Institut for Menneskerettigheder).

Debatten i Folketinget, første behandling av beslutningsforslaget, fann stad 28.05.2004, og vart debattert i to rundar. Etter debatten vart forslaget vist til andre, og til slutt siste behandling i Utdanningsutvalet. I den danske debatten kom det fram at ikkje noko anna parti støtta forslaget frå DF. I analysen av korleis dei andre partia representerer bruk av hijab, vil eg ta representasjonane av årsak, omsyn og ansvar som eg identifiserte i forslaget frå DF som utgangspunkt, og diskutere dei andre partia sine representasjonar i lys av desse. Korleis stiller dei andre partia seg til representasjonane som var sett fram av DF? Avslutningsvis vil eg diskutere korleis dei andre partia konstruerar medborgarskapet til dei muslimske kvinnene ut i frå representasjonane av hijab. Ettersom det er debatten som vert analysert i Danmark, vil dei ulike partia sine haldningar kome klårare fram enn i Innstillinga frå Noreg. Representantar frå regjeringspartia, Det Konservative Folkeparti og Venstre uttala seg først. Arbeidsminister Henriette Kjær, frå Det Konservative Folkeparti, innleiar debatten med å gjere greie for kvifor regjeringa ikkje støttar forslaget:

”Regeringen kan ikke støtte forslaget, og det skyldes for det første, at forslaget gør forskel på religioner. [...] For det andet vil Dansk Folkepartis forslag være i strid med bl.a. lov om forbud mod forskelsbehandling på arbejdsmarkedet og lov om etnisk ligebehandling, der vedrører forhold uden for arbejdsmarkedet, f. eks. Uddannelsesinstitutioner. Forslaget er retsstridig fordi det gøres forskel på landets borgere” (Folketingsdebatt 28.05.2004: 1).

Rettslege argument står sentralt i grunngevinga for kvifor regjeringa ikkje støttar forslaget. Omsyna ein må ta, ved å ikkje tillate forbod, er knytt til at religionsfridomen må overhaldast i det danske samfunnet. I tillegg bryt forslaget med andre rettar som danske borgarar har krav på. Det andre regjeringspartiet, Venstre, representert av Gitte Lillelund Bach, støttar heller ikkje forslaget: "Dansk Folkepartis forslag [...] vil vi fra Venstres side afvise på det kraftigste" (Folketingsdebatt 28.05.2004: 3). Bech set hovudsakeleg fram rettslege argument for kvifor Venstre ikkje støttar forslaget. Rettslege argument for kvifor partia ikkje støttar forslaget vert repetert av alle representantane, rett nok med noko ulik vinkling. DF sitt argument om at forslaget ikkje bryt med religionsfridomen, møter kraftig kritikk frå dei fleste representantane. DF sitt integrasjonsomsyn vert kritisert, ved at Venstre ikkje meiner ein treng eit forbod for å betre integrasjonen av muslimske jenter. Bach avsluttar med å seie: "Samlet vil eg bare sige, at vi ser forslaget som et udtryk for en snæversynethed i forbindelse med integrationen herhjemme [...]" (Folketingsdebatt 28.05.2004: 3).

Det partiet som går lengst i å støtte DF sine representasjonar av årsakene til at bruk av hijab er eit problem, er Det Konservative Folkeparti (KF), partiet arbeidsministar Henriette Kjær representerar. I debatten er KF representert av Else Theill Sørensen som innleiar med å seie at partiet avviser forslaget frå DF, hovudsakeleg ut i frå dei årsakene som var sett fram av Kjær, og Sørensen vil ikkje bruke tid på å repetera desse. Men KF er ikkje ueinige med DF i at bruk av hijab er eit problem:

"Jeg vil i stedet for bruge den til at sige, at vi ikke afviser, at det er et problem, at så mange piger og kvinder i Danmark bærer muslimsk hovedtørklæde, burqa eller lignende, for jeg mener faktisk, at det er et problem. Det, der kan se ud som en banal sag, som menneskers ret til selv at bestemme, hvordan de vil være klædt på, stikker nemlig meget dybere. Det handler om unge kvinders personlige frihed og ret til selv at tilrettelægge deres liv".[...]Så er jeg alvorlig bange for, at det er tegn på, at der er kræfter i invandermiljøerne, der ikke vil acceptere, at pigerne bliver for integrerede i det danske samfund. Og for at sige det mere og helt direkte, tror jeg, at den gud, der har påbudt pigerne noget, er deres familier, måske mest de mandlige familiemedlemmer. [...] Jeg tror ikke på, at det er deres eget frie valg" (Folketingsdebatt 28.05.2004: 4-5).

Bruk av hijab blir av Sørensen eksplisitt representert som eit problem, på lik linje med representasjonen i lovforslaget frå DF. Årsakene til at det er eit problem er knytt til hijab som hinder for integrasjon og undertrykking av kvinner. Mannlege

familiemedlemmar tvinger kvinner til å bruke hijab for å hindre at dei blir integrert i samfunnet, og ansvaret for at det er eit problem vert på den måten tillagt muslimske menn. Undertrykking av kvinner og likestilling vart ikkje identifisert som representasjonar i forslaget frå DF. Forslagsstillarane skriv rett nok at bruk av hovudplagg held muslimske jenter fast i eit kulturmønster som dei helst vil vere fri for, men spesifiserer dette med at ein treng eit forbod for å integrere jenter, ikkje verne dei mot kvinneundertrykkjande skikkar. KF fokuserer på den andre sida eksplisitt på undertrykking av kvinner i sin representasjon av bruk av hovudplagg, og ein kan lese representasjonar av årsaker, omsyn og ansvar ut av dette. Vidare seier Sørensen:

”For de unge kvinders skyld og for det danske samfunds skyld må vi sende det tydelige signal, at vi i Danmark ikke vil acceptere, at vi ser kvindernes personlige frihed knægtet. Vi skal ikke være tolerante over for intolerancen. De, der vil bo som borgere i vores land, må også indrette sig efter, at de bor i et vestlig demokrati” (Folketingsdebatt 28.05.2004: 5).

Undertrykkinga av kvinner er eit brot på demokratiske prinsipp og hovudplagget blir på den måten eit symbol på verdiar som ikkje kan foreinast med demokratiet i Danmark.

Socialdemokratene (S) sin representant, Lotte Bundsgaard, utfordrar fleire av representasjonane som vart sett fram av DF. Rettslege argument med vekt på at unntaket for kristne og jødiske symbol vil verke diskriminerande står sentralt. I forhold til mangfaldet i det danske samfunn seier ho:

”For Socialdemokraterne er det meget vigtigt, at de offentlig ansatte, ikke minst dem der kommer i kontakt med borgerne, afspejler befolkningssammensætningen. De skal afspejle mangfoldigheden i det danske samfunn” (Folketingsdebatt 28.05.2004: 3).

Til tross for fokus på mangfald kan ein sjå ein parallell til DF i forhold til korleis borgarane blir framstilt. Ho snakkar om ”dem der kommer i kontakt med borgerne”, som kan tolkast som om det ikkje er borgarane som er mangfaldige, men innvandrarar, som då ikkje er ein del av borgar-kategorien. Vidare vert det argumentert for at forslaget er udanskt:

”Forslaget vil være en krænkelse af den enkeltes frihed. Det vil være meget udansk at bruge loven, arbejdsretten eller ligefrem straffeloven til at bestemme, hvad mennesker skal tage på, når de står op om morgenen” (Folketingsdebatt 28.05.2004: 4).

Valfridom vert her sett fram som ein grunnleggjande dansk verdi, som også innvandrarar i Danmark bør få ha glede av. I forhold til om hijaben er tvungen på muslimske kvinner seier Bundsgaard:

”Den situation forekommer ganske givet. Men det allerallerværste, der kan ske for de her piger, er, at de først bliver holdt uden for folkeskolen og siden arbejdsmarkedet på grund af deres påklædning. Det vil være en bombe under integrationen” (Folketingsdebatt 28.05.2004: 4).

Bundsgaard seier her at hijab kan vere eit problem, i det hovudplagget kan vere tvunge på jenter. Men DFs integrasjonsomsyn blir snudd på hovudet, ein må tillate hijab for at kvinner skal kunne delta i samfunnet.

Representanten frå Sosialistisk Folkeparti (SF), Anne Baastrup, trekkjer på lik linje med representanten frå S, fram at forslaget er udansk:

”For SF at se er forslaget udansk. Det er ikke dansk tradition via lovgivning at regulere andres adfærd, når deres adfærd ikke skader deres omgivelser” (Folketingsdebatt 28.05.2004: 5).

Forslaget er udansk fordi det ynskjer å regulere andre si åtferd, og på denne måten innskrenke valfridomen til borgarane. SF er det første partiet som trekkjer fram forholdet mellom kyrkje og stat i Danmark som ei årsak til at forslaget ikkje bør innførast. I tillegg utfordrar dei DF sin representasjon av hijab som noko som står i kontrast til dansk kultur. Bruk av hovudplagg kan vere ein del av dansk kultur, hevdar Baasrup, og viser til hovudplagg som tradisjonelt har vorte brukt i Danmark av etnisk danske kvinner. DF sitt ynskje om å integrere jenter med hijab vert utfordra:

”Et andet problem med forslaget er, at man fra forslagsstillernes side udskiller en ganske bestemt afgrænset gruppe for derved at kunne pege fingre ad den. Det er ikke et led i integration, det er et led i at marginalisere denne gruppe” (Folketingsdebatt 28.05.2004: 6).

Det radikale Venstre (RV), representert ved Margrethe Vestager, støttar ikkje forslaget, men:

”Men dermed ikke være sagt, at vi ikke deler nogle av de overvejelser, som kan være baggrunden for det. For det at give adgang til at nyde frihedsrettighederne, herunder jo netop også religionsrettigheden, er jo også at give adgang til retten til ikke at tro” (Folketingsdebatt 28.05.2004: 6).

Representanten synest diskusjonen er viktig, og trekkjer fram DF sitt omsyn knytt til religiøse markeringar i det offentlege rom, men er likevel ikkje einig i DF sin framgangsmåte for å sikre denne retten. Vestager seier vidare:

”Vi kan ikkje støtte forslaget, og vi tilslutter oss de øvrige bemærkninger, som er kommet, ikke fordi det er, hvad man sige, udansk, men fordi vi tror, at det grundlæggende strider mod det samfund, som vi alle sammen gerne vil have, og at det vil minske vores muligheder for faktisk at nyde frihedsrettighederne, både når vi vil benytte friheden til at være troende, og når vi vil benytte friheden til ikke være det” (Folketingsdebatt 28.05.2004: 7).

RV støttar ikkje argumenta frå S og SF om at forslaget er udansk. Årsaka til at dei ikkje støttar forslaget, er ikkje at det er udansk, men fordi det strid med det samfunnet dei ynskjer.

Representanten til Enhetslisten (De rød-grønne) (EL), Line Barfod, er den representanten som er mest kritisk til forslaget frå DF. Kva som vert meint med ”kulturbestemte hovudplagg” vert problematisert, medan Barfod vidare kallar forslaget ein hets mot muslimar. I replikkutvekslinga etter innlegget seier representanten for KF at muslimske hovudplagg signaliserar at jenter og kvinner tek avstand frå det danske samfunnet. På dette svarar Barfod frå EL:

”Jeg kan sige, at jeg bestemt ikke opfatter det at have et tørklæde på som afstandtagen til det danske samfund. Nu bor jeg på Nørrebro, så jeg ser masser af tørklæder hver dag, også i forretningerne, når jeg køber ind, og andre steder, men jeg oplever absolut ikke, at de unge piger, jeg møder der, tager afstand fra det danske samfund. De deltager i det på lige fod med alle andre” (Folketingsdebatt 28.05.2004: 9).

Dette illustrerar at det finst konkurrerande representasjonar av kva bruk av hijab symboliserar. Bodil Kornbek som representerar Kristendemokratene (KD), legg vekt på at kampen for religionsfridomen er avgjerande for partiet. Dette inneber at alle skal kunne manifestere sin religion ved bruk av kors, hovudplagg og liknande i det offentlege rom. Kornbek tolkar forslaget frå DF som følgjande:

”Nej, der er egentlig – er jeg kommet fram til – et klart budskap med dette forslag. Det er, at kun de mennesker, som er lidt ligesom os, dem, vi kan forholde os til, dem, der spiser stegt flæsk og persillesovs, er velkommen. De skal have rettigheder” (Folketingsdebatt 28.05.2004: 11).

Dette kan tolkast som ein kritikk av DF si haldning til innvandring og integrasjon, i det Kornbek kritiserer DF for å berre ynskje velkommen og inkludere dei som er like ”oss” i det danske samfunn. Louise Frevert frå Dansk Folkeparti (DF) repeterar representasjonane frå forslaget i debatten. Den politiske årsaksforklaringa til at bruk av hijab er eit problem vert rett nok utdjupa:

”Når vi som kristne tolererer tørklæderne på offentlige arbejdspladser, så tolererer vi i virkeligheden selve indbegrebet af intolerance. For man skal være klar over, at tørklædet

jo er et symbol på sharia, og i den muslimske umma er man alle andre mennesker overlegen” (Folketingsdebatt 28.05.2004: 12).

Den politiske årsaksforklaringa som vart nemnd i forslaget blir grunngeven i debatten ved at bruk av hijab signaliserar støtte til sharia. Problemet med dette er at dei som er for ei slik lovgjeving set seg sjølv over andre menneske som tilhøyrer andre religionar enn islam. Vidare seier Fredvert:

”Men jeg vil sige, at i dette tilfælde, hvor vi diskuterer tørkleder, har det noget at gøre med sharialovgivning, fordi det signaliserer, at kønnene skal holdes adskilt. Med hensyn til kvindefrigørelse [...], kan vi eksempelvis ikke tolerere, at mænd og kvinder holdes adskilt”. [...] Selve tørklædet, sløret, i de forskellige udformninger er et symbol på sharia, og hvis nogen i denne folkevalgte forsamling går ind for sharia, tror jeg altså, at vælgerne skal til at revidere deres opfattelse af, hvad demokrati er” (Folketingsdebatt 28.05.2004: 13-14).

Sharia-lovgjeving inneber at menn og kvinner skal haldast åtskilt, og kvinnefrigjeriing vert eksplisitt trekt fram som både årsak til at hijab er eit problem, og i forhold til kva omsyn ein må ta i samfunnet. I tillegg symboliserar kvinner som brukar hijab at dei ikkje støttar opp om demokratiske prinsipp, og hijab kan difor ikkje tillatast i det danske samfunnet. Forbindinga mellom bruk av hijab og støtte til sharia vert kritisert av Bundsgaard frå S:

”Jeg synes altså ikke, det er positivt at tage fat i et symbol og pådutte det en hel masse ting, f.eks. at alle, der går med tørklæde, går ind for sharialovgivningen, og at alle de, hvis døtre går med tørkleder, undertrykker dem, og hvad ved jeg” (Folketingsdebatt 28.05.2004: 18).

Bundsgaard er kritisk til den symbolikken DF tolkar ut av hovudplagget. Over tolka eg ikkje formuleringane i forslaget frå DF som om likestilling var ei avgjerande sak for dei. Men debatten i Folketinget blir avslutta med at Frevert uttrykkjer korleis DF ser på likestillingsproblematikken internt i slam:

”Den dag, man får sådan en ligeberettigelse også inden for islam, så man hver anden gang hører en mand og hver anden gang en kvinde i mikrofonen, når der skal ikaldes til fredagsbøn, så er vi ved at komme et langt skridt hen ad vejen. Men de tider vil aldrig nogen sinde oprinde, dertil vil vi aldrig nogen sinde komme, for islam er en mandsdomineret og mandschauvinistisk religion” (Folketingsdebatt 28.05.2004: 25).

Islam vert representert å vere ein mannsdominerande og mannssjåvinistisk religion, det vil seie eit hinder for kjønnslikestilling.

Oppsummering av representasjonene av bruk av hijab i debatten i Folketinget:

Årsak:	Omsyn (støttar ikkje forslaget fordi):	Ansvar:
Henriette Kjær:	Religion: Forslaget gjer forskjell på religionar, bryt med "Lov om forskelsbehandling på arbeidsmarkedet" og "Lov om etnisk likebehandling".	
Venstre:	Religion: Jamfør Kjær. Integrasjon: forslaget eit uttrykk for "snæversynethed" i forhold til integrasjon.	
Socialdemokratene: Hijab kan vere eit problem på grunn av at det kan vere tvunge på jenter.	Religion: forslaget forskjellsbehandlar religionar. Integrasjon: forslaget eit hinder for integrasjon. Offentleg tilsette må spegle befolkninga, men borgar-kategori jamfør DF. Forslaget er udansk.	Ansvar der det er eit problem: dei som tvingar hijab på jenter.
Det Konservative Folkeparti: Hijab er eit problem. Integrasjon: Symboliserar avstand frå det danske samfunn. Likestilling: hovudplagget tvunge på kvinner av mannlege familiemedlemmar. Hijab kan ikkje foreinast med demokratiske verdiar.	Støttar ikkje forslaget, jamfør Kjær sine argument.	Ansvar for at det er eit problem: mannlege familie-medlemmar i innvandrar-miljøa.
Socialistisk Folkeparti: Hijab er ikkje eit problem: Hovudplagg ein del av dansk kultur.	Forslaget er udansk. Integrasjon: forslaget marginaliserar gruppa det er retta mot. Hovudplagg tradisjonelt ein del av dansk kultur.	
Det Radikale Venstre:	Ei styrkje for samfunnet at mangfald er synleg. Støttar ikkje forslaget, ikkje fordi det er udansk, men fordi det strid i mot det samfunn dei ynskjer. Omsyn: retten til ikkje å tru.	
Enhetslisten – De rød-grønne: Hijab er ikkje eit problem: Hovudplagg signaliserar ikkje at kvinner tek avstand frå det danske samfunn.	Forslaget bryt med grunnlova, menneskerettane og antidiskrimineringslova. Praktiske problem: Kva er kulturbestemt hovudplagg? Forslaget ei hets mot muslimar.	
Kristendemokratene: Hijab er ikkje eit problem: Kvinner med hijab deltar i det danske samfunn.	Rettslege argument, med hovudvekt på religionsfridomen. Forslaget diskriminerar. Praktiske problem: Kva er ei nøytral betening? Kulturelt mangfald skal ikkje verte sett på som eit problem.	

Oppsummering av representasjonane av bruk av hijab, frå DF, i debatten i Folketinget:

Årsak	Omsyn	Ansvar
Dansk Folkeparti: Introduserar ei ny årsaksforklaring: hijab er eit problem fordi det undertrykkjer kvinner. Utdjupar den politiske årsaksforklaringa: hijab er eit problem fordi det symboliserar at ein ikkje støttar opp om demokratiske verdiar.	Introduserar eit nytt omsyn: Likestillingsomsyn for å verne muslimske kvinner. Politiske omsyn: verne majoriteten frå ikkje-demokratiske prinsipp.	Ansvar for problemet: islam, som er ein mannsdominerande og mannssjåvinistisk religion. Ansvar for problemet: sharia-lovgjeving.

Rikke Andreassen drøftar folketingsdebatten som ein del av Veil – prosjektet. Andreassen meiner debatten i Danmark kan tolkast som ein kamp over definisjonen av ”danskhet”, danske normer og danske verdiar. Bruk av hijab vert brukt som markør for å diskutere kva samfunn dei ulike politiske partia ynskjer, der hijab vert brukt som reiskap i argumentasjonen for og mot eit multikulturelt samfunn. Andreassen trekkjer vidare fram kvinneundertrykking som eit sentralt tema i debatten, og seier at dei fleste politiske partia ser på hijaben som eit symbol på kvinneundertrykking (Andreassen 2007: 39-42).

KF er det partiet som går lengst i å støtte DF sin problemrepresentasjon av bruk av hijab. KF er einige med DF i at bruk av hijab kan vere eit hinder for integrasjon, og at det er eit symbol på kvinneundertrykking. S seier at bruk av hijab kan vere eit problem, medan SF, EL og KD ikkje set fram problemrepresentasjonar av bruk av hijab. V og RV set ikkje fram eksplisitte representasjonar av om bruk av hijab er eit problem eller ikkje. Sjølv om ikkje likestilling var eit argument i forslaget, kjem det tydeleg fram som argument i DF sine innlegg i debatten. Dette argumentet får støtte av KF, og delvis av S som seier at hovudplagget utan tvil i nokre tilfelle er tvunge på kvinnene. Hijab vart av DF i forslaget problematisert ut i frå at det er ei religiøs markering i det offentlege rom. Dette vart støtta av RV, i det dei legg vekt på retten til ikkje å tru i debatten. Ein diskusjon om religion er viktig, men RV støtta ikkje

måten DF fører denne debatten på. DF fokuserte på medborgarskapet til den etnisk danske befolkninga i forslaget. KD på den andre sida fokuserar på dei muslimske kvinnene som rettighetsberarar, dei skal ha rett til å uttrykkje sin religion i det offentlege rom. KD sin konstruksjon av muslimske kvinner sitt medborgarskap skil seg drastisk frå DF sin konstruksjon av dette. EL vektlegg, på lik linje med KD, medborgarskapet til muslimske kvinner, ikkje som religiøse individ, men som handlande subjekt i det kvinner med hijab tek del i samfunnet på lik linje med andre. DF sin representasjon av hijab som hinder for integrasjon, vert på den måten kritisert av EL. SF kritiserar òg dette argumentet og seier at forslaget ikkje er ein del av integrasjonen av muslimske kvinner, men ein del av marginaliseringa av denne gruppa.

5.3.3 Likskapar og skilnader

Den partipolitiske diskursen rundt forslaga i Noreg og Danmark har så langt vorte sett i lys av dei representasjonane av hijab som vart sett fram i forslaga. Eg identifiserte både likskapar og skilnader i lovforslaga frå FrP og DF. Kva likskapar og skilnader finn ein hjå dei andre politiske partia i Noreg og Danmark? Forslaga gjekk ikkje igjennom, men nokre av representasjonane av bruk av hijab som vart sett fram av FrP og DF fekk støtte av dei andre partia. På grunn av at det var så få parti som gjekk direkte inn på forslaget i debatten i Stortinget, er det vanskeleg å gje ei nøyaktig samanlikning av responsen til partia i Noreg og Danmark. Kommunalkomiteens fleirtal, alle partia utanom FrP, uttala seg hovudsakeleg samla i innstillinga og ein kan difor ikkje identifisere det same detaljerte biletet av den norske diskursen som av folketingsdebatten i Danmark. Eg skal likevel freista å dra nokre parallellar i forhold til representasjonar av integrasjon, likestilling og religion.

Både i den norske og danske handteringa av forslaga kjem det fram at dei fleste partia i ein viss grad deler forslagsstillarane si problemforståing av bruk av hijab. Men tolkinga av hijaben sin symbolikk er meir nyansert ved at partia erkjenner at bruk av hijab kan vere eit problem, men at det ikkje nødvendigvis er det. Integrasjon, likestilling og religion er sentrale faktorar for handteringa av forslaga både i den

norske og den danske diskursen. I Noreg seier fleirtalet i kommunalkomiteen at bruk av hijab kan vere eit problem i dei tilfella hovudplagget er tvunge på kvinner. I folketingsdebatten i Danmark representerar KF hijab som kvinneundertrykkjande, og S opnar for at det i enkelte tilfeller kan vere det. Høgre er det partiet i Noreg som mest eksplisitt seier at bruk av hijab ikkje er eit problem. I folketingsdebatten i Danmark representerar EL, SF og KD ikkje bruk av hijab som eit problem. Det kan sjå ut som om at representasjonar av at bruk av hijab kan vere eit problem i nokre tilfelle, står sterkare i den norske diskursen enn den danske. KF forstyrrar dette biletet, då dei klart støttar fleire av problemrepresentasjonane som vart sett fram av DF. Liknande støtte til forslaget frå FrP finn ein ikkje i Noreg.

I forhold til integrasjon vert bruk av hijab ikkje representert som eit problem av fleirtalet i kommunalkomiteen i Noreg. Hovudplagg vart på den andre sida representert å kunne føre til større handlingsfridom for kvinner og vil på den måten kunne betre integrasjonen av muslimske kvinner. Liknande argument vart sett fram av S og SF i Danmark. Høgre i Noreg legg vidare vekt på deltaking i arbeidslivet som føresetnad for integrasjon. I Danmark støtta KF DF sin representasjon av hijab som hinder for integrasjon i debatten.

I forhold til religion representerar fleirtalet i kommunalkomiteen i Noreg bruk av hijab som eit religiøst uttrykk for muslimske kvinner. KD er det partiet i Danmark som i størst grad støttar dette, i det dei legg vekt på at viktigheita av religionsfridomen. Både fleirtalet i kommunalkomiteen og alle dei danske partia som var representert i folketingsdebatten representerar forslaga frå FrP og DF som brot på religionsfridomen.

6. Representasjonar av hijab og konstruksjonar av medborgarskap

6.1 Hijab som innfallsvinkel til å studere medborgarskap

Tittelen på oppgåva, ”Muslimske kvinner sitt medborgarskap i fleirkulturelle og fleirreligiøse samfunn”, refererar ikkje til det faktiske medborgarskapet til muslimske kvinner, men til diskursive konstruksjonar av dette. Målet med analysen har vore å seie noko om korleis partipolitiske aktørar representerar bruk av hijab og korleis dette er med på å konstruere medborgarskapet til muslimske kvinner i diskursen. Eg har diskutert den todelte problemstillinga eg sette fram innleiingsvis: Korleis blir bruk av hijab *representert* i den partipolitiske diskursen i Noreg og Danmark? Og korleis blir medborgarskapet til muslimske kvinner med hijab *konstruert* i den politiske diskursen? Representasjonar av bruk av hijab og konstruksjonar av medborgarskap har vorte analysert ut i frå eit analyseskjema som eg har utarbeida basert på metoden Carol Lee Bacchi set fram for å analysere problemrepresentasjonar.

6.1.1 Eit kritisk blikk på val av metode og gjennomføring av analyse

Analysen av representasjonar av bruk av hijab baserar seg på representasjonane av årsaker, omsyn om ansvar som blei sett fram i den partipolitiske diskursen. Gjev desse representasjonane eit dekkjande bilete av korleis dei politiske partia forstår bruk av hijab? I metodekapittelet argumenterte eg for at denne operasjonaliseringa av representasjonar, ut i frå antakingar basert på dei teoretiske bidraga som vart presentert i kapittel 2, ville dekkje dei viktigaste aspekta ved bruk av hijab. Hijab som verktøy for å studere medborgarskap blei grunngjeve ut i frå at kontroversar rundt bruk av hijab oppsummerar mange av dei faktorane som kan reknast for å vere viktige i diskusjonar kring medborgarskap.

Er representasjonar av bruk av hijab ein egna innfallsvinkel til å studere muslimske kvinner sitt medborgarskap? Konstruksjonen av medborgarskapet til muslimske kvinner med hijab har vorte knytt til den diskursive effekten av representasjonane av hijab. Medborgarskap er ei uklart nemning, og det er ikkje klart kva eit idealtypisk medborgarskap inneber. Analyser av korleis dette vert konstruert av partipolitiske aktørar er difor avhengig av å fylgje nokre konkrete retningslinjer. Eg har valt å fokusere på om muslimske kvinner vart tillagt objekt- eller subjektstaus, og korleis rettar og plikter vart fordelt på den etnisk norske og danske majoriteten og den muslimske minoriteten.

Fungerar det analytiske skiljet eg har oppretta mellom representasjonar og konstruksjonar? Ettersom kva som ligg i nemninga medborgarskap er noko uklart, er det hensiktsmessig å skilje mellom dette. Dei partipolitiske aktørane diskuterar heller ikkje eksplisitt medborgarskap og analysane av konstruksjonar av medborgarskap vil difor ikkje vere så nøyaktige som analysane av representasjonar av hijab. Skiljet er òg viktig for å illustrere at diskursar kan ha effektar. Bacchi seier at målet med å analysere problemrepresentasjonar er å redusere uønska effektar, men ettersom det ikkje er semje om kva problem bruk av hijab er, eller korleis det eventuelt skal løysast, vil spørsmålet om kva som er uønska effektar vere eit skjønnsspørsmål. Men sjølv om ein konkret ikkje kan redusere uønska effektar i lys av analysen, er kunnskap om effektane viktig for å bidar med kunnskap på området.

Argumentasjonen som vart sett fram av partia i diskursen, og då spesielt av FrP og DF, vil kunne vere interessant å samanlikne med korleis dei representerar integrasjon, likestilling og religiøst mangfald i andre diskursar. Ei slik samanlikning vil gje eit meir dekkjande bilete av kvar dei politiske partia stiller seg i forhold til desse sakene meir generelt. Dette vil kunne styrkje analysen, ikkje av korleis dei framstiller bruk av hijab, men korleis dei konstruerar medborgarskapet til muslimske kvinner i andre diskursar knytt til desse faktorane.

6.2 Fellestrekk og forskjellar – Noreg og Danmark

Forslaga frå Framstegspartiet og Dansk Folkeparti om forbod mot bruk av hijab vart ikkje vedtekne i verken Noreg eller Danmark. Hadde forslaga gått igjennom ville det endra det rettslege landskapet i forhold til retten til å bruke hijab i dei to landa. Både FrP og DF trekk trådar til rettslege reguleringar, blant anna ved å vise til Føtexasaka i Danmark. Varehuset var frifunne for diskriminering i lagmannsretten i desember 2003, før forslaga vart sett fram. Dommen vart anka, men dansk høgsterett fatta same avgjersle i sin dom i januar 2005. Både FrP og DF brukar den første dommen i Føtexasaka for å styrkje argumentasjonen for forbod mot hovudplagg på arbeidsplassar. At arbeidsgjevar bør ha rett til å innføre uniformsreglement der bruk av hovudplagg ikkje er tillate.

Eg skal trekkje fram hovudfunn frå analysen av den partipolitiske diskursen med vekt på representasjonar og konstruksjonar knytt til integrasjon, likestilling og religion, og sjå desse i lys av nokre av dei teoretiske bidraga som har vorte presentert i oppgåva.

6.2.1 Integrasjon: Ulikt fokus på ”oss” og ”dei”

Hijab som hinder for integrasjon går att i begge forslaga, og både FrP og DF legg vekt på integrasjonsomsyn i grunngjevingane for kvifor ein bør forby bruk av hijab. Forbod mot hijab var ein del av ein tredelt ”integrasjonspakke” i forslaget frå FrP og ein finn ei større vektlegging på integrasjon hjå dei, enn det ein gjer hjå DF. Men ut i DF sin kommentar om at alminnelege menneske finn bruk av hijab støyande, og at eit forbod vil verke samlande på samfunnet, kan ein hjå dei sjå eit krav om assimilasjon. FrP har størst fokus på integrasjon, medan ein finn krav om assimilering hjå DF.

I begge forslaga vert det oppretta skilje mellom ”oss” og ”dei”. Dette skiljet er ikkje det same i forslaga. ”Vi”-kategorien er rett nok lik, og refererar til høvesvis den etnisk norske og etniske danske busetnaden, medan ”dei” kategorien er ulik, og viser til ”dei innvandrarene” hjå FrP og til ”dei muslimane” hjå DF. Dette illustrerar at ”dei”-kategorien er større i forslaget frå FrP enn hjå DF. Vidare legg FrP vekt på

”dei”, og deira pliktar i forhold til integrasjon. DF på den andre sida legg vekt på ”oss”, på den etnisk danske busetnaden, og deira rolle som rettighetsberarar. Konstruksjonen av ”oss” og ”dei” kategoriar kan knytast til dei teoretiske bidraga til konstruksjonen av ”dei andre”. Innvandrarar og muslimar vert konstruert som grupper som ikkje opphavleg høyrer til i Noreg og Danmark. Samstundes formar DF sin konstruksjon av ”dei muslimane” eit problematisk ”vi”, ved å karakterisere den etnisk danske busetnaden som kristen-jødisk.

6.2.2 Likestilling: Muslimske kvinner må ”reddast”

Likestilling er eit avgjerande omsyn for FrP. Ein bør innføre forbod mot hijab for å verne muslimske kvinner. Likestilling er på den andre sida så godt som fråverande i forslaget frå DF, men partiet trekk fram likestillingsomsyn i folketingsdebatten. I forslaget er FrP opptatt av å ”redde” undertrykte muslimske kvinner, medan DF er meir opptatt av å verne den danske majoriteten. Men inkluderer ein folketingsdebatten, ynskjer begge partia å verne muslimske kvinner mot undertrykkjande skikkar.

Representasjonar av tvang står sentralt hjå både FrP og DF, og kan ein trekkje ein parallell til Okin si bekymring for minoritetskvinner sine rettar, utan at ein av den grunn kallar FrP og DF for feministar. Muslimske kvinner vert av partia framstilt som undertrykte objekt, men samtidig trekk FrP fram at kvinner sjølv har ansvar om dei ikkje får ein jobb på grunn av at dei brukar hijab. Ser ein vekk frå representasjonen av muslimske kvinner sitt eige ansvar på arbeidsmarknaden, er objektifiseringa klar hjå begge parti. Muslimske kvinner må reddast frå undertrykkjande religiøse og kulturelle skikkar. Frå dette kan ein trekkje ein parallell til Thorbjørnsrud, i at muslimske kvinner vert framstilt som undertrykte Askepott-figurar som må reddast av majoriteten. Medan ”dei” vert framstilt som undertrykte, vert ”vi” framstilt som frie og ikkje undertrykte. Det er verdt å stille spørsmål om kva som ligg bak FrP og DF si vektlegging på likestilling mellom kvinner og menn. Det er eit stort problem, seier Phillips, om likestilling blir tatt inn i andre diskursar, som til dømes ein anti-innvandrings og ein anti-muslim diskurs. Ut i frå dei representasjonane eg har

identifisert i lys av integrasjon og religion, har ikkje FrP og DF inkluderande haldningar i forhold til desse faktorane. Phillips si bekymring kan difor vere rettmessig i forhold til korleis FrP og DF representerar likestilling i den partipolitiske diskursen om bruk av hijab.

FrP og DF si vektlegging på kvinner sine rettar står mellom anna i kontrast til Likestillings og Likestillings- og diskrimineringsombodet i Noreg sine vurderingar i forhold til likestillingslova. Deira vurdering av diskrimineringssakene knytt til bruk av hijab er at eit forbod vil vere indirekte kjønnsdiskriminerande, ikkje at hijab i seg sjølv er diskriminerande jamfør FrP og DF sine representasjonar av likestilling.

6.2.3 Religion: motstridande representasjonar og ulike ”pakkar”

I forhold til religion og kultur finn ein motstridande representasjonar i forslaga. FrP skal forby religiøse hovudplagg, men fokuserar ikkje på religion i forslaget. DF på den andre sida, skal forby kulturelle hovudplagg, men fokuserar nesten utelukkande på religion. Religion og kultur vert samtidig brukt om ein anna i begge forslaga, og fleire gonger i kombinasjon, som kan illustrere at å skilje mellom religiøse og kulturelle skikkar kan vere problematisk.

Til tross for noko motstridande representasjonar finn ein at ”oss” og ”dei” kategoriane er kulturelt forankra i Noreg, medan den er religiøst forankra i Danmark. ”Oss” og ”dei”-kategoriane i forslaga kan sjåast på som ”pakkar”, jamfør det Narayan kallar ”package picture of culture”, høvesvis ein kulturell og ein religiøs ”pakke”. Religiøse omsyn står sentralt i forslaget frå DF som representerar hijab som eit problem fordi det er eit religiøst uttrykk i det offentlege rom. Den etnisk danske befolkninga har rett på ei sekulær offentleg sfære og hijab bør derfor ikkje tillatast. DF skil mellom islam og den kristen-jødiske kultur og det er berre muslimar som ikkje skal ha rett til å manifestere sin religion i det offentlege. DF sin konstruksjon av ”muslimane” fører også til eit problematisk ”vi”, i det den etnisk danske busetnaden vert karakterisert som, og lukka i ei, kristen-jødisk gruppe. Mangfaldet vert oversett i begge kategoriane. Bruk av hijab som eit religiøst val for muslimske kvinner vert ikkje vurdert av partia.

Religion er sentralt for diskrimineringssaker knytt til bruk av hijab. I Noreg har Likestillings- og diskrimineringsombudet slått fast at forbod mot hijab kan føre til diskriminering på grunnlag av religion. Dette i kontrast til representasjonane som vart sett fram av FrP og DF om at forbod mot hijab ikkje diskriminerar på grunn av religion. I Danmark finn ein motstridande dommar i forhold til om forbod mot hijab på arbeidsplassar er diskriminering på grunnlag av religion.

6.2.4 Politiske representasjonar avgjerande for DF

Bruk av hijab som eit politisk symbol er viktig for DF. Det politiske aspektet vert berre kort nemnd i forslaget, men i debatten vert årsakene til at hijab er eit problem knytt til ein politisk faktor og støtte til sharia-lovgjeving. Hijab som støtte til sharia vert òg knytt til undertrykking av kvinner og at kvinner som brukar hijab ikkje støttar opp om demokratiske prinsipp. Hijab vart tillagt ei politisk tyding på 1970-talet, og representasjonar av hijab som støtte til politisk islam finn ein framleis i dag.

Representasjonar av bruk av hijab som politisk symbol vart ikkje sett fram av FrP.

6.3 Rettar i konflikt?

Anne Phillips si vurdering av korleis politiske teoretikarar ofte handterar konflikhtar knytt til "minoritetar innan minoritetar" vart brukt som ei forklaring på korleis Den europeiske menneskerettsdomstolen i Strasbourg ser på konflikhtar knytt til bruk av hijab. Domstolen gjer sakene "hardare" enn dei er og konstruerar ei konflikt mellom religion og likestilling. Det religiøse kjønnshierarkiet innan islam og sekulære likestillingsrettar vert sett opp mot kvarandre som rettar i konflikt.

Kan denne tilnærminga òg brukast for å illustrere korleis FrP og DF representerar bruk av hijab? Kan tilnærminga illustrere forholdet mellom representasjonar som vert sett fram i ein politisk diskurs? Spørsmålet er om religion og likestilling vert representert som rettar i konflikt i den partipolitiske diskursen. Rettslege vurderingar, direkte knytt til lover, vert ikkje gjeve myke plass i forslaga. I forslaget frå FrP finn ein representasjonar av kvinner sine rettar, og at bruk av hijab bryt med desse. På den

måten konstruerar dei, på same måte som Domstolen i Strabourg ei konflikt mellom det religiøse kjønnshierarkiet innan islam og sekulære likestillingsrettar. Dette vert òg gjort av DF i folketingsdebatten.

Ei betre løysing for å handtere konfliktar som kan oppstå i forhold til ”minoritetar innan minoritetar” – dilemma er å sjå dei enkelte sakene i ein konkret politisk kontekst. Det er her dei fleste dilemma oppstår, seier Phillips. Ved at FrP og DF opprettar ”oss” og ”dei” kategoriar overser dei akkurat dette. Ved å sette muslimske kvinner i éin kategori, ser ein ikkje skilnader internt i muslimske samfunn. Det vert antatt at bruk av hijab alltid er eit problem. Mangfaldet vert oversett, og det vert til dømes ikkje vurdert om bruk av hijab *kan* vere eit problem, men at det ikkje treng vere det. For å danne seg eit bilete av dette må ein, i følgje Phillips, undersøkje enkelttilfelle i den konteksten konfliktane oppstår.

Problemet med representasjonane i forslaga, sett i lys av Phillips si tilnærming, er at FrP og DF framstiller ”dei andre” i ”pakkar”, høvesvis ein kulturell og ein religiøs pakke. Dette fører til at kontekstuelle nyansar vert oversett. Phillips seier at det er ikkje ”kultur” som dikterar forskjellsbehandling av kvinner, men visse kontekstuelle tolkingar av kulturelle tradisjonar. Konflikten mellom multikulturalisme og feminisme som vart presentert i teorikapittelet er difor overdrevert, fordi, i følgje Phillips, vil kontekstuelle konfliktar som kan oppstå vere ei utfordring for både multikulturalistar og feministar (Phillips 2005: 134).

6.4 Eit breiare politisk bilete

Det er problemet hijab er representert å vere som er det sentrale for FrP og DF, og ut i frå representasjonane i forslaga vil eit forbod berre ha positive konsekvensar for muslimske kvinner. Eventuelle negative konsekvensar vert ikkje vurdert. På grunn av at berre nokre få parti gjekk direkte inn på FrP sitt forslag i stortingsdebatten i Noreg, og det er representasjonane som vart sett fram i instillinga til stortinget som er det sentrale, kjem ikkje alle partia sine representasjonar tydeleg fram. Det er difor vanskeleg å gje eit konkret bilete av korleis avstanden er mellom representasjonane

som vart sett fram av dei andre politiske partia i Noreg, i forhold til dei som vart sett fram i Danmark. Nokre mønster finn ein rett nok.

Når ein analyserar dei andre politiske partia i Noreg og Danmark sine representasjonar av bruk av hijab vert biletet som vart sett fram av FrP og DF nyansert. Det vert av fleire partipolitiske aktørar lagt vekt på at bruk av hijab *kan* vere eit problem, på grunn av at kvinner kan verte tvungne til å bruke hovudplagg, men samtidig at det ikkje alltid er eit problem. Bruk av hijab vert representert som eit eige val for muslimske kvinner av fleire parti. Til tross for at representasjonane som vert sett fram utfordrar nokre av representasjonane til FrP og DF, finn ein òg støtte, implisitt og eksplisitt, til nokre av dei konfliktane som forslagsstillarane set fram. Dei fleste partia i både Noreg og Danmark ser potensielle verdikonfliktar i forhold til bruk av hijab og likestilling, men ikkje i forhold til religion eller integrasjon. I forhold til integrasjon er det fleire parti som legg vekt på at ved at jenter og kvinner brukar hijab kan det bidra til større bevegelsesfridom. Her kan ein trekkje ein parallell til Borchgrevink og det ho refererar til som ”integration by hijab”. I Noreg prøver kommunalkomiteens fleirtal seg på ei tolking av Koranen, men dei noko motstridande utsegna illustrerar at det ikkje er ei enkel sak å avgjere kva typar tildekking som er påbode innan islam. Komiteen si tolking illustrerar poenget som Borchgrevink hentar frå Irshad Manji om at i verda i dag: ”How the Koran is allowed to be interpreted – and how it isn’t – has become everybody’s business” (Borchgrevink 2007: 53). Komiteens fleirtal set fram representasjonar av at burqa og niqab kan vere eit problem i forhold til kommunikasjon. Dette kan illustrere Skjeie sitt poeng om at ei ny ”mjuk” demarkasjonslinje vert dradd i Europa, ved at ein skil mellom akseptable og uakseptable religiøse drakter. Desse argumenta er hovudsakeleg kjønns- og religionsnøytrale, jamfør komiteens kommunikasjonsargument.

6.5 Avslutting

Ut i frå analysen er det vanskeleg å snakke om ein norsk og ein dansk ”modell” for rådande representasjonar av bruk av hijab i den partipolitiske diskursen. Det mest tydelege er at FrP og DF representerer bruk av hijab som eit problem, om enn ut i frå noko ulike representasjonar. I den partipolitiske diskursen rundt forslaga dominerar konkurrerande representasjonar til dei FrP og DF sette fram i forslaga. Men ein finn rett nok innslag av støtte. I lys av dei tre faktorane eg har fokusert på, integrasjon, likestilling og religion, er det representasjonar av hijab som eit problem på grunn av at det er kvinneundertrykkande som er mest tydeleg i diskursen.

Korleis kan oppgåva bidra i den faglege debatten som går føre seg i Europa? I tillegg til å tydeleggjere og analysere representasjonar av bruk av hijab i den partipolitiske diskursen i Noreg og Danmark, vil oppgåva vere eit bidrag i debatten ved å antyde at representasjonar av bruk av hijab påverkar korleis medborgarskapet til muslimske kvinner vert konstruert gjennom diskurs. Medborgarskap i eit samfunn er ikkje berre viktig for det enkelte individ, men òg for korleis samfunnet fungerer som heilskap. I fleirkulturelle og fleirreligiøse samfunn er dette til dømes avgjerande for forholdet mellom medborgarar med ulik etnisitet og religion. Sjølv om forslaga frå FrP og DF ikkje gjekk igjennom er diskusjonen rundt bruk av hijab langt frå avslutta i Noreg og Danmark. Korleis diskursen artar seg vil kunne påverke korleis dei norske og danske samfunna formar seg som fleirkulturelle og fleirreligiøse statar.

Kjelder

- Andreassen, Rikke, med Birte Siim (2007): *Country Report, Denmark*. Part of VEIL – Values, Equality and Differences in Liberal Democracies. 31. januar 2007. Kjem på URL: <http://www.veil-project.eu>
- Andreassen, Rikke (2005): "Vores kvindefrigjørelse står i skærende kontrast til det islamistiske kvindesyn. Nyhedsmedienes konstruktioner og intersektioner af køn, race, integration og ligestilling fra 1970'erne til 2000'erne". I *Nordnytt*, nr. 97/2005, s. 1-15.
- Bacchi, Carol Lee (1999): *Women, Policy and Politics. The construction of Policy Problems*. London: Sage Publications.
- Beslutningsforslag nr. B 201 (som fremsat)*: Forslag til folketingsbeslutning om forbud mod at bære kulturbestemt hovedbeklædning.
[URL:http://www.ft.dk/samling/20031/beslutningsforslag_oversigtsformat/b201.htm](http://www.ft.dk/samling/20031/beslutningsforslag_oversigtsformat/b201.htm)
[Lesedato: 18.04.2007].
- Bjørklund, Tor og Jørgen Goul Andersen (2007): "The far right parties in Scandinavia". Kjem i *Encyclopaedia of the far right in Europe*. Peter Davies (red.). Oxford: Greenwood Publishing Group.
- Borchgrevink, Tordis (2002): "Ligestilling. Det flerkulturelle demokratiets hodepine". I *Sand i Maskineriet. Makt og demokrati i det flerkulturelle Norge*. Grete Brochmann, Tordis Borchgrevink og Jon Rogstad. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag.
- Borchgrevink, Tordis (2007): "The Hijab Debate and the Liberal Dilemma". I *Tidsskrift for kjønnsforskning*. Åse Røthing (red.). Oslo: KILDEN Informasjonssenter for kjønnsforskning. Nr. 2, 2007, s. 39-54.
- Brochmann, Grete, Jon Rogstad og Tordis Borchgrevink (2002): "Makt og flerkulturelle nasjonalstater". I *Sand i Maskineriet. Makt og demokrati i det flerkulturelle Norge*. Grete Brochmann, Tordis Borchgrevink og Jon Rogstad. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag.
- Brochmann, Grete (2002a): "Statsborgerskap, medborgerskap og tilhørighet". I *Sand i Maskineriet. Makt og demokrati i det flerkulturelle Norge*. Grete Brochmann, Tordis Borchgrevink og Jon Rogstad. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag.
- Brochmann, Grete (2002b): "Velferdsstat, integrasjon og majoritetens legitimitet". I *Sand i Maskineriet. Makt og demokrati i det flerkulturelle Norge*. Grete Brochmann, Tordis Borchgrevink og Jan Rogstad. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag.
- Castles, Stephen og Mark J. Miller (2003): *The Age of Migration. International Population Movements in the Modern World*. Hampshire-New York: Palgrave Macmillan.
- Craig, Ronald (2004): "Hijab og etnisk diskriminering i arbeidslivet" i *Hijab i Norge: Trussel eller menneskerett?* Njål Høstmælingen (Red.). Oslo: Abstrakt Forlag.

- Den europeiske menneskerettighetskonvensjonen: Konvensjon om beskyttelse av menneskerettighetene og de grunnleggende friheter med endring ved protokoll nr. 11 med tilleggsprotokoller nr. 1, 4, 6, 7, 12 og 13. Council of Europe. URL: <http://www.echr.coe.int/NR/rdonlyres/64A274D8-37A3-41F8-B64F-BDD4C2219334/0/NorwegianNorv%c3%a9gien.pdf> [Lesdato: 02.03.2007].
- Diskrimineringslova: Lov om forbud mot diskriminering på grunn av etnisitet, religion mv. URL: http://www.lovdata.no/cgi-wift/wiftldles?doc=/usr/www/lovdata/all/nl-20050603-033.html&emne=diskrimineringslov*&& [Lesdato: 06.06.2007].
- Djuve, Anne Britt og Jon Horgen Friberg (2004): Innvandring og det flerkulturelle samfunn. Oslo: Fafo-notat 32. URL: <http://www.fafo.no/pub/rapp/756/756.pdf> [Lesdato: 05.10.2006].
- Dokument nr. 8: 93(2003-2004)*: Privat forslag fra stortingsrepresentantene Carl I. Hagen, Per Sandberg, Arne Sortevik og Karin S. Woldseth. URL: <http://www.stortinget.no/dok8/2003/dok8-200304-093.html> [Lesdato: 18.04.2007].
- Folketingsdebatt 28.05.2004*: Første behandling af beslutningsforslag nr. B 201: Forslag til folketingsbeslutning om forbud mod at bære kulturbestemt hovedbeklædning. URL: <http://www.ft.dk/Samling/20031/MENU/00928192.htm> [Lesdato: 18.04.2007].
- Førde, Kristin Eng (2006): *"Eget valg eller patriarkalsk tvang? Hijab blant muslimske skolejenter i Oslo"*. Masteroppgåve i sosialantropologi, Sosialantropologisk institutt. Oslo: Universitetet i Oslo.
- Heidar, Knut og Einar Berntsen (1999): *Vesteuropeisk Politikk. Partier, regjeringsmakt, styreform*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Hellevik, Ottar (2002): *Forskningsmetode i sosiologi og statsvitenskap*. Oslo: Universitetsforlaget, 7. utgave.
- Hjärpe, Jan (red.) (2005): *99 spørsmål om islam*. Oslo: Humanist Forlag.
- Høstmælingen, Njål (2005a): Hijab i Strasbourg: klare konklusjoner og uklare begrunnelser? URL: http://www.humanrights.uio.no/forskning/sahin_artikkel.pdf [Lesdato: 19.06.2007].
- Høstmælingen, Njål (2005b): *Hva er menneskeretter?* Oslo: Universitetsforlaget.
- Innstilling S. nr. 183 (2004-2005): Innstilling til Stortinget fra kommunalkomiteen. URL: <http://www.stortinget.no/inns/2004/inns-200405-183.html> [Lesdato: 18.04.2007].
- Institut for Menneskerettigheder. Notat vedrørende B 201 Forslag til folketingsbeslutning om forbud mod at bære kulturbestemt hovedbeklædning. URL: http://www.ft.dk/Samling/20031/udvbilag/UDU/B201_bilag2.htm [Lesdato: 18.04.2007].
- Jacobsen, Christine M. (2002): *Tilhørighetens mange former. Unge muslimer i Norge*. Oslo: Pax Forlag.

- Jacobsen, Christine M. og Randi E. Gressgård (2002): "En kvinne er ikke bare en kvinne. Kjønnspromblematikk i et flerkulturelt samfunn". I *Kjønnssrettferdighet. Utfordringer for feministisk kritikk*. Catrine Holst (red.). Oslo: Gyldendal Norsk Forlag.
- Ketscher, Kirsten (2007): "Cultural Rights and Religious Rights". I *Religious Pluralism and Human Rights in Europe: Where to draw the line?* M.L.P Loenen og J.E. Goldschmidt (red.). Antwerpen-Oxford: Intersentia.
- Klausen, Jytte (2005): *The Islamic Challenge. Politics and Religion in Western Europe*. Oxford: Oxford University Press.
- Kymlicka, Will (1995): *Multicultural citizenship. A liberal theory of minority rights*. Oxford: Clarendon Press.
- Likestillingslova: Lov 1978-06-09 nr. 45: Lov om likestilling mellom kjønnene. URL: <http://www.lovdato.no/all/hl-19780609-045.html> [Lesedato: 02.03.2007].
- Likestillings og diskrimineringsombudet, 12.03.2007. "Bruk av religiøst hodeplagg. URL: <http://www.ldo.no/no/Religion/Rettigheter/Bruk-av-religiost-hodeplagg/> [Lesedato: 06.06.2007].
- Likestillings og diskrimineringsombudet, 12.06.2007. Webversjon av uttalelse i sak 07/627. Fått på mail av Åsulv Solstad ved Likestillings og diskrimineringsombudet.
- Lindholm, Tore (2004): "Har folk rett til å bære religiøse symboler offentlig?" I *Hijab i Norge. Trussel eller menneskerett?* Njål Høstmælingen (red.). Oslo: Abstrakt Forlag.
- Mile, Kristin (2004): "Diskriminering av kvinner". I *Hijab i Norge. Trussel eller menneskerett?* Njål Høstmælingen (red.). Oslo: Abstrakt Forlag.
- Mathisen, Werner Christie (1997): *Diskursanalyse for statsvitere: Hva, hvorfor og hvordan*. Forskningsnotat 1/1997. Institutt for statsvitenskap, Det samfunnsvitenskapelige fakultet. Oslo: Universitetet i Oslo.
- Narayan, Uma (2001): "Mind of Their Own: Choices, Autonomy, Cultural Practices, and Other Women". I *A mind of one's own. Feminist Essays on Reason and Objectivity*. Louise M. Antony og Charlotte E. Witt (red.). Colorado-Oxford: Westview Press, second edition.
- Okin, Susan Moller (1999): "Is multiculturalism bad for women?" I *Is multiculturalism bad for women?* Susan Moller Okin (red.). New Jersey: Princeton University Press.
- Phillips, Anne (2005): "Dilemmas of Gender and Culture: the Judge, the Democrat and the Political Activist". I *Minorities within Minorities. Equality, rights and diversity*. Avigail Eisenberg og Jeff Spinner-Havel (Red.). Cambridge: Cambridge University Press.
- Shachar, Ayelet (1999): "The Paradox of Multicultural Vulnerability: Individual Rights, Identity Groups, and the State". I *Multicultural Questions*. Christian Joppke og Steven Lukes. Oxford: Oxford University Press.
- Skjeie, Hege (2007): "Headscarves in schools: European Comparisons". I *Religious Pluralism and Human Rights in Europe: Where to draw the line?* M.L.P Loenen og J.E. Goldschmidt (red.). Antwerpen-Oxford: Intersentia.

- Solstad, Åsulv (2007). Førstekonsulent ved Likestillings og diskrimineringsombudet. Personleg mail, 13.06.2007.
- Statsvitenskapelig leksikon* (1997). Øyvind Østerud, Kjell Goldmann og Mogens N. Redersen. Oslo: Universitetsforlaget.
- Stortingsdebatt* 31.05.2005 (s. 2474-2494, 2524-2525). URL: <http://www.stortinget.no/stid/2004/s050531-03.html> [Lesdato: 18.04.2007].
- Tenden, Edle Bugge (2001): *Hvorledes likestilling? En analyse av konstruksjonen av likestillingslovens bestemmelser om likelønn, aktivitetsplikt og seksuell trakassering, 1990-2001*. Hovedoppgave i statsvitenskap, Institutt for statsvitenskap. Oslo: Universitetet i Oslo.
- Thorbjørnsrud, Berit (2004): "Motstand mot slør/Motstand med slør". I *Hijab i Norge. Trussel eller menneskerett?* Njål Høstmælingen (red.). Oslo: Abstrakt Forlag.
- Thorbjørnsrud, Berit (2003): "Weeping for the Muslim Cinderellas. A lament of tears shed though not shared". I *Norsk tidsskrift for migrasjonsforskning*, nr. 2/2003, s. 133-145.
- Veil-project. Project Abstract. URL: <http://www.veil-project.eu> [Lesdato: 01.03.2007].
- Verloo, Mieke (2005): Mainstreaming gender equality in Europe. A critical frame analysis approach. *The Greek Review of Social Research*. 177 B, 2005, 11-34.
- Vogt, Kari (2004): "Historien om et hodeplagg". I *Hijab i Norge. Trussel eller menneskerett?* Njål Høstmælingen (red.). Oslo: Abstrakt Forlag.
- Vogt, Kari (1995): *Islams hus. Verdensreligion på fremmarsj*. Oslo: Cappelens Forlag.